

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

Veronika Rubášová

Vliv dotační podpory na rozpočet městských a vědeckých knihoven pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2024

Vedoucí práce:

PhDr. Michal Šerák, Ph.D.

Prohlašuji,

že tuto bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, že v ní řádně cituji všechny použité prameny a literaturu a že tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

datum

.....

podpis autorky

Poděkování

Ráda bych poděkovala především panu PhDr. Michalu Šerákovi, Ph.D. za vedení této práce, za jeho cenné rady a za veškerý čas, který mé práci věnoval. Chtěla bych poděkovat také všem respondentům za jejich účast na rozhovorech, za důvěru a otevřenost při setkání. Děkuji také svým nejbližším za podporu, kterou mi v průběhu uplynulého roku poskytli.

Abstrakt:

Cílem bakalářské práce bude analyzovat využívání dotací městskými a vědeckými knihovnami pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory a zkoumat podíl dotační podpory na rozpočtech knihoven v této oblasti. Reflektováno bude demografické stárnutí populace a jeho přímý vliv na růst specifické cílové skupiny vzdělávání dospělých, tedy seniorů. Práce představí instituci městských a vědeckých knihoven a význam její edukativní role, zejména v oblasti vzdělávání seniorů. Bude analyzována dostupná dotační podpora pro vzdělávání seniorů v knihovnách ze strany ministerstev, krajů a Evropské unie. Kvalitativní empirické šetření se zaměří jednak na podíl dotací na rozpočtech pro vzdělávání seniorů v jednotlivých knihovnách, a jednak na to, ve kterých konkrétních oblastech jsou dotace při přípravě a realizaci vzdělávacích programů využívány. Cílem šetření bude mezi těmito oblastmi identifikovat takové, u kterých není podpora vnímána jako dostatečná a vyžadují tak silnější finanční podporu pro zajištění kvalitních vzdělávacích programů pro seniory. Šetření bude provedeno ve Vědecké knihovně v Olomouci, ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové, v Městské knihovně v Praze a v Krajské vědecké knihovně v Liberci. Ke sběru dat bude použita technika polostrukturovaných rozhovorů. Respondenty budou pracovníci, kteří mají v kompetenci přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách, a dále pracovníci, kteří realizaci těchto programů zajišťují z hlediska rozpočtu. Podíl dotací na rozpočtech bude analyzován také prostřednictvím výročních zpráv knihoven.

Klíčová slova: vzdělávání, senioři, vzdělávání seniorů, městská knihovna, vědecká knihovna, dotační podpora

Abstract:

The aim of this thesis is to analyze the way in which municipal and research libraries use grant support when preparing and realizing educational programmes for the elderly, and to examine the share grant support has in library budgets for these programmes. The aging of the population and its direct influence on the rise of a specific target group in adult education, the elderly, is reflected. The thesis introduces the institution of municipal and research libraries and the importance of its educational role especially in educating the elderly. The accessible grant support for elderly education in libraries is analysed in relation to different ministries, regions and the European Union. The qualitative empirical research focuses on the share grant support has in budgets for elderly education in individual libraries, and it also focuses on specific areas in which the grant support is used when preparing and realizing the educational programmes. The aim of the research is to identify such areas that are perceived as underfunded and in need of stronger financial support as to provide high-quality educational programmes for the elderly. The research will be done in the Olomouc Research Library, The Research Library in Hradec Králové, the Municipal Library of Prague and The Research Library in Liberec. Semi-structured interview will be used for data collection. The respondents are workers responsible for preparing and realizing educational programmes for the elderly in libraries and workers who oversee the realization of programmes in the terms of its budget. The share grant support has in budgets will be also analysed through annual reports of respective libraries.

Key words: education, elderly, education of the elderly, municipal library, research library, grant support

Obsah

0	ÚVOD	8
1	DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ POPULACE ČESKÉ REPUBLIKY.....	10
1.1	SÉNÍUM A SENIOŘI.....	10
1.2	STÁRNUTÍ POPULACE V ČESKÉ REPUBLICE	13
1.3	VLÁDNÍ INSTITUCE ČR ZABÝVAJÍCÍ SE POLITIKOU STÁRNUTÍ	19
2	VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	25
2.1	FUNKCE A CÍLE VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	28
2.2	ÚČAST SENIORŮ NA EDUKAČNÍCH AKTIVITÁCH V ČR.....	34
2.3	INSTITUCIONALIZACE VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V ČESKÉ REPUBLICE	40
2.3.1	<i>Univerzity třetího věku</i>	41
2.3.2	<i>Virtuální univerzita třetího věku</i>	45
2.3.3	<i>Akademie třetího věku</i>	45
2.3.4	<i>Kluby aktivního stárnutí a kluby seniorů</i>	46
2.3.5	<i>Senior akademie</i>	47
2.3.6	<i>Akademie volného času</i>	49
3	MĚSTSKÉ A VĚDECKÉ KNIHOVNY V ROLI VZDĚLÁVACÍCH INSTITUCÍ.....	51
3.1	SYSTÉM KNIHOVEN V ČESKÉ REPUBLICE.....	51
3.2	EDUKATIVNÍ ROLE KNIHOVEN A VZDĚLÁVACÍ AKCE V KNIHOVNÁCH	53
3.3	VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY PRO SENIORY V KNIHOVNÁCH.....	58
3.4	KOMUNITNÍ POTENCIÁL KNIHOVEN	64
3.5	KNIHOVNA PŘÁTELSKÁ K SENIORŮM.....	65
4	FINANČNÍ PODPORA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V KNIHOVNÁCH V ČESKÉ REPUBLICE	68
4.1	DOTAČNÍ PODPORA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V KNIHOVNÁCH POSKYTOVANÁ MINISTERSTVEM PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ	69
4.2	DOTAČNÍ PODPORA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V KNIHOVNÁCH POSKYTOVANÁ MINISTERSTVEM KULTURY	70
4.3	DOTAČNÍ PODPORA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V KNIHOVNÁCH POSKYTOVANÁ Z KRAJSKÝCH PROSTŘEDKŮ.....	72
4.4	DOTAČNÍ PODPORA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V KNIHOVNÁCH POSKYTOVANÁ Z FONDŮ EVROPSKÉ UNIE	73
4.5	DOTAČNÍ PODPORA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V KNIHOVNÁCH POSKYTOVANÁ NADAČNÍMI SUBJEKTY	74
5	EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ – ANALÝZA FINANČNÍ PODPORY PŘÍPRAVY A REALIZACE VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMŮ PRO SENIORY VE VYBRANÝCH MĚSTSKÝCH A VĚDECKÝCH KNIHOVNÁCH A IDENTIFIKACE OBLASTÍ VYŽADUJÍCÍCH SILNĚJŠÍ FINANČNÍ PODPORU	76
5.1	METODIKA EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ	76
5.1.1	<i>Cíl a výzkumné otázky empirického šetření</i>	76
5.1.2	<i>Využitý model výzkumu</i>	77
5.1.3	<i>Charakteristika výzkumného vzorku</i>	78
5.2	REALIZACE A PRŮBĚH ŠETŘENÍ.....	79
5.3	INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	79
5.3.1	<i>Věkové ohraničení vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách</i>	80
5.3.2	<i>Kurzy digitální gramotnosti v knihovnách</i>	82
5.3.3	<i>Povědomí o dotačních programech</i>	84
5.3.4	<i>Dotační programy využívané knihovnamí a spoluúčast na dotacích</i>	85
5.3.5	<i>Administrativa dotačních projektů</i>	91
5.3.6	<i>Vlastnosti knihovní budovy</i>	93
5.4	ZODPOVĚZENÍ VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	95
6	DISKUSE.....	101

7	ZÁVĚR	104
8	SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ	105
9	PŘÍLOHY	130
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	135

0 Úvod

Stárnutí populace je demografickým trendem, který lze pozorovat po celém světě, včetně České republiky. Zvyšující se poměr osob vyššího věku v populaci má vliv na státní politiku v oblastech jako je například zdraví, zaměstnanost či vzdělávání. Začlenění osob vyššího věku do vzdělávacího procesu je pozvolné – státní strategie mají především deklarativní charakter, kdy existenci vzdělávání ve stáří označují za důležité, ale pro jeho realizaci nejsou podnikány konkrétní kroky. Chybějící systém vzdělávání seniorů v České republice vede k tomu, že je edukace seniorům často zprostředkována v neformálním prostředí, kdy na sebe edukativní roli berou instituce, které primárně vzdělávací nejsou. Mezi tyto instituce patří knihovny, které mají k seniorům specifický vztah, jelikož tvoří velkou část jejich uživatelů. Jedná se o místa, která mají senioři ve volném čase tendenci navštěvovat, a finanční podpora realizace vzdělávacích aktivit v těchto místech může být způsobem, jak posílit příležitosti pro vzdělávání seniorů ve společnosti, která jej označuje za zásadní.

Tato bakalářská práce se zabývá vlivem dotační podpory na přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách, respektive vlivem dotační podpory na rozpočet knihoven vyhrazený pro tyto účely. Cílem práce je analyzovat využívání dotací městskými a vědeckými knihovnami pro přípravu a realizaci edukačních programů pro seniory a zkoumat, jaký podíl má využívaná dotační podpora na rozpočtech knihoven pro tuto oblast. Východiskem pro tuto práci je česká a zahraniční odborná literatura, státní a mezinárodní strategické dokumenty týkající se vzdělávání, místní i zahraniční výzkumy, statistické údaje ČSÚ a Eurostat, a v neposlední řadě koncepce a metodická doporučení týkající se knihoven.

Součástí práce je kvalitativní empirické šetření, pro jehož realizaci byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru. Šetření se zaměřuje na využívané dotace, jejich podíl na rozpočtech knihoven pro vzdělávání seniorů, a také na konkrétní oblasti přípravy a realizace edukačních programů, ve kterých jsou dotace využívány. Cílem šetření je mezi těmito oblastmi identifikovat takové, u kterých není podpora vnímána jako dostatečná a vyžadují tak silnější finanční podporu pro zajištění kvalitních vzdělávacích programů pro seniory.

Bakalářská práce je rozdělena do šesti kapitol. První kapitola se zabývá demografickým vývojem populace v České republice a reflektuje aspekty, které k tomuto trendu

dlouhodobě přispívají. Situace v ČR je zasazena do kontextu členských zemí Evropské unie a vývoj v jednotlivých zemích je porovnáván. Kapitola se rovněž věnuje tuzemské politice stárnutí a představuje vládní instituce a strategické dokumenty, které reflektují přibývající množství seniorů v populaci a jeho vliv na společenské potřeby.

Druhá kapitola je věnována vzdělávání seniorů. Je popsán koncept celoživotního učení a rostoucí význam edukace ve vyšším věku. Jsou uvedena různá pojetí funkcí a cílů vzdělávání seniorů z pohledu českých i zahraničních autorů. Pomocí dostupných výzkumů jsou charakterizováni účastníci vzdělávacích aktivit ve vyšším věku, a v neposlední řadě kapitola popisuje institucionalizaci vzdělávání seniorů, včetně konkrétního působení vybraných institucí.

Třetí kapitola se zaměřuje na knihovny jakožto instituce, které svou nabídkou vzdělávacích aktivit pro seniory naplňují svou edukační roli. Je popsán systém knihoven v České republice a příslušná legislativa, a kromě edukační také další role, které mohou knihovny plnit. Část kapitoly se zabývá komunitním potenciálem knihoven. Prostor je ve velké míře věnován nabídce edukačních aktivit pro seniory, včetně několika aktuálních příkladů nabízených kurzů.

Čtvrtá kapitola se zabývá dostupnými dotačními příležitostmi, které knihovny mohou využít pro financování své činnosti. Jsou uvedeny dotační programy vybraných institucí, které buď přímo anebo nepřímo podporují vzdělávání seniorů, a jsou tak pro knihovny možností, jak podpořit rozpočet pro tuto oblast.

Pátá kapitola je věnována empirickému šetření. V rámci kapitoly jsou analyzovány rozhovory, které byly realizovány v rámci kvalitativního výzkumu. Rozhovorů se účastnili pracovníci knihoven napříč republikou, kteří se ve vybraných knihovnách vzdělávání seniorů věnují. Odpovědi respondentů jsou interpretovány společně s dostupnými daty o financování knihoven z jejich výročních zpráv.

Poslední kapitola je věnována diskusi nad empirickým šetřením, a kromě uvedení vlastní doporučení jsou reflektovány také limity v rámci provedeného šetření.

1 Demografický vývoj populace České republiky

Témata, která jsou v českém veřejném prostoru často diskutována, se mnohdy týkají změn v oblasti digitálních technologií, globalizace nebo klimatických otázek. Čím dál více pozornosti je věnováno také demografické situaci v České republice. Během uplynulého století – tedy již od dob založení Československa a později České republiky – prošla česká populace mnoha demografickými změnami.

Věkové složení populace a jeho vývoj ovlivňují strukturu společnosti, což má vliv také na její potřeby. Například současné přetížení středních škol je přímým důsledkem dospívání osob narozených mezi lety 2007 a 2009, což bylo období populačně nejsilnějších ročníků po roce 2000 (ČSÚ, 2024a, nestránkováno). Právě tento demografický vývoj způsobil současný prudký nárůst poptávky po středoškolském vzdělávání.

Stejným způsobem lze pozorovat určitou krátkozrakost s ohledem na přibývajícím množství seniorů v populaci. Dlouhodobá nepřipravenost na stárnutí společnosti může být zdrojem společenské krize ve chvíli, kdy se populačně silné ročníky 70. let 20. století stanou seniory, a jejich počet v populaci zaznamená skokový nárůst (Štyglerová, Němečková a Šimek, 2014, nestránkováno). Je proto důležité reflektovat stárnutí populace a rostoucí počet seniorů ve společnosti.

1.1 Sénium a senioři

Slovo senior má svůj původ v latině jakožto druhý stupeň přídavného jména „senex“, což v překladu znamená „starý“. Komparativ „senior“ tedy označuje někoho staršího, vyššího věkem. Etymologicky příbuzné je také slovo „sénium“, které doslova znamená slabost ve stáří, případně popisuje jakýsi úpadek (Lewis a Short, 2020, nestránkováno), který senioři ve vyšším věku prokazatelně zažívají, především v oblasti fyzických, psychických a kognitivních schopností (Mazurová a Houšková, 2016, s. 8).

Označení „senior“ je mnohdy zaměňováno s pojmem „důchodce“, který popisuje osobu, jež má nárok na určitý typ důchodu. V rámci kontextu této bakalářské práce je nejdůležitějším z těchto typů starobní důchod a s ním spojený důchodový věk, po jehož dosažení vzniká jedinci na starobní důchod nárok. Konkrétní výši důchodového věku v České republice určuje zákon č. 155/1995 Sb., *o důchodovém pojištění*. Podle tohoto zákona neexistuje jednotný důchodový věk pro celou českou populaci. Zákon naopak

stanovuje podrobný systém výpočtu důchodového věku podle roku narození, a to následovně:

- „... *Důchodový věk činí u mužů 60 let, u žen*
 1. *53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,*
 2. *54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,*
 3. *55 let, pokud vychovaly dvě děti,*
 4. *56, let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo*
 5. *57 let,**jde-li o pojištěnce narozené před rokem 1936.*“ (Česko, 1995, § 32, odst. 1);
- u pojištěnců narozených od roku 1936 do roku 1971 stanovuje důchodový věk příloha v podobě tabulky – u mužů je vymezeno rozpětí od 60 let a 2 kalendářních měsíců do 64 let a 10 měsíců, u žen je tato vrchní hranice odchodu do důchodu stejná. Spodní hranice důchodového věku u žen začíná na hodnotě 53 let, konkrétní věk lze vypočítat v závislosti na počtu vychovaných dětí (tamtéž, odst. 2);
- první jednotný důchodový věk pro obě pohlaví ve výši 65 let platí pro muže narozené v roce 1965, a také pro ženy narozené v tomto roce, které vychovaly jedno nebo žádné dítě. Důchodový věk 65 let platí bez rozdílu pro všechny osoby narozené po roce 1971 (tamtéž, odst. 3).

Právě s dosažením důchodového věku 65 let je často spojováno označení „senior“, přestože neexistuje celosvětový konsenzus o věkové hranici, po jejímž dosažení se jedinec stává seniorem. I v rámci České republiky existuje vícero pojetí této hranice – například v dokumentech z oblasti trhu práce, zaměstnanosti a vzdělávání se objevuje nižší věková hranice, konkrétně 55 let (MPSV, 2022, s. 7).

Statistický úřad Evropské unie Eurostat a Evropská komise ve svých datech označují seniory jako osoby ve věku 65 a více let (Eurostat, 2024a, s. 1). Se stejným vymezením od roku 2012 pracuje také Český statistický úřad (ČSÚ, 2023a, s. 9), aby bylo možné české statistiky mezinárodně srovnávat (ČSÚ, 2012, nestránkováno). Jako první se koncept věkové hranice 65+ objevil v publikaci *Světové zdravotnické organizace* (dále WHO) z roku 1978 zabývající se tzv. „lay reportingem“, který je založen na sběru dat o nemocech a příčinách úmrtí. Věk 65 let byl v této publikaci vymezen jako počáteční fáze období života nazvaného „old age“ neboli stáří, a to s ohledem na počínající omezení

fyzických a psychologických funkcí, která se v tomto věku projevují (WHO, 1978, s. 14). *Organizace spojených národů* (OSN) na vymezení WHO dále navázala dokumentem *Provisional guidelines on standard international age classifications* (Provizorní směrnice pro standardní mezinárodní věkovou klasifikaci), ve kterém byla navržená věková klasifikace zasazena do kontextu rodiny, vzdělávání, sociální stratifikace a dalších (OSN, 1982a, s. 4).

V úvodním slově publikace *Knihovna přátelská k seniorům* zaznívá, že „... je vlastně lhostejné, budeme-li za seniory považovat příslušníky populace 50+, 60+ nebo 65+.“ (Mazurová a Houšková, 2016, s. 8). V této publikaci je pro charakteristiku seniora, stejně tak jako ve výše uvedeném dokumentu WHO, za zásadní považován počátek involučních procesů v tělesné, psychické a sociální oblasti (tamtéž). Tyto procesy však začínají u každého jedince v odlišném věku, a proto publikace přistupuje k seniorům bez konkrétní věkové hranice.

Co se týče jiných aspektů – jako je například úroveň dosaženého vzdělání, výše příjmů nebo zdravotní stav – i ty jsou napříč seniory tak různé, že je nelze generalizovat. Senioři se mimo to odlišují také prioritami a vlastním přístupem k životnímu stylu, přičemž rozdílné přístupy se s věkem zdůrazňují (Mazurová a Houšková, 2016, s. 8). Odlišuje je také jejich unikátní životní zkušenost, sociální vazby a preferované aktivity (MPSV, 2022, s. 7). Vzhledem k uvedenému by se dalo říci, že „V ČR neexistuje univerzální definice seniora.“ (tamtéž). Nicméně pro účely této bakalářské práce bude věková hranice, po jejímž pomyslném překročení je jedinec za seniora považován, stanovena na 65 let, a to vzhledem k početnému zastoupení zdrojů ČSÚ a Eurostatu.

V souvislosti s označením senior je důležité zmínit ještě termín „třetí věk“, a to vzhledem k Univerzitám třetího věku, kterým se věnuje druhá kapitola. Tento pojem může označovat ekonomicky postproduktivní jedince, kteří ukončili svou aktivitu na trhu práce (Mühlpachr, 2004, s. 20), zároveň však stále mají dostatek fyzických i duševních sil pro aktivní zapojení do různých činností (Šolc, Adamec a Kryštof, 2011, s. 15). Američtí autoři Weiss a Bass přistupují k ekonomické aktivitě v této fázi života odlišně – uvádějí, že aktivita jedince na trhu práce může dále pokračovat, i když v omezenějším rozsahu (Weiss a Bass, 2002, s. 8). Nicméně i oni „třetí věk“ popisují převážně jako období, které mnozí využívají k seberozvoji mimo trh práce (tamtéž, s. 4). Tento věk dále spojují s osvobozením od dřívějších životních povinností, jako je nutnost vydělávat na živobytí

či nutnost péče o druhé. Tato svoboda poskytuje seniorům prostor pro samostatnou aktivitu (tamtéž, s. 3). Období „třetího věku“ tak předchází „čtvrtému věku“, který označuje seniorské osoby nejvyššího věku, které již aktivní nejsou a často jsou závislé na péči a pomoci ostatních (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 53).

1.2 Stárnutí populace v České republice

Počet obyvatel České republiky se během posledních deseti let stabilně udržuje nad hodnotou 10,5 milionu (ČSÚ, 2024a, nestránkováno). Na růst populace má největší vliv **přírůstek stěhováním**, který od roku 2015 vykazuje minimálně 20 tisíc přistěhovaných ročně (tamtéž). V roce 2021 to bylo téměř 50 tisíc osob, a v roce 2022 se jednalo o rekordní přírůstek přesahující 329 tisíc osob, na němž má velký podíl migrace osob z Ukrajiny, která je zasažena válkou. Za rok 2023 činil přírůstek stěhováním do České republiky přes 94 tisíc osob (tamtéž).

Oproti migračnímu saldu zaznamenává přirozený přírůstek od roku 2016 úpadek, a od roku 2019 vykazuje výlučně negativní hodnoty – v roce 2022 byl počet živě narozených o 18,9 tisíce osob nižší než počet zemřelých. V roce 2023 se tento rozdíl zvýšil na 21,6 tisíce osob (ČSÚ, 2024a, nestránkováno).

Co se věkového složení populace týče, Český statistický úřad dělí obyvatelstvo podle věku na děti (do 14 let), dospělé (15 až 64 let) a seniory (65 a více let). Zastoupení těchto skupin se proměňuje, přičemž podíl dospělých postupně klesá, zatímco u ostatních dvou skupin roste – tímto způsobem se česká populace vyvíjela v posledních dvaceti letech (ČSÚ, 2023a, s. 6–10). Silná migrační vlna dětí a žen v produktivním věku z Ukrajiny způsobila v tomto vývoji změnu, kdy v roce 2022 „... *poprvé od poloviny 80. let došlo k meziročnímu poklesu podílu seniorské části populace..., zatímco zastoupení dětské populace ... a populace v produktivním věku ... mírně vzrostlo.*“ (ČSÚ, 2023a, s. 4).

V rámci seniorské populace jsou nejpočetněji zastoupeny osoby ve věku 65 až 74 let, což je způsobeno **postupným přesunem početných ročníků** generace tzv. baby boomers do této věkové kategorie (ČSÚ, 2023a, s. 9). Generace baby boomers obvykle označuje osoby narozené mezi lety 1946 a 1964, avšak toto vymezení není celosvětově jednotné. Uvedenou definici používá například *Evropské středisko pro rozvoj odborného vzdělávání* (CEDEFOP), které spadá pod EU (CEDEFOP, 2020, nestránkováno). Mimo Evropu s touto definicí pracuje například také *Americký úřad pro sčítání lidu* (Colby a

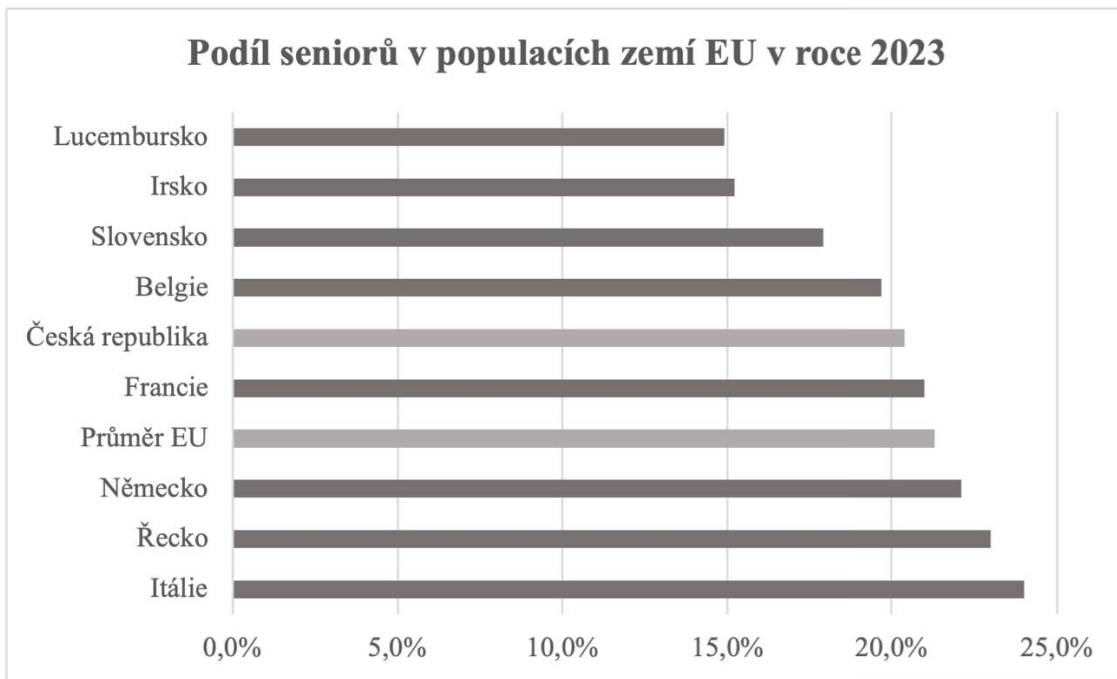
Ortman, 2014, s. 2). Ve statistických publikacích ČSÚ se označení baby boomers nepoužívá – spíše se objevuje pojem „silné poválečné ročníky“, který ovšem není blíže specifikován (ČSÚ, 2023a, s. 9). V datech ČSÚ se obecně názvy generací nevyskytují. V demografických analýzách je populace zkoumána především dle věkových kategorií, které byly popsány výše.

Počet seniorů v populaci se do budoucna dále zvýší v důsledku stárnutí osob narozených po roce 1958. Později k tomuto nárůstu přispěje také stárnutí populačně silných ročníků ze 70. let minulého století, jejichž příslušníci začnou dosahovat věku 65 let od roku 2035 (ČSÚ, 2018, s. 12).

Kromě nerovnoměrného zastoupení generací v obyvatelstvu a historické nevyváženosti populačně silných ročníků patří mezi faktory, které způsobují stárnutí populace, také dlouhověkost a pokles porodnosti. Tyto faktory budou detailněji přiblíženy níže.

Počet seniorů v české populaci mezi lety 2011 a 2023 vzrostl natolik, že v současné době tvoří více než pětinu obyvatelstva. V roce 2020 byl podíl seniorů v populaci 20,2 %, v roce 2021 se zvýšil na 20,6 %, a v roce 2022 tvořili senioři 20,4 % obyvatelstva (ČSÚ, 2023a, s. 7). Dle Eurostatu se v roce 2023 jednalo o stejný poměr, dle ČSÚ se zvýšil na 20,5 % (Eurostat, 2024b, nestránkováno; ČSÚ, 2024b, nestránkováno).

Mírný pokles tohoto poměru v roce 2022 je přímým důsledkem migrace žen a dětí z Ukrajiny, jak bylo zmíněno výše. Počet seniorů v populaci nicméně v tomto roce vzrostl o 40 tisíc osob (ČSÚ, 2023a, s. 7). Porovnání podílu seniorů v české populaci s vybranými zeměmi EU ilustruje následující graf.

Graf 1 – Podíl seniorů v populacích zemí EU v roce 2023

Zdroj: Vlastní zpracování podle Eurostat, 2024b, nestránkováno

Jak ukazuje Graf 1, současný podíl seniorů v české populaci se přibližuje průměrné hodnotě napříč zeměmi EU, která v roce 2023 dosahovala 21,3 %. Nejvyšší zastoupení seniorů v populaci bylo v tomto roce zaznamenáno například v Itálii nebo Řecku, kde senioři tvořili 24 % a 23 % populace. Naopak nejnižší hodnoty vykazují Lucembursko a Irsko, kde byl v témže roce populační podíl seniorů 14,9 % a 15,2 % (Eurostat, 2024b, nestránkováno). V rámci Evropské unie je tedy Česká republika jednou z členských zemí, ve kterých je stárnutí populace výrazným demografickým trendem.

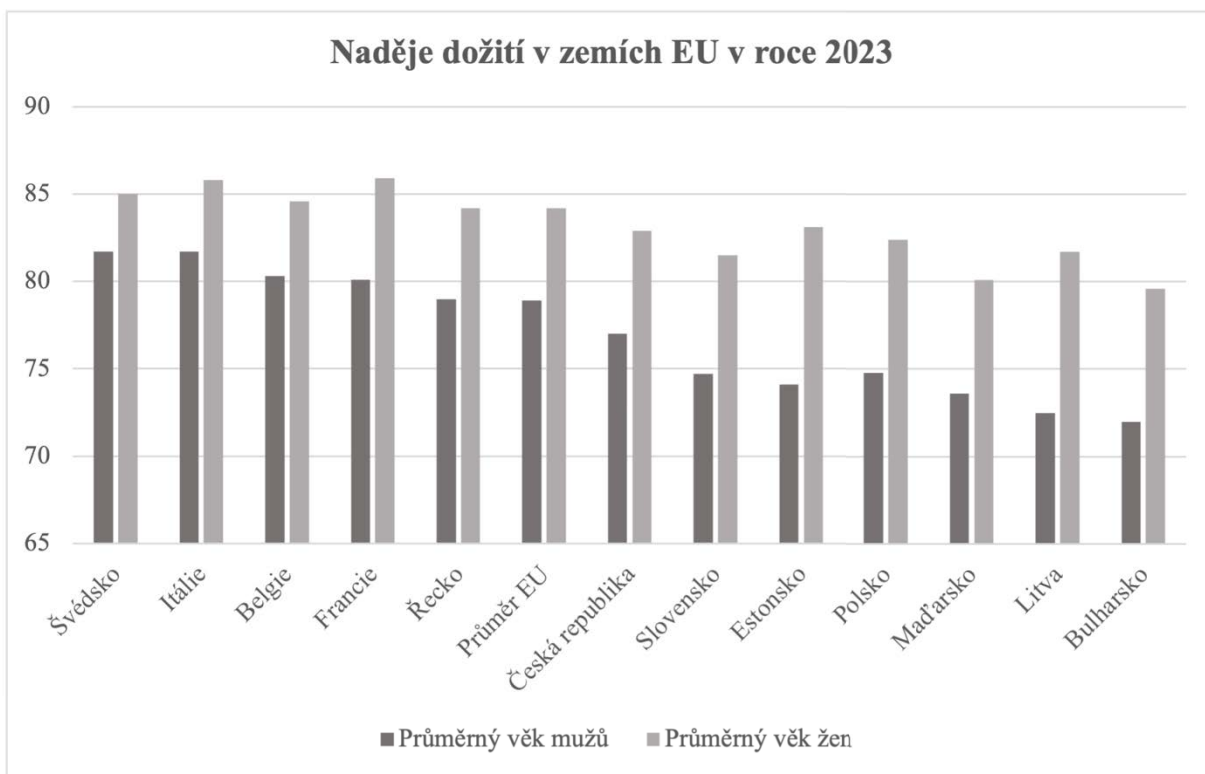
V roce 2022 se populace českých seniorů zvýšila z 2,17 milionů na 2,21 milionů, v roce 2023 dále na 2,23 milionů (ČSÚ, 2023a, str. 7; ČSÚ, 2024b, nestránkováno). Střední varianta prognózy ČSÚ *Projekce obyvatelstva České republiky – 2018–2100* předpokládá, že podíl seniorů v populaci bude do budoucna dále růst. V roce 2051 by měl počet seniorů přesáhnout hodnotu tří milionů, takže bude tvořit až 28,8 % populace. Podle této prognózy bude v polovině 21. století téměř každý třetí obyvatel České republiky starší 65 let (ČSÚ, 2018, s. 11).

S rostoucím podílem seniorské populace v Česku se průběžně zvyšuje i **průměrný věk obyvatel**. Mezi lety 2013 a 2021 vzrostl z 41,3 na 42,8 let (ČSÚ, 2023a, s. 10). Silná migrační vlna dětí a žen v produktivním věku tento trend zpomalila a průměrný věk se

v roce 2022 snížil na 42,6 let (tamtéž). Ovšem tato migrační vlna byla v dosavadním vývoji české populace spíše výjimkou, a proto lze s ohledem na dlouhodobý růst počtu osob ve věkové kategorii 65+ předpokládat, že průměrný věk se bude v následujících letech opět zvyšovat. Kromě prognóz tomu nasvědčuje také to, že v roce 2023 se průměrný věk zvýšil na hodnotu předcházející migrační vlně v roce 2021, tedy 42,8 let (ČSÚ, 2024c, nestránkováno).

Na výši průměrného věku má vliv zmíněná **dlohověkost**, která označuje pokročilý věk, kdy se jedinec dožívá více než 90 let (Mühlpachr, 2004, s. 21). Tím, že se lidé dožívají stále vyššího věku, tak i příslušníci tzv. tiché generace, která generaci baby boomers předcházela, udržují vysoký počet seniorů v populaci (ČSÚ, 2022a, s. 11).

S dlouhověkostí je spojena **vyšší naděje dožití** člověka obecně. „*Lepší životní a pracovní podmínky, kvalitnější zdravotní péče a sociální ochrana vedou k tomu, že méně lidí dnes umírá předčasně v dětství nebo během pracovního života. ... Současně se zvyšující se nadějí na dožití při narození se mění životní styl, možnosti i očekávání starších osob. Starší lidé žijí zdravěji a aktivněji.*“ (MPSV, 2008, s. 9). Pro vyjádření naděje dožití je často používán „... ukazatel **naděje dožití při narození**, který udává počet let, kterých se průměrně dožije právě narozený člověk.“ (MPSV, 2022, s. 10). V roce 2019 dosáhla naděje dožití české populace do té doby nejvyšších hodnot, kdy se muži průměrně dožívali 76,33 let a ženy 82,10 let. V roce 2020 nastal kvůli epidemii Covidu-19 pokles, kdy nemoc zapříčinila vysokou úmrtnost seniorů ve věku 70 a více let (ČSÚ, 2023a, s. 55). Naděje dožití se v tomto roce u mužů snížila na 75,30 let, u žen se snížila na 81,38 let. Hodnota se dále snížila i v roce 2021, kdy dosahovala 74,09 let u mužů a 80,51 let u žen. I přes zmíněný pokles se však naděje dožití v roce 2022 zvyšovala, až v roce 2023 dosáhla svého maxima v historii České republiky – 76,89 let u mužů a 82,78 let u žen (ČSÚ, 2024d, nestránkováno). Výši naděje dožití v České republice v kontextu EU ukazuje následující graf.

Graf 2 – Naděje dožití v zemích EU v roce 2023

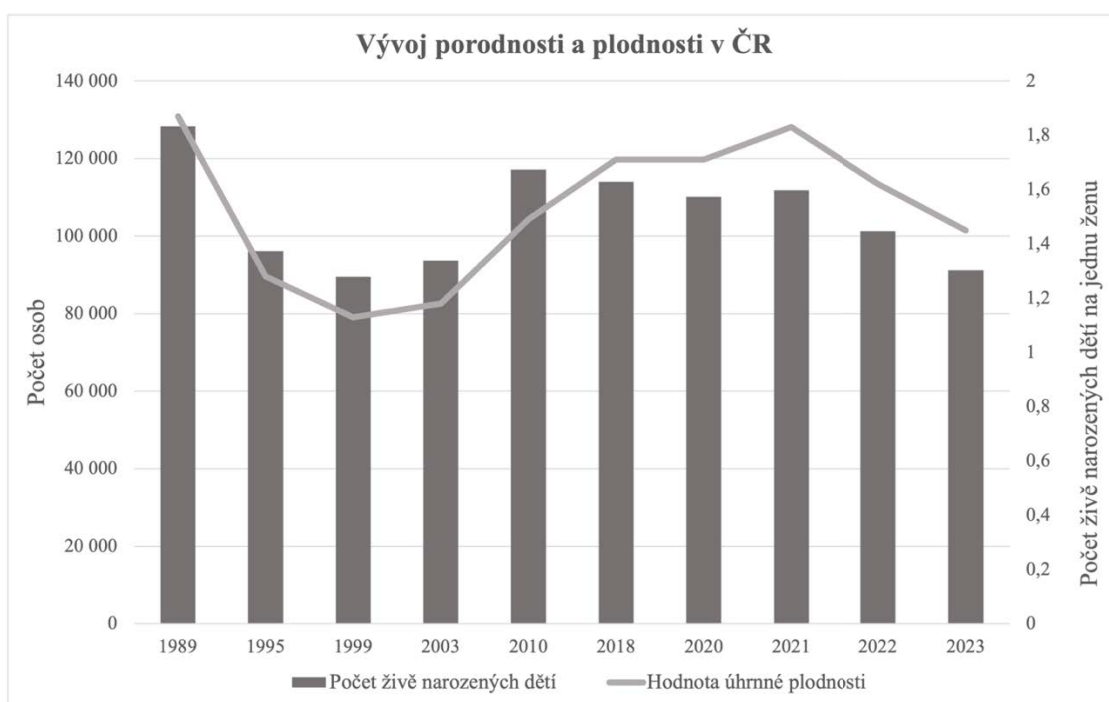
Zdroj: Vlastní zpracování podle Eurostat, 2024c, nestránkováno

Podle dat Eurostatu se Česká republika nachází mírně pod průměrnou hodnotou naděje dožití v EU, dle které se muži v loňském roce průměrně dožívali 78,9 let a ženy 84,2 let. Mezi země s nejvyšší nadějí dožití patří například Švédsko, kde v roce 2022 dosahovala 81,7 let u mužů a 85,0 let u žen, ve Francii to bylo 80,1 let u mužů a dokonce 85,9 let u žen (Eurostat, 2024c, nestránkováno). Mezi země EU, ve kterých je současná naděje dožití nižší než v České republice, patří například Maďarsko (73,6 let muži a 80,1 ženy) a Litva, kde průměrná hodnota dosahuje 72,5 let u mužů a 81,7 let u žen (tamtéž).

Dalším ze zmíněných faktorů přispívajícím ke stárnutí populace je **nižší porodnost**, která se projevuje klesajícím ročním počtem živě narozených dětí. „V roce 2022 se v České republice živě narodilo 101,3 tisíce dětí, ...“ (ČSÚ, 2023a, s. 34), což bylo nejméně od roku 2004 (tamtéž). Souběžně se proměňuje také **hodnota ukazatele úhrnné plodnosti**. Úhrnná plodnost je v rejstříku pojmů *Národního zdravotnického informačního portálu* definována jako „... průměrný počet dětí připadající na jednu ženu v dané populaci.“ (MZČR, 2024, nestránkováno). Ve statistice tento ukazatel vyjadřuje průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu v celém jejím reprodukčním období, tedy ve věku 15 až 49 let (ČSÚ, 2023a, str. 41). Ukazatel úhrnné plodnosti je založen na dosavadní

evidenci míry plodnosti žen v reprodukčním věku, kterou ČSÚ dělí do sedmi věkových kategorií. Hodnota míry plodnosti vyjadřuje počet živě narozených dětí jedné ženě na tisíc žen v dané věkové kategorii. Ukazatel úhrnné plodnosti je poté na základě těchto údajů stanoven za předpokladu, že míra plodnosti v daném kalendářním roce zůstane u všech věkových kategorií stejná po celé reprodukční období jedné ženy (tamtéž).

Nejvýraznější pokles ukazatele úhrnné plodnosti byl zaznamenán zejména v posledním desetiletí 20. století, kdy v roce 1989 nejprve na jednu ženu připadalo 1,87 narozeného dítěte, a poté 1,13 dítěte v roce 1999. S tímto poklesem úhrnné plodnosti lze pozorovat také **výrazný meziroční pokles počtu živě narozených dětí**, obzvláště mezi lety 1995 a 2002, kdy se v tomto období živě narodilo průměrně 91 452 dětí ročně. Ve srovnání s populačně silnými ročníky minulosti, kdy se v období od roku 1972 až 1979 narodilo průměrně více než 181 tisíc dětí ročně, se jedná o výraznou demografickou změnu (ČSÚ, 2023b, nestránkováno). Vývoj porodnosti a plodnosti v České republice vyobrazuje následující graf.

Graf 3 – Vývoj porodnosti a plodnosti v ČR

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ, 2024e, nestránkováno

Jak lze vyčíst z Grafu 3, po roce 2003 zaznamenala hodnota úhrnné plodnosti postupný nárůst, a v roce 2018 dosahuje až 1,71 dítěte na jednu ženu (MPSV, 2022, s. 10). Na této hodnotě stagnuje až do roku 2020, v roce 2021 se zvýšila na 1,83. V roce 2022 opět klesá,

a to na hodnotu 1,62 dítěte na jednu ženu (ČSÚ, 2023a, s. 40–41). V roce 2023 se hodnota úhrnné plodnosti snížila na 1,45 dítěte na jednu ženu, což je nejnižší hodnota od roku 2013 (ČSÚ, 2024e, nestránkováno). I přesto se Česká republika v tomto ohledu nachází v lepším průměru napříč zeměmi EU, kde úhrnná plodnost od roku 2017 stagnovala na hodnotě 1,56 narozeného dítěte na jednu ženu a na hodnotu 1,45 se snížila již v roce 2022. Za rok 2023 v tuto chvíli nejsou dostupná data (Eurostat, 2024d, nestránkováno). Tento postupný pokles porodnosti v zemích EU lze „... vysvětlit především změnou životního stylu v souvislosti se změnou společensko-politické situace (např. možnost vzdělávání, cestování, seberealizace, profesní růst) ...“ (MPSV, 2022, s. 10).

V důsledku vývoje porodnosti v České republice se v populaci postupně zmenšuje podíl dětí oproti podílu seniorů. Vztah mezi oběma podíly popisuje tzv. **index stáří**, který v roce 2006 překročil hranici sta seniorů připadajících na sto dětí, a od té doby se zvyšuje – s výjimkou migrační vlny dětí z Ukrajiny v roce 2022. V roce 2021 byl index stáří na úrovni 128,1 seniorů na 100 dětí, v roce 2022 se tento počet z výše popsaných důvodů snížil na 126,1 seniorů na 100 dětí. V roce 2023 dosáhl index zatím nejvyšší hodnoty 129,5 seniorů na 100 dětí (ČSÚ, 2023a, s. 11; ČSÚ, 2024b, nestránkováno).

1.3 Vládní instituce ČR zabývající se politikou stárnutí

Věková struktura české společnosti naznačuje, že je potřeba seniorům věnovat více pozornosti. V zájmu utvoření prosperující společnosti, která reflektuje vlastní stárnutí, je nutné zbavit se předsudků, které se vůči nim objevují. Rozšířené představy o tom, kdo je senior, mnohdy obsahují stereotypní nahlížení na stárnutí a stáří, přitom současná seniorská populace je velmi heterogenní a zastaralým stereotypům neodpovídá (MPSV, 2022, s. 6). V České republice je v současnosti prosazována taková politika stárnutí, která se zasazuje o „... vytváření podmínek pro osobní aktivitu ve stáří, občanskou angažovanost a dobrovolnictví či rozvoj kvalitních mezilidských a rodinných vztahů obecně.“ (MPSV, 2022, s. 7).

Politika stárnutí se zabývá přípravou na stárnutí společnosti a výzvy s ním spojené. Pomocí strategických dokumentů jsou vymezeny kompetence jednotlivých aktérů, kteří se na naplňování politiky podílejí. Mohou jimi být česká ministerstva, ale například také kraje a obce, zdravotní pojišťovny či zaměstnavatelé (MPSV, 2022, str. 9). Strategie odrážejí dvě základní dimenze přípravy na stárnutí – jednak pomoc při zajištění kvalitní úrovně života současných seniorů, a jednak snahu o adaptaci společnosti na demografické

změny, které ji do budoucna významně ovlivní (tamtéž, s. 4). Mezi cíle politiky stárnutí mimo jiné patří „... *zajištění a ochrana lidských práv starších osob; celoživotní učení...*“ či „... *kvalitní prostředí pro život seniorů; zdravé stárnutí...*“ (Vidovičová a Khýrová, 2015, str. 14).

Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV) se problematikou přípravy na stárnutí společnosti dlouhodobě zabývá. Zákon č. 2/1969 Sb., *o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky* neboli kompetenční zákon vymezuje působnost MPSV kromě oblasti pracovněprávních vztahů také v rámci sociální politiky. Tato politika zahrnuje například otázku důchodového zabezpečení, a především „... *péči o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc, ...*“ což zahrnuje také seniory (Československo, 1969, § 9, odst. 1).

MPSV ve spolupráci s ostatními českými ministerstvy koordinuje potřebné činnosti tak, aby byly dodrženy postupy vymezené v souladu nejen s aktuální politikou stárnutí, ale také s ostatními veřejnými politikami. Konkrétní činnosti jednotlivých ministerstev budou představeny v následujícím výčtu strategických dokumentů o přípravě na stárnutí, které MPSV publikovalo během posledních dvaceti let.

Prvním z dokumentů byl *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007*, který navázal na *Mezinárodní plán stárnutí*, jenž byl přijat v roce 2002 na shromáždění OSN o stárnutí v Madridu. *Národní program* je v kontextu publikovaných strategií klíčový – jako vůbec první vymezil témata, na která je ve strategiích MPSV navazováno dodnes. Program si za hlavní cíle kladl zlepšení podmínek pro seniory v oblasti aktivního života, zdravotní péče, sociálního postavení a pracovního prostředí. Mezi důležitá témata patřilo také omezení diskriminace, posílení mezigenerační solidarity, rozšíření nabídky sociálních služeb a příležitostí ke vzdělávání (MPSV, 2003, nestránkováno).

Mezi opatření stanovená v souladu s těmito cíli patřil například úkol pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT), které by mělo zahrnout „... *do vzdělávacích programů na všech stupních formálního školského systému informace o stárnutí a přípravě na stáří ... s cílem pozitivně ovlivňovat stereotypní přístup ke stárnutí a starším lidem.*“ (MPSV, 2003, nestránkováno). Další opatření v návaznosti na vzdělávací politiku se týkalo podpory konceptu celoživotního učení, rozvoje

vzdělávacích programů Univerzit třetího věku, či tvorby mezigeneračních výukových programů (tamtéž). Jiné opatření se věnuje začlenění témat, která podávají pozitivní obraz o seniorech, do programů v masmédiích (tamtéž).

Navazujícím dokumentem byl *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*, který se dále věnoval problematice mezigeneračních vztahů a zdravotní péče. V souladu se zdravotní politikou bylo ve spolupráci s Ministerstvem zdravotnictví (dále MZ) zavedeno opatření týkající se podpory rozvoje rehabilitace v domácí a nemocniční zdravotní péči (MPSV, 2008, s. 40). Jako další strategické priority vymezil program podporu aktivního stárnutí a posílení vstřícného přístupu ke stáří v komunitách. V oblasti vzdělávání seniorů kladl důraz na „... rozvoj schopností ve využívání informačních technologií, jazykových a dalších dovedností.“, což mělo v gesci MŠMT (tamtéž, s. 28).

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 si kladl za úkol vylepšení podpory seniorů v podobných oblastech, mimo to věnoval zvýšenou pozornost tématu dobrovolnictví seniorů a jako první z publikovaných plánů zahrnul do konceptu celoživotního učení **vzdělávání seniorů v knihovnách** (MPSV, 2014, s. 27). Ve vymezeném období se podařilo navýšit počet míst výuky na Univerzitách třetího věku a zařadit do standardních aktivit knihoven kurzy počítačové gramotnosti pro seniory. V souladu s politikou zaměstnanosti byly ve spolupráci s Úřadem práce realizovány projekty podporující zaměstnanost starších osob (MPSV, 2022, s. 8).

Strategický rámec přípravy na stárnutí společnosti 2021–2025 (který aktualizuje *Strategii přípravy na stárnutí společnosti 2019–2025*) shrnuje dosavadní politiku stárnutí do šesti oblastí: „*finanční zajištění, bydlení, zdraví a prevence, podpora a péče, zaměstnanost a celoživotní učení*“ a v neposlední řadě problematika „*diskriminace, týrání, zneužívání a ochrana spotřebitele*“ (MPSV, 2022, s. 3–4). *Strategický rámec* zároveň reflektuje potřebu zajištění podmínek pro kvalitní aktivní stárnutí, tedy umožnit seniorům účast na společenském životě a podpořit jejich činnost v oblasti kulturního, duchovního a občanského života (tamtéž, s. 7).

Akční plán k naplnění Strategického rámce přípravy na stárnutí společnosti na období 2023–2025 obsahuje aktuální postupy pro jednotlivá ministerstva a další spolupracující aktéry. V akčním plánu byla stanovena například následující opatření:

- MPSV ve spolupráci s Ministerstvem financí a MZ mají v gesci provedení potřebných kroků pro spravedlivé důchody, například formou finanční stabilizace důchodového systému (MPSV, 2022, s. 37). Do zlepšení sociálních služeb jsou v rámci sociální politiky zapojeny také zdravotní pojišťovny, které se společně s MPSV a MZ zasazují o vytvoření provázané sítě sociálních služeb s hospicovou a psychiatrickou péčí (tamtéž).
- Z hlediska politiky bydlení je zapojeno Ministerstvo pro místní rozvoj, které dohlíží na bezbariérové bydlení pro seniory. Ve veřejném prostoru se o bezbariérovost společně s tímto ministerstvem zasazuje také Ministerstvo dopravy (tamtéž, s. 41).
- V zájmu bezpečnostní politiky je zapojeno Ministerstvo spravedlnosti, aby ve spolupráci s Ministerstvem vnitra zajistilo prevenci kriminality zaměřené na seniory. Stejně tak jsou obě ministerstva s ohledem na politiku lidských práv a svobod pověřena, aby dohlížela na zacházení se seniory „... z hlediska prevence a ochrany před nedůstojným zacházením, týráním a zanedbáváním.“ (tamtéž, s. 39).
- Podpora v oblasti vzdělávání si klade za cíl především lepší uplatnění starších osob na trhu práce. MŠMT dále zaštiťuje mezigenerační vzdělávací aktivity ve školách a dalších institucích, a to nejen v rámci vzdělávací politiky orientované na seniory, ale také v zájmu posilování sociálních vazeb (MPSV, 2022, s. 40; MPSV, 2023, s. 51).

Z publikovaných dokumentů vyplývá, že MPSV v rámci politiky stárnutí dbá především na zdravotní péči o seniory, jejich bezpečí, dále možnosti pro rozvoj a aktivní participaci na společenském životě. Tím posiluje myšlenku důležitosti začlenění seniorů do společnosti, a zasazuje se o jejich právo na smysluplný život.

Na konzultaci *Akčního plánu* se podílí *Sekretariát Rady vlády pro seniory a stárnutí populace*. Tato pomocná Rada byla ustanovena vládou roku 2006. Věnuje se otázkám stárnutí a na zasedáních projednává s ním spojené výzvy pro společnost (Česko, 2006a, § 1). V roce 2022 Rada zřídila *Pracovní skupinu pro seniory a otázky stárnutí*, jejímž cílem je zajištění spolupráce resortů ve snaze koordinovaného naplňování politiky stárnutí (Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, 2023, str. 5–7).

Kromě výše popsaných strategických dokumentů publikovaných MPSV existuje v České republice mnoho dalších plánů a strategií, které se zabývají přípravou na stárnutí společnosti. Výčet dokumentů a aktivit proto není úplný, uvedené příklady byly vybrány na základě jejich významu v kontextu zaměření této bakalářské práce.

V rámci osvěty přípravy na stárnutí společnosti MPSV mezi lety 2017 a 2022 iniciovalo projekt *Senioři v krajích*, jehož účelem bylo implementovat státní politiku stárnutí na úrovni krajů. Do plošné osvěty se zapojily

- „*Krajské a obecní úřady*
- *Neziskové organizace*
- *Poskytovatelé sociálních služeb*
- *Zaměstnavatelé*
- *Seniorské organizace*
- *Vysoké školy*“ (MPSV, 2024, nestránkováno).

Široký dosah měly také on-line osvětové přednášky, například na téma trénování paměti, bydlení či nutriční péče (tamtéž).

Národní knihovna České republiky v roce 2020 pod záštitou Ministerstva kultury vydala publikaci *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021-2027 s výhledem do roku 2030*, která koncipuje knihovny jako vzdělávací a kulturní centra s komunitním potenciálem. Knihovny jsou vnímány jako prostor pro mezigenerační setkávání, která umožňují prevenci sociální izolace seniorů (NKČR, 2020, s. 28).

Problematikou stárnutí se zabývají také *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*, ve které je jedna z kapitol věnována celoživotnímu učení a jeho přiblížení žákům středních a vysokých škol (MŠMT, 2020, s. 107), a dále strategický materiál k *Operačnímu programu Jan Amos Komenský*, který je řízen MPSV a jako jeden z cílů stanovuje podporu rozvoje celoživotního vzdělávání. Nezabývá se jím ovšem v kontextu vzdělávání seniorů, ale spíše v souvislosti s přípravou dětí a dospívajících na celoživotní učení. Tyto dokumenty tedy nejsou zaměřeny na současné seniory, ale mají spíše perspektivní charakter – v jejich zájmu je posílení myšlenky celoživotního rozvoje, který je v rámci přípravy na stárnutí společnosti zásadní.

Operační program Zaměstnanost plus jako jeden ze svých cílů vytyčuje prosazení aktivního a zdravého stárnutí na pracovišti. Program je financován z Evropského sociálního fondu plus. Jeho cílem je zmírnit dopad úbytku populace v produktivním věku tím, že do pracovního procesu větší mírou zapojí starší pracovníky a prodlouží tak jejich aktivní profesní život (MPSV, 2021a, s. 6). Jako nástroje k tomu chce využít vzdělávání starších pracovníků, a v souvislosti s tím také podpořit age management na pracovišti, což přispěje k překonání věkových bariér tak, aby došlo k naplnění potenciálu starších pracovníků (Kocianová, 2012, s. 112).

Výše zmíněné vzdělávání jakožto nástroj se napříč dokumenty MPSV objevuje nejen v kontextu pracovního prostředí, ale také z hlediska rozvoje a seberealizace seniorů. O tématu vzdělávání seniorů pojednává následující kapitola.

2 Vzdělávání seniorů

Vzdělávání v současné době není vnímáno jako proces odehrávající se především během dětství a dospívání, naopak je hojně zdůrazňován celoživotní rozměr edukace. Celoživotní vzdělávání tak zahrnuje nejen vzdělávání dětí a mládeže, ale také vzdělávání dospělých, a tedy i vzdělávání seniorů.

Počátky konceptu celoživotního učení se na úrovni mezinárodních organizací objevují na přelomu 60. a 70. let. První z těchto organizací byl *Mezinárodní úřad práce* (ILO) spadající pod OSN, který se systematicky zabýval konceptem kontinuálního vzdělávání zaměstnanců s ohledem na měnící se pracovní prostředí. Vzdělávání je zde chápáno jako nástroj k rozvoji dovedností jedince, který povede jak k ekonomickému rozvoji, tak k rozvoji jedincovy osobnosti (ILO, 1962, nestránkováno). Na tuto myšlenku navázala instituce UNESCO zprávou *Learning to be: the world of education today and tomorrow* (Učit se být: svět edukace dnes a zítra). V této zprávě je potřeba celoživotního učení odůvodněna **rostoucí nutností člověka vzdělávat se ve všech fázích života**, a to vzhledem k rychlému celosvětovému vývoji a době plné změn, která po lidech vyžaduje konzistentní obnovu znalostí. Učení se tak týká jedince v každém věku, a autoři publikace UNESCO proto kladou důraz na transformaci společnosti v „učící se společnost“, která jako celek dokáže reagovat na aktuální výzvy (Faure et al., 1972, s. 35). Podobně jako ILO, UNESCO zdůrazňuje přínos vzdělávání pro osobní rozvoj a ekonomický růst. Tyto myšlenky rozvíjí rovněž organizace OECD, která v dokumentu *Recurrent education: towards a strategy for lifelong learning* (Opakující se vzdělávání: směrem ke strategii celoživotního učení) podporuje myšlenku učící se společnosti a vyzdvihuje potřebu zpřístupnění edukace lidem všeho věku (Kallen a Bengtsson, 1973, s. 25 a 44).

Význam celoživotního učení ve vztahu k době plné změn se kromě dokumentů mezinárodních organizací objevuje také v odborné literatuře. S ohledem na rychlé společenské změny zdůrazňují potřebu celoživotního učení například autoři Lengrand (1975, s. 26 a 31) či Crossová (1981, s. 30–31), kteří píší, že pokrok v oblasti technologií a rostoucí množství informací celoživotní učení nejen umožňují, ale také z něj dělají nutnost. Z českých autorů se s tímto ztotožňuje například Hyhlík (1969, s. 3), který uvádí, že jedinec žijící v takovéto době se musí připravit na kontinuální vzdělávání a ustavičné rozšiřování svých vědomostí.

Celoživotní učení lze rozdělit na dvě fáze – **počáteční vzdělávání**, které zahrnuje formální školní vzdělávání v rámci školského vzdělávacího systému, a **další vzdělávání** – přičemž se počítá s propojeností obou fází s důrazem na zachování jedince pozitivního postoje k učení po celý život (MŠMT, 2007, s. 8–9). Další vzdělávání je v České republice vymezeno zákonem č. 179/2006 Sb., *o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání*. Dle tohoto zákona je definováno jako vzdělávací aktivity mimo počáteční vzdělávání, které zahrnuje „... *předškolní vzdělávání, základní vzdělávání, střední vzdělávání, vzdělávání v konzervatoři a vyšší odborné vzdělávání, uskutečňované podle zvláštního právního předpisu v mateřských školách, základních školách, středních školách, konzervatořích a vyšších odborných školách, a studium v akreditovaných studijních programech uskutečňovaných ... vysokými školami nebo jejich součástmi, ...*“ podle zákona č. 111/1998 Sb., *o vysokých školách* (Česko, 2006b, § 2, odst. 1 a 2). Další vzdělávání tedy „... *probíhá po dosažení určitého stupně vzdělání, resp. po prvním vstupu jedince na trh práce.*“ (MŠMT, 2007, s. 9). Do fáze dalšího vzdělávání tak patří mimo jiné i vzdělávání seniorů, jakožto vzdělávání dospělých zaměřené na specifickou cílovou skupinu (tamtéž, s. 8-9).

Další vzdělávání není systémově vymezeno, nicméně obvykle je do něj zahrnuto (MŠMT, 2007, s. 52):

- **vzdělávání profesní**, které je mnohdy realizováno v podnicích a je zaměřeno na rozvoj kompetencí, jejichž zlepšení pozitivně ovlivní zaměstnatelnost či výkon jedince (Kubátová, 2010, s. 282);
- **vzdělávání občanské**, jež podporuje sociální soudržnost a aktivní občanství;
- **vzdělávání zájmové** se vyznačuje dobrovolnou účastí lidí na vzdělávací aktivitě, kterou si vybírají na základě osobního zájmu a věnují se jí ve vlastním volném čase (Čornaničová, 2008, s. 52). Tyto aspekty má zájmové vzdělávání společné se vzděláváním seniorů (Šerák, 2009, s. 183). Zájmové vzdělávání je tedy častým typem edukace seniorů, nejedná se ovšem o zaměnitelné pojmy.

Beneš o cílových skupinách ve vzdělávání dospělých píše, že se jedná o osoby, které „... *svými specifickými problémy zdůvodňují tvorbu pro ně přizpůsobených programů a jsou předmětem výzkumu cílových skupin...*“ (Beneš, 2014, s. 109). Na základě této charakteristiky zahrnuje do tradičních cílových skupin vzdělávání dospělých ženy, nezaměstnané, migranty a také seniory (tamtéž). Tyto cílové skupiny dalšího vzdělávání

uvádí rovněž MŠMT ve *Strategii celoživotního učení ČR* (2007, s. 56) nebo Rada Evropské unie v *Usnesení Rady o obnoveném evropském programu pro vzdělávání dospělých* (Rada Evropské unie, 2011, s. 2). O seniorech jako významné cílové skupině vzdělávání dospělých píše také například Špatenková se Smékalovou (2015, s. 105), Tomczyk (2015, s. 39) a Rabušic (2024, s. 97).

K rozvoji v oblasti vzdělávání seniorů došlo především v druhé polovině 20. století, a to společně s postupnou proměnou společenského pohledu na stárnutí a stáří a jeho častější podrobení odborné reflexi (Tomczyk, 2015, s. 42). Zejména v 70. letech se objevují výše zmíněné koncepty a vzdělávací strategie mezinárodních organizací, které zdůrazňují potřebu vzdělávání starších dospělých. V tomto období byla také založena první Univerzita třetího věku, což významně přispělo k institucionalizaci vzdělávání jedinců vyššího věku (podrobněji v subkapitole 2.3). Z prvního světového shromáždění členských států OSN ve Vídni roku 1982 vzešel *Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí*, který obsahoval doporučení pro zajištění sociálních a ekonomických jistot pro seniory ve společnosti s ohledem na stárnutí populace. V plánu byla zdůrazněna potřeba **zpřístupnění vzdělávání seniorům bez diskriminace** jakožto jejich základního lidského práva (OSN, 1982b, s. 74). Akční plán se rovněž zasadil o přizpůsobení dalšího vzdělávání potřebám seniorů tak, aby mohli dosáhnout osobního rozvoje a obohacení (tamtéž, s. 27). Valné shromáždění OSN dále vyhlásilo rok 1991 za *Mezinárodní rok seniorů* a v souvislosti s ním přijalo *Zásady OSN pro seniory*, které obsahují 18 konkrétních bodů podporujících nezávislost, angažovanost, seberealizaci a důstojnost seniorů a péči o ně. Ke vzdělávání se vyjadřují body 4 a 16, dle kterých by senioři měli mít přístup k adekvátním edukačním programům (OSN, 1991, s. 1–2).

Po shromáždění členských států OSN v Kodani roku 1994 označilo WHO ve svých publikacích ochranu zdraví ohrožených skupin, seniorů nevyjímaje, za základní hodnotu vyspělých společností (WHO, 1994, nestránkováno). V návaznosti na podporu zdraví sílila v následujících letech myšlenka důležitosti zdraví seniorů pro jejich aktivní participaci ve společnosti – v odborných publikacích se objevil důraz na příznivý vliv fyzicky a sociálně produktivních aktivit, včetně vzdělávání, na zdraví osob vyššího věku (Kalache, 1999, s. 299; Herzog, Ofstedal a Wheeler, 2002, s. 595).

Angažovanost seniorů ve společnosti je nutná vzhledem k jejich rostoucímu podílu v populaci a ke zvyšující se naději dožití (viz subkapitola 1.2). Úvahy o aktivitě ve stáří

podpořily vznik **konceptu aktivního stárnutí**, který WHO definuje jakožto „... *proces optimalizace příležitostí v oblasti zdraví, participace a bezpečí s účelem zlepšení kvality života stárnoucích jedinců...*“ (WHO, 2002, s. 12; vlastní překlad). Aktivní stárnutí bylo následně ve strategických dokumentech WHO propojeno s konceptem celoživotního učení, a vzdělávání pro seniory bylo uchopeno jakožto příležitost pro stárnoucí jedince účastnit se smysluplné činnosti ve vyšším věku (tamtéž, s. 29). Koncem 20. století a na jeho přelomu tak lze pozorovat intenzivní rozmach organizací a institucí, které se zaměřují přímo na celoživotní vzdělávání a vzdělávání seniorů. Mezi ně patří mimo jiné Univerzity třetího věku, jejichž vznik byl zásadním faktorem pro celosvětový posun v oblasti edukace seniorů. O této instituci podrobněji pojednává subkapitola 2.3.

V České republice bylo vzdělávání seniorů vymezeno jako samostatná oblast vzdělávání dospělých ve druhé polovině 20. století (Šerák, 2009, s. 189). K jeho vyčlenění došlo na základě potřeby reflektovat edukační specifika seniorů jakožto specifické cílové skupiny a řešit otázky v rámci praxe vzdělávání ve stáří (Hromková, 2013, s. 248). Na státní úrovni bylo vzdělávání seniorů podpořeno vydáním několika strategií ke stárnutí a stáří (viz subkapitola 1.3), které zdůrazňují právo seniorů na vzdělání, čímž navazují na vídeňský *Mezinárodní akční plán* a také na *Zásady OSN pro seniory*. Také v České republice lze proto na konci 20. století pozorovat vznik institucí zaměřujících se na edukaci seniorů. Institucionalizaci vzdělávání seniorů v České republice se věnuje subkapitola 2.3.

2.1 Funkce a cíle vzdělávání seniorů

Účel vzdělávání seniorů je v odborné literatuře pojímán různě. Čeští autoři jej nejčastěji popisují vymezením funkcí a cílů vzdělávání, zatímco v zahraniční literatuře je účel edukace seniorů reflektován spíše skrze její role a benefity. Vybraná pojetí českých i zahraničních autorů budou představena v této subkapitole.

Palán definuje funkce vzdělávání dospělých jako „... *základní smysl vzdělávání dospělých v kontextu s potřebami a zájmy individua i potřebami společnosti.*“ (1997, s. 41). Veškeré snahy o popis vzdělávacích funkcí tedy v zásadě odrážejí přínos vzdělávacích aktivit pro účastníka a jeho širší okolí.

Funkce vzdělávání jsou úzce propojeny se vzdělávacími cíli. Dle Palána či Langera cíle vzdělávání zahrnují schopnosti, dovednosti a kvalifikace, které jedinec během vzdělávání

získává a na konci daného vzdělávacího programu ovládá (Palán, 1997, s. 119; Langer, 2016, s. 39). Cíle jsou tedy jakousi cestou k naplnění vzdělávacích funkcí, neboť získáním potřebných schopností dochází k naplnění potřeb jedince a vzdělávání tak získává svůj smysl.

V české odborné literatuře se vyskytují různé přístupy k typologizaci funkcí vzdělávání seniorů. Například Livečka (1979, s. 143–144), z něhož většina tuzemských autorů následně vychází, rozlišuje čtyři funkce vzdělávání seniorů:

- **funkce preventivní** pojímá vzdělávání jakožto opatření, které bude mít pozitivní vliv do budoucna. Tato funkce má tedy perspektivní charakter;
- **funkce anticipativní** popisuje vzdělávání jako nástroj k vytvoření pozitivního přístupu vzdělávaného k nadcházejícím změnám v jeho životě. Jedinec se učí názorům, dovednostem a znalostem, které budou mít přínos pro zvládnutí výzev vyššího věku;
- **funkce rehabilitační** vnímá vzdělávání jako prostředek k řešení mimořádných situací. Dle Livečky pomáhá jedinci ve „znovu-obnovení vyváženého stavu“;
- **funkci posilovací** autor považuje za nejvíce zásadní. Vzdělávání v tomto smyslu pomáhá podpořit zájmy, potřeby a schopnosti starších lidí. Jeho účel je rozvíjet aktivitu seniorů a udržet jejich kontakt s okolím i ve vysokém věku.

Mühlpachr (2004, s. 138) pracuje se stejnou typologizací a dále uvádí, že kromě těchto funkcí vzdělávací aktivity posilují pocit důstojnosti a životní spokojenosti jedince, stejně tak pozitivně přispívají k jeho fyzickému a duševnímu zdraví (tamtéž). O podobných funkcích píše také Beneš (2003, s. 111), který celkový charakter vzdělávání seniorů shrnuje jako určitou formu prevence různých deficitů, případně jejich odstranění nebo kompenzaci.

V zahraniční literatuře na vzdělávání seniorů obdobně nahlíží Boulton-Lewis, který za jeho hlavní přínos označuje vyrovnávání se se změnami v oblasti zdraví a sociálních vztahů (2010, s. 215). Autor však tyto aspekty neoznačuje jako funkce vzdělávání, ale pojímá je jako role edukace seniorů. Stejným způsobem o nich píše také Formosa, který je zároveň označuje jako benefity. Formosa (2019, s. 7) uvádí **tři hlavní benefity** vzdělávání seniorů – pozitivní vliv na psychiku, sociální inkluzi a posílení nezávislosti seniorů ve smyslu přijetí zodpovědnosti za vlastní život. Podobné benefity a role

vzdělávání seniorů uvádí také UNESCO, které klade důraz na autonomii jedince (2024, nestránkováno). V zahraničních zdrojích jsou tedy pro aspekty, o kterých čeští autoři píší jako o funkcích či cílech, mnohdy zaměnitelně používány termíny role a benefity. Benefit, který je zahraničním autorům nejčastěji společný, je sociální přínos edukačních akcí seniorům. V minulosti kladl důraz na sociální funkci vzdělávání dospělých například Eduard C. Lindeman (Reddick, 1945, s. 493).

Další rozšířenou typologizaci funkcí v české literatuře uvádí Haškovcová nebo Petřková s Čornaničovou. Tyto autorky přiřazují vzdělávání seniorů tři základní funkce (Haškovcová, 2010, s. 129; Petřková a Čornaničová, 2004, s. 64):

- **vzdělávací funkce** se týká získávání nových poznatků a prohlubování vědomostí seniora;
- **kulturně-kultivační funkce** vzdělávání se projevuje přínosem v uměleckém a pohybovém aspektu seniorova života;
- **sociálně-psychologická funkce** má pozitivní vliv na sociální život seniora, vzhledem k možnosti setkávání se s ostatními lidmi a dobrého pocitu z osobního rozvoje (Haškovcová, 2010, s. 129).

S touto typologizací se ztotožňuje také Palán, který dále zmiňuje funkci zdravotní zaměřenou na aktivity k udržení zdraví, a ještě funkci právní a jinak poradenskou (Palán a Langer, 2008, s. 65).

Petřková s Čornaničovou uvádějí ještě jednu typologizaci funkcí edukace seniorů, a to na základě specifického zaměření edukace. Jedná se o celkem deset funkcí, přičemž čtyři z nich jsou shodné s výše zmíněnými funkcemi definovanými Livečkou – preventivní, anticipační, rehabilitační a posilovací (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 64). Mezi ostatních šest funkcí patří:

- **funkce adaptační a funkce kompenzační**, které poukazují na to, že prostřednictvím vzdělávacích akcí se senioři mohou lépe zorientovat v nové životní situaci. Edukační akce jim umožňují adaptovat se na ztrátu dřívějších sociálních vazeb a rolí, následně ji kompenzovat a dosáhnout tak rovnováhy s vlastním prostředím. Totéž popisují rehabilitační a anticipativní funkce dle Livečky. S adaptační a kompenzační funkcí se ztotožňují také Mühlpachr (2004, s. 138) či Haškovcová, která uvádí, že pravidelná účast na edukačních akcích

může být nápomocná při vytvoření struktury každodenního života v novém období, na kterou si jedinec časem zvykne a bude s ní spokojen. Autorka toto období nazývá „druhým životním programem“ (Haškovcová, 2010, s. 175);

- **funkce komunikační**, která obsahuje aktivní kontakt seniora s okolím;
- **funkce aktivizační**, která pozitivně přispívá ke spokojenosti seniora;
- **funkce relaxační**, kterou vzdělávání naplňuje skrze smysluplné trávení jedincova času;
- **funkce mezigeneračního porozumění**, která slouží k posílení mezigeneračních vazeb a zároveň k prevenci případného napětí (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 64–65).

V podstatě u všech z výše uvedených pojetí funkcí lze vyzorovat, že autoři v rámci vzdělávání seniorů reflektují význam kontaktu starších jedinců s ostatními lidmi. Přestože se terminologie může lišit, čeští i zahraniční autoři se shodují na přínosu edukačních aktivit pro sociální život seniorů a na důležitosti role edukace při kompenzaci změn v životě osob vyššího věku.

Jak bylo uvedeno na začátku této subkapitoly, na naplnění vzdělávacích funkcí mají zásadní podíl vzdělávací cíle. Ve vzdělávání ovšem neexistuje pojetí cílů, které by bylo obecně platné. Knowles přináší jedno z možných pojetí, kdy cíle ve vzdělávání dospělých rozděluje na individuální, institucionální a společenský růst (Knowles, Holton a Swanson, 2005, s. 150). Podobné rozdělení použil také Beder, který cíle vzdělávání popisuje následovně:

- **růst individuální** ve smyslu rozvoje osobnosti;
- **růst institucionální** z hlediska podpoření produktivity;
- **růst společenský** jakožto zachování společenského pořádku (tamtéž).

ČSÚ v úvodním slově k výzkumu *Adult Education Survey* (bude představen v subkapitole 2.2) uvádí jako možné cíle vzdělávání osobní či profesní rozvoj, osvojení užitečných dovedností a posílení aktivního občanství či sociální soudržnosti (2024b, s. 4). Tyto dílčí cíle svou podstatou rovněž přispívají k individuálnímu, institucionálnímu a společenskému růstu.

Mezi nejznámější klasifikaci vzdělávacích cílů patří Bloomova taxonomie (Bloom a Krathwohl, 1956, s. 7–8) která vymezuje tři úrovně:

- **kognitivní cíle**, které sledují rozvoj myšlení a osvojení znalostí;
- **afektivní cíle**, pro které je zásadní zvýšení sebevědomí, utvoření postojů a hodnotové orientace;
- **psychomotorické cíle**, jež se zaměřují na osvojení psychomotorických dovedností a budování fyzické výdrže (Grebin et al., 2020, s. 63).

S těmito vzdělávacími cíli se v české literatuře ztotožňuje např. Dvořáková (2015, s. 6–7) a dále Palán a Langer, kteří k těmto třem typům cílů přidávají ještě **cíle sociální neboli komunikační**, jež se dotýkají sociálních rolí či komunikace a spolupráce ve skupině (2008, s. 142).

Vzhledem k uvedeným funkcím edukace seniorů lze usoudit, že v rámci Bloomovy taxonomie jsou ve vzdělávání seniorů důležité především **afektivní cíle**, které reflektují výše uvedené benefity dle Formosy či UNESCO, a dále **sociální cíle**, které se ve velké míře překrývají s funkcemi uváděnými zahraničními i tuzemskými autory.

Z dosud uvedeného vyplývá, že sociální aspekt hraje v edukaci seniorů podstatnou roli. Dostupné výzkumy naznačují jeho vliv na účast seniorů na vzdělávacích aktivitách, příkladem může být částečně reprezentativní výzkum *Přínos Univerzity třetího věku (dále U3V) ke kvalitě života seniorů* realizovaný akademickými pracovníky Masarykovy univerzity v Brně. Výzkumu se v akademickém roce 2006/2007 zúčastnilo 132 posluchačů prvního ročníku kurzů na U3V při Masarykově univerzitě, kteří byli dotazováni na důvody účasti na vzdělávacích programech. Nejčastějším důvodem byla touha získat nové poznatky a informace, tento důvod uvedlo 100 % dotazovaných. Touha po kontaktu s druhými lidmi a možnost trávení času ve skupině lidí se stejnými zájmy se rovněž ukázaly jako důležité – tyto důvody jmenovalo 88,6 % a 82,6 % dotazovaných (Adamec, Dan a Hašková, 2010, s. 361–363).

Podobná zjištění přináší výzkum se seniory ve Švédsku, které má dlouholetou tradici vzdělávání dospělých. V roce 2013 bylo 232 seniorů dotázáno na důvod účasti na formálních a neformálních vzdělávacích aktivitách. Nejčastější odpovědí byl důraz na aktivní činnost ve stáří, druhou nejčastější pak příležitost setkat se s novými lidmi či starými přáteli (Bjursell, 2019, s. 221 a 224). Dále pak byl proveden výzkum s 53 účastníky Univerzity třetího věku ve městě Jönköping, přičemž jako hlavní motiv účasti byla zjištěna touha po vědomostech a společenství s druhými lidmi (tamtéž, s. 225).

Uvedenými výzkumy lze podpořit myšlenku, že sociální kontakt je pro seniory neopominutelnou součástí edukačních akcí.

Snaha navázat sociální vazby skrze účast na vzdělávacích programech může souviset s životními podmínkami seniorských domácností. Dle ČSÚ žilo v roce 2022 87,6 % seniorů v jednočlenných a dvoučlenných domácnostech (ČSÚ, 2023c, s. 24), podle dostupných údajů k jednočlenným domácnostem v roce 2021 v takových žilo 31,9 % seniorů v populaci (ČSÚ, 2022a, s. 27). V roce 2023 činil průměrný počet členů v seniorských domácnostech 1,51 osoby (ČSÚ, 2024f, nestránkováno). U jednočlenných seniorských domácností se navíc projevuje **zvýšená míra materiální a sociální deprivace**. Materiální deprivace se týká nedostačujících podmínek, zejména v oblasti bydlení a stravy, zatímco sociální deprivace se vyznačuje například vyloučením ze sociálních vztahů, diskriminací nebo nedostatkem vzdělávacích příležitostí (Šlachtová et al., 2007, s. 127). V roce 2022 trpělo materiální a sociální deprivací 4,6 % osob ve věku 65+ a v roce 2023 se tato hodnota zvýšila na 5,5 % (ČSÚ, 2024g, nestránkováno). V téže roce trpělo materiální a sociální deprivací 10,4 % jednočlenných seniorských domácností (tamtéž). Pro seniory žijící v jednočlenných a dvoučlenných domácnostech, kteří chtějí sociální deprivaci předejít, může být účast na vzdělávacích akcích jednou z možností, jak zachovat či obnovit sociální kontakt.

K částečnému omezení sociálního kontaktu seniora může dojít odchodem z pracovního trhu. V takovéto situaci může být účast na edukačních programech novým zdrojem častých interakcí, přičemž kontakt s druhými lidmi je přínosný z hlediska péče o sociální zdraví a prevence sociální izolace. Při setkání s vrstevníky, kteří zažívají podobné životní změny, mohou senioři pocítit generační solidaritu, nalézt pochopení a podporu (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 70). Setkávání s lidmi jiné věkové kategorie vytváří příležitost pro sblížení generací a zároveň slouží jako prevence ageismu ve společnosti (Janiš, 2012, s. 35–36). U obou typů setkání dochází k naplnění sociálních cílů vzdělávání.

S odchodem z pracovního trhu se seniorům nabízí velké množství volného času, který lze naplnit užitečnou a smysluplnou aktivitou. Odchod ze zaměstnání by neměl být koncem aktivního života jedince; naopak je příležitostí k osobnímu rozvoji a angažovanosti (Mazurová a Houšková, 2016, s. 7–8; Špatenková a Smékalová, 2015, s. 42; Ondráková, 2012, s. 51). Vzdělávání tak může sloužit k seberealizaci seniorů, čímž pomáhá naplnit

jak výše zmíněné afektivní cíle dle Blooma, tak cíle individuálního růstu osobnosti podle Knowlese.

2.2 Účast seniorů na edukačních aktivitách v ČR

Komplexní pojetí účasti seniorů na vzdělávacích aktivitách není zcela možné vzhledem k absenci systematických výzkumů na toto téma. Důvodem pro nedostatek výzkumů je skutečnost, že vzdělávání seniorů v České republice **netvoří ucelený systém**, a kromě strategických dokumentů MPSV není na státní úrovni nijak zaopatřeno. Nejedná se tak o státem monitorovanou oblast, pro kterou by byla realizována pravidelná šetření. Dostupné výzkumy v České republice jsou tedy spíše dílčí a nejčastěji zahrnují evaluaci vzdělávacích akcí ze strany seniorů navštěvujících Univerzity třetího věku (bude představeno v subkapitole 2.3). Mezinárodní výzkumy účasti dospělých na vzdělávacích aktivitách se zaměřují spíše na osoby v produktivním věku, případně zahrnují osoby maximálně do věku 74 let, což umožňuje pouze částečné mezinárodní srovnání účasti seniorů na vzdělávání. Z odborné literatury a dostupných relevantních výzkumů nicméně vyplývají určité skutečnosti týkající se účasti seniorů na edukačních aktivitách, které se zdají být platné po delší dobu a lze je tak zobecnit. Těmto skutečnostem se věnuje tato subkapitola.

Podle některých autorů patří mezi socio-kulturní specifika seniorů, kteří se účastní vzdělávacích akcí, jejich **vzdělanostní úroveň**. Například Rabušic (2006, s. 89) uvádí, že dosažené vzdělání má rozhodující vliv na účast seniorů na vzdělávacích akcích. Jedinci, kteří se dříve vzdělávacích akcí neúčastnili, bývají v této oblasti zpravidla méně aktivní. Naopak senioři s vyšší dosaženou úrovní vzdělání jsou aktivnější, vyhledávají kognitivní stimulaci a účastní se veřejného života (Beneš, 2014, s. 111). Předchozí dosažené vzdělání jedince se zdá být důležité, protože mnohdy motivuje seniora ke vzdělávání s cílem navázat na znalosti z oblastí, které jej zajímaly již v minulosti (Šerák, 2009, s. 194). Touto myšlenkou se svým způsobem zabýval také Hyhlík (1969, s. 8), který jako významný motivační faktor uvádí uvědomělý přístup dospělých ke vzdělávání. Podle autora dospělý jedinec navazuje na své zkušenosti a je schopen reflektovat účelnost dalšího vzdělávání (tamtéž).

Crossová (1981, s. 80) rovněž zdůrazňuje, že úroveň dosaženého vzdělání je relevantním ukazatelem, pokud se ptáme, proč se dospělí vzdělávají. Autorka uvádí, že čím více se lidé vzdělávají, tím více se vzdělávat chtějí (tamtéž, s. 15). To však může být

problematické v kontextu poskytování rovných příležitostí ke vzdělávání, protože vzdělanější jedinci jsou často lépe informováni o dostupných možnostech a častěji je využívají, což může méně vzdělaným ztížit přístup k těmto příležitostem (tamtéž, s. 33). Na tuto nerovnost ve vzdělávání upozorňují také například Šimek (2014, s. 39) nebo Kubátová (2010, s. 291), dle kterých se dále prohlubuje nerovnost v účasti na dalším vzdělávání, kdy se častěji vzdělávají ti, kteří dosáhli vyšší úrovně v počátečním vzdělávání.

Souvislost mezi dosaženou úrovní vzdělání a účastí na edukačních aktivitách naznačují výsledky mezinárodního šetření *Adult Education Survey* (dále AES). Tento výzkum poskytuje data o účasti dospělé populace napříč EU na formálním, neformálním a informálním učení. Sběr dat a jejich zpracování zaštiťuje Eurostat. Pilotní šetření proběhlo v roce 2007 a od roku 2011 byly realizovány celkem tři oficiální sběry dat ve většině členských zemí EU. Toto šetření má své limity v rámci mapování účasti seniorů na vzdělávání zejména proto, že první tři šetření (2007, 2011 a 2016) se zaměřila na respondenty ve věku od 25 do 64 let. V posledním provedeném šetření se věková hranice rozšířila na respondenty ve věku 18 až 69 let (Eurostat, nedatováno, nestránkováno), avšak možné srovnání vývoje účasti seniorů na vzdělávání bude možné až za několik let. Vzhledem k definici označení senior v této bakalářské práci jako osoby dosahující věku alespoň 65 let se i po tomto rozšíření věkové hranice jedná o menší část seniorské populace. Přesto šetření poskytuje určité informace o účasti seniorů na vzdělávání.

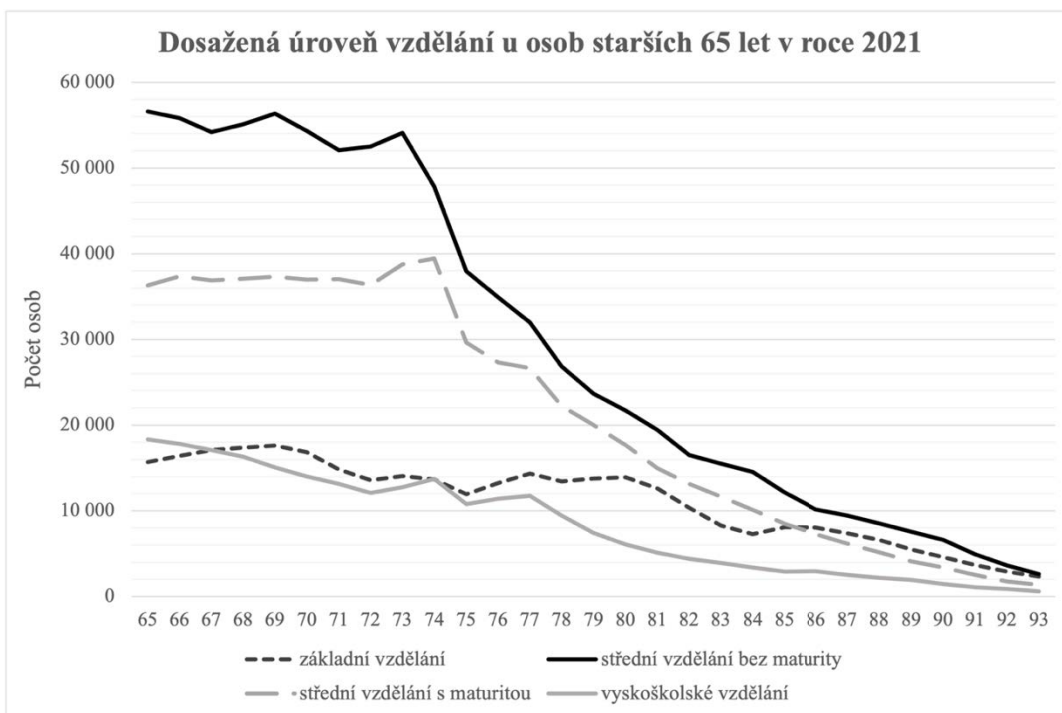
V České republice proběhl první sběr dat v rámci AES pod názvem *Šetření o vzdělávání dospělých* v roce 2011 (ČSÚ, 2024h, s. 5). Zatím poslední výzkum se konal mezi lety 2022 a 2023, kdy byly zkoumány vzdělávací aktivity celkem 10 223 respondentů ve věku od 18 do 69 let. Výsledky výzkumu potvrzují, že osoby s vyšším vzděláním se účastní vzdělávacích aktivit častěji – v roce 2022 se neformálního vzdělávání účastnilo 28,3 % respondentů se vzděláním bez maturity, zatímco u osob s vysokoškolským a vyšším odborným vzděláním činila účast 56 % (ČSÚ, 2024h, s. 6).

Tento jev byl pozorován také v rámci mezinárodního šetření účasti dospělých na dalším vzdělávání *Labour Force Survey* (Výběrové šetření pracovních sil, dále LFS), které rovněž probíhá v členských státech EU pod záštitou Eurostat. Šetření zjišťuje účast respondentů ve věku od 25 do 74 let na vzdělávacích aktivitách v posledních 12 měsících nebo 4 týdnech před realizací šetření, přičemž také analyzuje úroveň dosaženého

vzdělávání respondentů. Výsledky šetření jsou prezentovány ve dvou věkových skupinách – 25 až 54 let a 55 až 74 let.

Podle výsledků LFS za rok 2022 se v České republice ve věkové skupině 55 až 74 let nejvíce vzdělávaly osoby s vysokoškolským vzděláním (21,4 % těchto osob), dále se vzdělávání účastnilo 8,9 % osob se středním vzděláním. Nejnižší účast v hodnotě 2,2 % byla zaznamenána u osob se základním či nižším vzděláním (Eurostat, 2024e, nestránkováno). Účast starších dospělých na vzdělávání je v České republice relativně blízké průměru EU – v témže roce se vzdělávání průměrně účastnilo 24,4 % osob s vysokoškolským vzděláním, 10,1 % osob se středním vzděláním a 5,1 % osob se základním či nižším vzděláním. Nejvyšší účast osob ve věku 55 až 74 let dlouhodobě zaznamenávají Švédsko, Nizozemsko a Francie, naopak nižší účast je pozorována například v Polsku, Německu a Chorvatsku (tamtéž).

V návaznosti na uvedené výzkumy je důležité zmínit, že dosažená úroveň vzdělání seniorů je velmi variabilní v závislosti na věku. Podrobnou vzdělanostní strukturu české populace ilustrují data dostupná ze *Sčítání lidu v roce 2021*, které bylo realizováno pod záštitou ČSÚ. Sčítání lidu v České republice probíhá jednou za deset let a zahrnuje mnoho oblastí, včetně vzdělání obyvatelstva. Údaje o vzdělání jsou získávány od osob starších 15 let a rozděleny do čtyř kategorií – základní, střední bez maturity, střední s maturitou a vysokoškolské vzdělání. Toto detailní šetření tak nejlépe ukazuje vzdělanostní rozdíly napříč seniorskou populací. Podle sčítání lidu za rok 2021 mělo nejvíce osob starších 65 let střední vzdělání bez maturity (téměř 850 tisíc osob), následováno středním vzděláním s maturitou (více než 600 tisíc osob). Více osob mělo základní vzdělání (přes 325 tisíc osob) než vzdělání vysokoškolské (přes 240 tisíc osob). Tato čísla sumarizují situaci pro osoby starší 65 let, avšak při detailnějším pohledu se objevují zajímavé rozdíly ve vzdělání jednotlivých věkových skupin, které vyobrazuje následující graf.

Graf 4 – Dosažená úroveň vzdělání u osob starších 65 let v roce 2021

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ, 2022b, nestránkováno

Z Grafu 4 lze vyčíst, že nejvyšší dosažené vzdělání se objevuje především u osob ve věku 65 až 74 let. Celkem 12,9 % respondentů v této věkové skupině má pouze základní vzdělání, dále 44,2 % osob má střední vzdělání bez maturity, 30,6 % střední vzdělání s maturitou a 12,3 % respondentů má vysokoškolské vzdělání. U osob starších 75 let mělo 21 % respondentů základní vzdělání, dále 38,5 % střední vzdělání bez maturity a 29,2 % s maturitou, a 11,3 % respondentů vysokoškolské vzdělání (ČSÚ, 2022b, nestránkováno). Jedním z faktorů, který přispívá ke snižující se úrovni dosaženého vzdělání s postupujícím věkem, je zkušenost osob narozených do roku 1956 s „... poměrně rigidním školským systémem, který velmi dbal na to, aby značná část školní mládeže absolvovala především učňovské školství nebo aby se jí dostalo specializovaného odborného středoškolského vzdělání.“ (Rabušic, 2006, s. 84). Lidé dosahující nižší věkové hranice seniorského věku mají intenzivnější zkušenost s konceptem učící se společnosti a účast na dalším vzdělávání pro ně bývá přirozenější (tamtéž).

Podle LFS byla v roce 2023 pro české respondenty ve věku 55 až 74 let nejčastější vzdělanostní úroveň ISCED 3–4, která označuje vyšší sekundární vzdělávání na středních školách a postsekundární neterciární vzdělávání neboli pomaturitní studium např. na jazykových školách. Této úrovni dosahovalo 74,4 % respondentů, zatímco průměr EU

v tomto roce činil 46,2 %. Česká republika mezi zkoumanými zeměmi dosáhla nejvyšších hodnot v kategorii ISCED 3–4, nejnižší se objevily v Turecku a Portugalsku, kde dosáhly 12 % a 15 % (Eurostat, 2024f, nestránkováno). Úrovně ISCED 5–8, která zahrnuje terciární vzdělání na vyšších odborných školách a na vysokých školách, dosáhlo v roce 2023 16,3 % českých respondentů. Pro srovnání byl v roce 2023 evropský průměr nejvyššího dosaženého vzdělání 23,2 %, s nejvyššími hodnotami ve skandinávských zemích (každá nad 35 %) a Estonsku (39 %), a s nejnižšími hodnotami na Maltě (12,1 %) a v Rumunsku, kde nejvyšší dosažené vzdělání dosahovalo 9 % respondentů (tamtéž). LFS tedy poskytuje informace o vzdělanostní struktuře české populace srovnatelné s výsledky sčítání lidu v ČR, přičemž oba výzkumy ukazují, že u starších respondentů do 74 let jednoznačně převažuje střední vzdělání.

Kromě vzdělanostní úrovně je pozoruhodným aspektem **pohlaví účastníků vzdělávacích akcí**. Podle AES se muži nejčastěji zúčastňují vzdělávacích programů z pracovních důvodů, zatímco ženy se častěji vzdělávají ze soukromých důvodů. V roce 2022 se takto vzdělávalo 10 % dotázaných žen a 6 % mužů (ČSÚ, 2024h, s. 6). Tento trend je často pozorován u posluchačů U3V – v roce 2022 se kurzů na U3V při Masarykově univerzitě účastnilo 1107 žen a 174 mužů (Hloušková et al., 2023, s. 2), na U3V při Technické univerzitě v Liberci se v roce 2019 kurzů účastnilo 630 žen a 115 mužů (Pluhař, 2020, nestránkováno). Výsledky LFS neukazují tak výrazné rozdíly mezi muži a ženami – v roce 2023 se dle šetření vzdělávalo celkem 2,3 % mužů a 2,4 % žen ve věku 65 až 74 let (Eurostat, 2024g, nestránkováno). Je ovšem nutné podotknout, že šetření Eurostat zahrnují také profesní vzdělávání, kde rozdíly v účasti pohlaví nejsou tak markantní.

Výzkum, který dále poskytuje částečný vhled do účasti seniorů na vzdělávání, proběhl v letech 2011 až 2014 v Evropské unii pod názvem *Benefits of Lifelong Learning in Europe*, též označován jako BeLL Project. Tento výzkum byl finančně podpořen Evropskou komisí v rámci programu *Lifelong Learning Programme 2007–2013*, který se věnoval rozvoji celoživotního vzdělávání napříč EU. BeLL Project byl zaměřen na benefity dobrovolného a neformálního vzdělávání dospělých a zkoumal vztah mezi vnímanými výhodami a vybranými aspekty kurzů, kterých se respondenti účastnili. V České republice se tohoto šetření účastnilo 989 respondentů ve věku 25 až 92 let, přičemž 19,9 % z nich byli jedinci starší 65 let (Manninen et al., 2014, s. 84). Respondenti uváděli, jakých

forem dalšího vzdělávání se účastnili, avšak dostupné výsledky poskytují pouze souhrnná čísla pro všechny věkové kategorie a nelze tedy přesně určit, kterých aktivit se zúčastnili přímo senioři. Mezi formami vzdělávání uvedenými v odpovědích, které by bylo možné se seniory spojit, byly například kurzy celoživotního vzdělávání na univerzitách, vzdělávací programy v knihovnách a muzeích, nebo vzdělávání prostřednictvím neziskových organizací (tamtéž, s. 79). Tento výzkum však neposkytuje zcela jasnou představu o tom, v jaké míře se senioři vzdělávacích programů účastní a které to přesně jsou.

Podle AES se v ČR v samostatné věkové kategorii 60 až 69 let účastnilo neformálního vzdělávání 17,2 % respondentů, z nichž 13,7 % tak učinilo z pracovních důvodů a 4,3 % ze soukromých. Co se týče konkrétních aktivit, 10,8 % se účastnilo pracovního školení, 7,5 % absolvovalo kurz nebo workshop a 1,2 % prošlo nějakým typem soukromého výukového programu (ČSÚ, 2024i, nestránkováno). Na převažující spojení pracovních záležitostí se vzděláváním dospělých na úkor zájmového vzdělávání poukazuje Rabušic, který uvádí, že připravenost osob vyššího v České republice „... *na nutnost celoživotního učení není zatím nijak valná. Představa „chodit opět do školy“, byť oním „chodit do školy“ je pouze návštěva různě dlouhých vzdělávacích kurzů, je pro valnou část české starší populace nemyslitelná. Ti, kdo kurzy vzdělávání dospělých navštěvují, tak z velké části činí především z pracovních důvodů; senioři-důchodci, u nichž tento pracovní důvod mizí, jsou proto do vzdělávacích aktivit zapojeni jen minimálně.*“ (Rabušic, 2006, s. 97)

Mezi soukromé důvody ke vzdělávání často patří snaha kompenzovat nedostatek příležitostí k edukaci v minulosti. To nastiňuje například studie vzdělávacího programu *Památková akademie třetího věku*, který nabízí Národní památkový ústav. Během evaluace tohoto programu byl zjišťován osobní přínos studia seniorům; do šetření se zapojilo 40 posluchačů akademie. Kromě ocenění nových poznatků v oboru památkové péče (21 %) účastníci nejvíce oceňovali možnost vzdělávat se v oboru, který je zajímal již dříve, ale nemohli se mu z různých důvodů věnovat v mládí či produktivním věku – tuto odpověď uvedlo 15 % respondentů. Šetření také ukázalo, že 6 % dotazovaných považovalo za přínosné navázání nových přátelských vztahů, což potvrzuje význam sociálního aspektu vzdělávání (Pávková, 2021, nestránkováno) – podobně jako výzkum na U3V při Masarykově univerzitě z roku 2006 a studie uskutečněné se švédskými seniory, jež byly podrobněji popsány v předchozí subkapitole.

Dle AES byla nejčastěji uváděným důvodem neúčasti na vzdělání u věkové skupiny 60 až 69 let absence potřeby se vzdělávat – bylo tomu tak u 87,7 % respondentů. Celkem 5,9 % dotazovaných uvedlo zdravotní důvody či věk jako překážku (ČSÚ, 2024i, nestránkováno). Absence potřeby se vzdělávat lze pozorovat i v dřívějších studiích. Příkladem může být šetření z roku 1999 ve Velké Británii, které navázalo na první *National Adult Learning Survey* (Národní výzkum vzdělávání dospělých) uskutečněný v roce 1997. Autoři oslovili 336 účastníků původního výzkumu a následně prostřednictvím hloubkových rozhovorů u osob ve věku 50 až 71 let zjišťovali důvody neúčasti na vzdělávacích aktivitách. 25 % dotazovaných uvedlo, že necítí potřebu se dále vzdělávat, zatímco 22 % respondentů zmínilo, že se na učení cítí příliš staří. Důvody spojené se zdravím uvedlo 17 % osob (Dench a Regan, 2000, nestránkováno).

Kromě uvedených výzkumů částečně ilustrují vztah seniorů ke vzdělávání také data o životních podmínkách domácností za rok 2022. Podle ČSÚ v tomto roce v domácnostech seniorů, které jsou zde definovány jako domácnosti v čele s nepracující osobou starší 65 let, tvořilo vzdělávání zhruba 0,03 % jejich celkových výdajů (ČSÚ, 2023c, s. 34). Jednoznačně se tak jedná o oblast, ve které senioři utrácejí nejméně – nejvyšší výdaje se týkají potravin a bydlení, které dosahují na podíl 23,6 % a 21,2 % na spotřebě seniorských domácností (tamtéž). Je však důležité zdůraznit, že senioři patří mezi skupiny nejvíce ohrožené příjmovou chudobou, jak bylo naznačeno v subkapitole 2.1 v odstavci týkajícím se materiální deprivace.

2.3 Institucionalizace vzdělávání seniorů v České republice

Institucionalizaci lze chápat jako „... *proces, ve kterém se určité jednání a chování stává společensky uznávaným, podporovaným a vyžadovaným.*“ (Beneš, 2014, s. 72). Může být také označena jako prostředek ke sladění kulturních hodnot, norem, společenských rolí a potřeb. Pro udržení tohoto souladu ve společnosti jsou vytvářeny instituce, které na jedince kladou určitá očekávání a vedou tak ke společensky akceptovatelnému chování a naplňování sociálních rolí (Keller a Vlácil, 2018, nestránkováno).

V procesu institucionalizace vzdělávání seniorů ve smyslu podpory jeho důležitosti a jeho dalšího rozvoje je klíčový vznik institucí ve smyslu organizací, které sjednocují dříve neuspořádané vzdělávací aktivity do systémů s definovanou strukturou a parametry (Šimek, 2014, s. 37). Jak bylo zmíněno na začátku kapitoly, senioři patří mezi cílové skupiny vzdělávání se specifickými potřebami, které „... *zdůvodňují tvorbu pro ně*

přizpůsobených programů...“ (Beneš, 2014, s. 109). S ohledem na tyto potřeby a také na důraz, který kladou mezinárodní strategické dokumenty na vytvoření edukačních příležitostí pro seniory, vznikly postupem času instituce zaměřené na vzdělávání seniorů.

V České republice se na edukaci seniorů podílí mnoho takových institucí. Mimo formální vzdělávací systém se obvykle jedná o knihovny, různé neziskové organizace, kulturní domy a další kulturní zařízení, která slouží jako specifický typ zastřešujících institucí pro edukační aktivity určené seniorům (Mazurová a Houšková, 2016, s. 38). Vzhledem k zaměření práce nebude uveden kompletní výčet možných institucí – níže budou představeny nejvíce etablované z nich, a v následující kapitole bude pozornost věnována knihovnám a jejich edukativní roli.

Mezi nejznámější instituce vzdělávání seniorů v České republice patří Univerzity třetího věku a Virtuální univerzita třetího věku, dále Akademie třetího věku, kluby aktivního stárnutí a kluby seniorů, Senior akademie a Akademie volného času. Tyto instituce budou blíže představeny v následujících subkapitolách.

2.3.1 Univerzity třetího věku

Vůbec první Univerzita třetího věku (dále U3V) byla založena ve Francii v roce 1973 poté, co francouzská vláda roku 1968 uzákonila univerzity jakožto zprostředkovatele celoživotního vzdělávání (Formosa, 2014, s. 43). Se vznikem první U3V bývá nejčastěji spojován profesor mezinárodního práva a ekonomických věd Pierre Vellas, na jehož popud byla zřízena U3V při Univerzitě sociálních věd v Toulouse (Šolc, Adamec a Kryštof, 2011, s. 15).

Postupem času se vyvinuly dva základní modely, podle kterých je výuka na U3V obvykle organizována. Prvním z nich je **francouzský model**, který se vyznačuje silnou vazbou U3V na zřizovací univerzitu s úmyslem zachování akademické prestiže. To se projevuje uzpůsobením nabídky kurzů podle zaměření dané fakulty a svěřením odpovědnosti za tyto kurzy pracovníkům univerzity (Formosa, 2014, s. 44). Úskalím tohoto přístupu může být vysoká finanční náročnost kurzů, která snižuje rovnost vzdělávacích příležitostí (Swindell a Thompson, 1995, nestránkováno). Tento model je typický pro U3V na území České republiky, dále pak Belgie, Itálie či Švýcarska (Šerák, 2018, nestránkováno).

Druhým je **britský model**, který je v odborné literatuře často spojován s tzv. self-help přístupem (Formosa, 2014, s. 45; Swindell a Thompson, 1995, nestránkováno). Tento

přístup spočívá ve vzájemné podpoře a výměně informací ve vzdělávací komunitě, která si zakládá na své nezávislosti na autoritách. U3V, které se řídí tímto modelem, obvykle nebývají spojeny s kampusem univerzit, ale spolupracují s jinými institucemi, jako jsou knihovny či muzea (Šerák, 2018, nestránkováno). Za výhody tohoto modelu bývají označovány nižší poplatky za studium, flexibilita výuky a široká nabídka kurzů. Kromě Velké Británie je tento model rozšířen na Novém Zélandě a v Austrálii (Swindell a Thompson, 1995, nestránkováno).

U3V zpřístupňuje seniorům vzdělávání na univerzitní půdě, slouží ovšem k osobnímu rozvoji, nikoliv k profesní přípravě (Šolc, Adamec a Kryštof, 2011, s. 12). Účastníci U3V v České republice dle zákona č. 111/1998 Sb., *o vysokých školách*, svou účastí na vzdělávacím programu nenabývají právního postavení studenta, s čímž souvisí také to, že úspěšné zakončení studia je stvrzeno osvědčením o absolvování programu, nikoliv vysokoškolským diplomem (Česko, 1998, § 60, odst. 2 a 3). Tento způsob ukončení studia je vlastní většině U3V v Evropské unii, výjimkou jsou například některé univerzity v Litvě či Portugalsku, kde účastníci žádné osvědčení ani certifikát nezískávají (Selecký, 2017, s. 15).

První U3V na území dnešní České republiky byla založena roku 1986 při Univerzitě Palackého v Olomouci, o rok později vznikla také na Univerzitě Karlově v Praze (Ondráková, 2012, s. 54). V roce 1993 vznikla *Asociace univerzit třetího věku* (dále AU3V), která sdružuje vysoké školy v České republice, jež U3V zprostředkovávají. Každá z těchto škol je v rámci asociace zastoupena jedním či více delegáty – jejich počet je určen počtem organizačních jednotek U3V na dané vysoké škole (AU3V, 2022, s. 4). Počet delegátů má vliv na členský příspěvek, kdy pro každou vysokou školu je základní členský příspěvek každoročně násoben aktuálním počtem delegátů v zastoupení (tamtéž, s. 11). Asociace U3V pro své členy pořádá semináře a setkání, na kterých zúčastnění mohou sdílet vlastní zkušenosti s chodem U3V (AU3V, 2024, nestránkováno).

Vytvořením AU3V byla sjednocena forma vzdělávání na U3V v ČR (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 90). V současnosti je aktivní součástí této Asociace celkem 23 vysokých škol, z nichž 20 je univerzitního typu (AU3V, 2024, nestránkováno). Asociace je od roku 1993 členem *Mezinárodní asociace univerzit třetího věku* a od roku 1994 také členem *Evropské federace studentů seniorů* (Adamec, Kryštof a Šolc, 2011, s. 25).

Vysoké školy kromě vlastního rozpočtu a školného účastníků využívají pro financování chodu U3V státní dotace. Finanční podporu si zajišťují buď samy univerzity, nebo ji získávají za pomoci AU3V, která v otázce financování U3V v ČR funguje jako zastřešující prostředník. Finanční podpora pro U3V je alokována ze státního rozpočtu, konkrétně jsou finanční prostředky čerpány z Fondu vzdělávací politiky MŠMT. Dotace na chod U3V se vyměřuje s ohledem na počet hodin výuky jednotlivých kurzů a počet jejich účastníků (MŠMT, 2021, s. 23). Díky *Systému centrální evidence výkonů U3V*, na jehož vzniku se AU3V podílela, jsou tyto údaje snadno přístupné na jednom místě. AU3V se MŠMT zodpovídá za správnost poskytovaných údajů (AU3V, 2024, nestránkováno). Kromě těchto dotací využívala většina U3V v rámci rozvoje a inovací, zejména mezi lety 2002 až 2011, peníze z rozvojových projektů MŠMT (Šolc, Adamec a Kryštof, 2011, s. 19). Z těchto financí byly nejčastěji zřízeny počítačové učebny, podpořeny krátkodobé kurzy či obecně budována infrastruktura U3V (tamtéž, s. 27 a 39).

Seniorům jsou v rámci U3V nabízeny různé programy, ať už vzdělávací či aktivizační. Témata kurzů na každé U3V se liší podle pověřené fakulty, délka kurzů taktéž není celostátně jednotná – mohou být poskytovány kurzy jak semestrální, tak víceleté. Například napříč fakultami UK bývají vzdělávací programy jednosemestrální, vícesemestrální, případně mají podobu specializovaných seminářů (Univerzita Karlova, 2024, nestránkováno). Největší zájem bývá o kurzy umění a humanitních věd, dále o kurzy zaměřené na zdravotní a sociální péči (TUL, 2023, s. 86; Slezská univerzita v Opavě, 2023, s. 25).

Zájemci o studium na U3V musí včas podat přihlášku do kurzu a zaplatit semestrální poplatek. Výše poplatku se liší nejen napříč univerzitami, ale mnohdy i v rámci jedné univerzity, a to na základě zaměření daného kurzu. Aktuální nabídka kurzů U3V na Univerzitě Palackého v Olomouci zahrnuje například jednosemestrální přednáškové cykly za 1 000 Kč za semestr, v nabídce jsou ovšem také praktické kurzy, které vzhledem k náročnosti použitého materiálu přijdou na 2 000 Kč za semestr (UPOL, 2024, nestránkováno). Za společenskovědní kurzy na Vysoké škole ekonomické v Praze zaplatí účastníci U3V semestrální poplatek 600 Kč, za jazykové kurzy až 1 500 Kč a za informatické předměty 700 Kč za semestr (VŠE, 2024, nestránkováno). Na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy (MFF UK) je pro všechny nabízené kurzy jednotný

poplatek 500 Kč za kurz (MFF UK, 2024, nestránkováno), stejné podmínky platí také pro zájemce o U3V na Univerzitě Pardubice (Univerzita Pardubice, 2023, nestránkováno).

Další podmínky pro přijetí ke studiu rovněž nejsou pro všechny univerzity stejné. Lze vypočítat rozdíly v požadavcích na věk zájemců a jejich dosažené vzdělání. Například na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (FFUK) se mohou vzdělávacích programů účastnit pouze jedinci s ukončeným středoškolským vzděláním s maturitou, kteří dovršili věku 60 let nebo pobírají invalidní důchod (FFUK, 2024, nestránkováno). Na Masarykově univerzitě je požadavek na dosažené vzdělání stejný, věk účastníků není ovšem pevně stanoven (Masarykova univerzita, 2024, nestránkováno). U3V se zde mohou účastnit osoby, které dosáhly věku pro přiznání starobního důchodu, ten se ovšem u seniorů liší (viz. subkapitola 1.1). Na Univerzitě Pardubice není žádné věkové omezení, zájemci pouze podají přihlášku a zaplatí semestrální poplatek (Univerzita Pardubice, 2023, nestránkováno).

Dle dostupných dat zájem seniorů o vzdělávání na U3V postupem času roste. V roce 2010 se výuky na U3V v ČR účastnilo přes 30 tisíc seniorů, v roce 2014 souhrnný počet posluchačů U3V činil 38 tisíc osob a v roce 2017 se vzdělávání na U3V účastnilo přes 50 tisíc posluchačů (Keményová, 2019, nestránkováno; MPSV, 2014, s. 14). Za rok 2019 bylo evidováno více než 63 tisíc seniorů, kteří se zúčastnili kurzů na U3V (Brzybohatá, 2021, nestránkováno). Po omezeních během pandemie covidu došlo k opětovnému nárůstu zájemců, a v roce 2023 se počet přihlášených zájemců o studium vyrovnal počtům před pandemií (Muška, 2023, nestránkováno).

Konkrétní počet účastníků na jednotlivých U3V se napříč republikou liší. Jak lze zjistit ve veřejně dostupných výročních zprávách o činnosti univerzit, v největších městech se účast pohybuje v řádech několika tisíců osob. V roce 2023 se U3V při České zemědělské univerzitě v Praze (dále ČZU) účastnilo 8 238 osob, na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy to bylo 3 553 osob. Vzdělávací programy U3V na Univerzitě Palackého navštívilo 2 258 osob, na Technické univerzitě v Liberci dohromady 2 005 posluchačů, v případě VŠE to bylo celkem 1 536 osob. U3V při Ostravské univerzitě navštívilo 940 seniorů, na Univerzitě Hradec Králové se přednášek účastnilo 607 osob. Na Slezské univerzitě v Opavě se kurzů U3V účastnilo 540 osob.

Na většině vysokých škol, které poskytují U3V, působí **kluby účastníků U3V**, které sdružují současné studenty i absolventy vzdělávacích programů. Činnost klubu se zpravidla zaměřuje na společenské a kulturní události, na některých univerzitách dokonce absolventům poskytuje krátké kurzy jakožto kompenzaci za dokončené studium (Loukotová a Máchal, 2011, s. 47; Drlíková et al., 2011, s. 69).

2.3.2 Virtuální univerzita třetího věku

Specifickým druhem Univerzit třetího věku je Virtuální univerzita třetího věku (dále VU3V), která je v České republice provozována pod záštitou Provozně ekonomické fakulty ČZU. Cílem VU3V je poskytnout seniorům zájmové vzdělávání na úrovni vysokoškolského studia v obcích, které jsou geograficky vzdáleny sídelním městům univerzit. Jedná se tak o formu U3V, která je seniorům virtuálně zprostředkována ve zřízených **konzultačních střediscích**. Od vzniku VU3V v roce 2007 bylo napříč republikou zřízeno celkem 396 konzultačních středisek (VU3V, 2024, nestránkováno).

Pro založení konzultačního střediska je nutné splnění potřebných parametrů, což zahrnuje místnost vhodnou pro výuku seniorů a dále technické vybavení v podobě dataprojektoru, ozvučení a internetového připojení (VU3V, 2024, nestránkováno). Konzultační střediska se tak obvykle nacházejí na městských a obecních úřadech, ve školách, velmi často také v knihovnách. Realizace VU3V v knihovnách bude přiblížena v subkapitole 3.3.

Po uhrazení studijního poplatku se mohou výuky v rámci VU3V účastnit občané České a Slovenské republiky, kteří pobírají starobní nebo invalidní důchod. Seniori poté jednou za dva týdny navštěvují konzultační střediska, kde se vzdělávají pomocí informačních technologií. Sledují záznamy přednášek, o kterých mohou diskutovat s ostatními účastníky. Mezi aktuálně nabízená témata kurzů VU3V patří například astronomie, buddhistické umění Indie, české dějiny a jejich souvislosti, či evropské kulturní hodnoty. Každý kurz se skládá z šesti videopřednášek a je ukončen vypracováním závěrečného testu. Po úspěšném zakončení vzdělávacího cyklu, který sestává z šesti individuálních kurzů, jsou absolventi pozváni na promoci v aule ČZU, kde probíhá předání osvědčení o absolutoriu (VU3V, 2024, nestránkováno).

2.3.3 Akademie třetího věku

Další institucí zaštiťující vzdělávání seniorů jsou Akademie třetího věku (dále A3V). Jejich zprostředkovatelem nejsou vysoké školy, ale jiné instituce – například Český

červený kříž, muzea či knihovny. V Československu začaly A3V vznikat v 80. letech minulého století pod záštitou gerontologických pracovišť, status první založené A3V je nejčastěji přikládán Akademii v Přerově založené roku 1983 (Šerák, 2009, s. 198). Účelem A3V je zprostředkovat seniorům nejnovější vědecké poznatky z různých oborů (MPSV, 2022, s. 29). Podobně jako VU3V seniorům zpřístupňují vzdělávání mimo sídelní města univerzit.

Kurzy trvají jeden či více semestrů a jejich obsah se přizpůsobuje potřebám místních obyvatel. Často se objevují medicínsky zaměřená témata, dále tematika historie, literatury, ekologie a další (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 78–79). Do vzdělávacích programů mohou být příležitostně zahrnuty také zájmové a pohybové aktivity (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 94), které mohou pozitivně ovlivnit fyzické zdraví seniorů. Senioři získávají potvrzení o absolutoriu A3V pouze na základě účasti, znalosti získané v průběhu kurzu nejsou na jeho konci nijak prověřovány (Šerák, 2009, s. 198).

Podle údajů *Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR* (dále SKIP ČR) fungovalo k roku 2021 celkem 13 knihoven, které se podílely na realizaci A3V (SKIP ČR, 2021, nestránkováno). Jednou z nich je například Městská knihovna Znojmo, která v rámci A3V jednou měsíčně pořádá dopolední přednášky v prostorách kina. K přednáškám jsou zváni hosté a pro účastníky jsou organizovány také další aktivity, například výlety či promítání filmu. Zájemci o studium musí podat závaznou přihlášku a zaplatit semestrální poplatek, který na školní rok 2023/2024 činil 300 Kč (Městská knihovna Znojmo, 2023, nestránkováno).

2.3.4 Kluby aktivního stárnutí a kluby seniorů

Činnost klubů aktivního stárnutí a klubů seniorů je neméně důležitá, zejména v menších obcích (Janiš, 2012, s. 46). Oba typy klubů působí jakožto kulturně-výchovná zařízení, která seniorům poskytují kulturně-vzdělávací program v podobě přednášek, poznávacích zájezdů, výstav apod. (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 99). Vzdělávací programy jsou spíše jednorázového charakteru, soustředí se především na vlastní zájmy seniorů. Důležitá je sociální funkce programu, tedy možnost setkávání vrstevníků vyššího věku. Mezi zprostředkovatele činnosti klubů aktivního stárnutí a klubů seniorů patří různé charitativní organizace, domovy důchodců či například Svaz důchodců ČR (Šerák, 2009, s. 199).

Oba typy klubů se hojně rozšířily v 70. letech minulého století (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 79). Svou právní podstatou jsou považovány za spolky, a to od novelizace zákona č. 89/2012 Sb., *občanský zákoník*, v roce 2012, který změnil zákon č. 83/1990 Sb., *o sdružování občanů*, jež původně pojednával o zakládání občanských sdružení (Česko, 2012, § 3045, odst. 1).

Kluby aktivního stárnutí, někdy také nazývány kluby aktivního stáří, bývají zřizovány také organizacemi v sociálních službách. Například Český červený kříž provozuje od roku 2007 Klub aktivního stáří pro seniory, jehož činnost zahrnuje přednášky, kulturní programy či poradenství (Český červený kříž, 2024, nestránkováno). Klub aktivního stáří pro občany České republiky starší 50 let provozuje Centrum sociálních služeb na Praze 2, které zájemcům zdarma poskytuje tréninky paměti, kondiční cvičení či aktivity ve výtvarných dílnách (Centrum sociálních služeb Praha 2, 2024, nestránkováno).

Jako příklad fungování klubu seniorů lze uvést Klub aktivních seniorů v Jičíně, který vznikl roku 2012 při Knihovně Václava Čtvrtka v Jičíně. Knihovna klubu nabízí zázemí pro pořádání přednášek, besed s hosty či jazykových kurzů. Výše zmíněná sociální funkce klubu je naplněna společnými procházkami a výlety v průběhu roku. Členství v klubu je nezávazné, poplatky za program se týkají pouze besed s hosty, a navíc se jedná pouze o symbolickou částku, většinou v hodnotě 50 Kč (Knihovna Václava Čtvrtka v Jičíně, 2024, nestránkováno).

2.3.5 Senior akademie

Senior akademie jsou v rámci dalšího vzdělávání součástí občanského vzdělávání. Jedná se o specifickou formu edukace seniorů, která zpravidla zahrnuje spolupráci s městskou či obecní policií. V praxi se obvykle jedná o přednáškové cykly zaměřené na bezpečnost, prevenci kriminality a různá rizika, například dopravních a požárních (Městská policie Brno, 2024, s. 3). Program většinou trvá několik měsíců a bývá doplněn také exkurzemi. Vzdělávací program je registrovaným zájemcům přístupný zdarma (Městská policie Karlovy Vary, 2023, nestránkováno; Městská část Praha 9, 2024, nestránkováno).

Komplexnost poskytovaných edukačních aktivit se liší, například Senior akademie v Brně je koncipována do čtyř úrovní vzdělávacích programů (Městská policie Brno, 2024, s. 3–4):

- **základní program** *Jak se nestát obětí* sestává z přednášek, praktických kurzů v prostorách budov policie, a exkurzí na vybraná pracoviště. Přednášky v akademickém roce 2023/2024 se týkaly například domácího násilí, sousedských sporů a fungování důchodového systému. Kurzy se zaměřily na trénink paměti, sebeobranu či první pomoc. Exkurze proběhla na výcvikové střelnici městské policie (tamtéž, s. 6);
- **pokročilý program** *Oznamovatel, svědek, poškozený* je navazujícím programem, který je uspořádán v přednáškách a exkurzích. V akademickém roce 2023/2024 pokrývaly přednášky například finanční gramotnost a dědické právo, exkurze proběhla mimo jiné v justičním areálu (tamtéž, s. 10). Po absolvování pokročilého programu jsou senioři slavnostně vyřazeni a mohou se zapojit do dobrovolnické služby dle vlastních možností;
- **absolventské programy** zahrnují letní branně vzdělávací seminář, diskusní a hudební klubová odpoledne s pozvanými hosty, a speciální periodikum *Absolventské listy*. Tyto programy jsou určeny absolventům předcházejících programů a poskytují jim příležitost k doplnění znalostí ze studia;
- **volné osvětové programy** nabízejí témata podle aktuálních požadavků a jsou dostupné seniorům v zájmových či občanských organizacích.

Senior akademie v Karlových Varech probíhá rovněž ve spolupráci s městskou policií. Seniorům jsou v období od září do května jednou týdně v prostorách *Centra zdraví a bezpečí* zdarma poskytovány přednášky, poznávací exkurze a volitelné praktické kurzy. Kurz je rozvržen do jednoho akademického roku bez navazujících programů, při přihlašování jsou proto upřednostňováni noví zájemci (Městská policie Karlovy Vary, 2023, nestránkováno).

Městská část Praha 9 pořádá společně s městskou policií Senior akademii v rozsahu čtrnácti přednášek, které jsou doplněny exkurzemi například do Muzea Policie ČR. V roce 2024 se Senior akademie konala od ledna do června v prostorách vysočanské radnice, součástí byla témata prevence přepadení a zabezpečení majetku. V červnu pak proběhlo slavnostní zakončení pro účastníky akademie (Městská část Praha 9, 2024, nestránkováno).

Na realizaci Senior akademie se mohou podílet také knihovny (Mazurová a Houšková, 2016, s. 46), například poskytnutím vlastních prostor pro realizaci přednášek. Možností

je také pozvání příslušníka policie do prostor knihovny na jednorázovou přednášku pro členy klubů seniorů, a zprostředkovat jim tak výuku typickou pro Senior akademii. V roce 2012 se takto například konala přednáška o trestné činnosti ohrožující seniory pro členy klubu seniorů ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové (Policie ČR, 2012, nestránkováno). Podobně v roce 2022 proběhla přednáška *Obezřetný senior* v pobočce Městské knihovny v Praze Rajska zahrada (Městská knihovna v Praze, 2022, nestránkováno).

2.3.6 Akademie volného času

Akademie volného času je další z možností vzdělávání seniorů v České republice. Častými organizátory vzdělávacích cyklů pod tímto názvem jsou knihovny. Například Městská knihovna Ústí nad Orlicí pořádá v roce 2024 v pořadí 14. ročník Akademie volného času, který se skládá z osmi přednášek, nejčastěji tematicky zaměřených na historii a významné osobnosti regionu. Přednášky jsou realizovány prostřednictvím regionálních lektorů (Městská knihovna Ústí nad Orlicí, 2024, nestránkováno). Akademií volného času organizuje také Krajská knihovna v Pardubicích, která v roce 2023 nabízela přednášky zaměřené na středověk a osobnosti českých dějin (Krajská knihovna v Pardubicích, 2023, nestránkováno). SKIP ČR k roku 2021 vedl v evidenci celkem 17 knihoven napříč Českou republikou, které pořádají Akademií volného času (SKIP ČR, 2021, nestránkováno).

Ve městě Slaný nedaleko od Kladna vzniklo roku 2006 společenství Slánská akademie volného času, které sdružuje zájemce o umění a historii. Jsou to nejčastěji právě senioři, kteří přicházejí v roli posluchačů přednášek, které jsou zaštiťovány různými hosty – v letošním ročníku například z Národního technického muzea v Praze, z Muzea Města Prahy či z Univerzity Karlovy (Slánská akademie volného času, 2024, nestránkováno). Akademie volného času je organizována rovněž výše zmíněným Muzeem města Prahy, které ve školním roce 2022 / 2023 nabízelo přednášky týkající se historie a kultury Prahy (Úřad městské části Praha 1, 2024, nestránkováno).

Přednášky jsou posluchačům dostupné po uhrazení poplatku, který lze zaplatit buď jednorázově za každou přednášku, případně pokud chtějí zájemci absolvovat celý cyklus, mohou si pořídit permanentku.

Knihovny se nejen v rámci Akademie třetího věku, ale i v mnoha dalších projektech, osvědčily jako instituce, které se dokážou úspěšně podílet na vzdělávání seniorů v České republice. Jejich vzdělávací role je nezanedbatelná, obzvláště v menších městech bez přístupu k fyzické či Virtuální univerzitě třetího věku. Svou nabídkou vzdělávacích programů pomáhají utvářet síť institucí, které dbají na osobní rozvoj seniorů, a díky rozmanitému knihovnímu fondu umožňují interakci vrstevníků i příslušníků rozličných generací. O knihovnách v roli vzdělávacích institucí podrobněji pojednává následující kapitola.

3 Městské a vědecké knihovny v roli vzdělávacích institucí

Kromě půjčování knih mohou knihovny plnit mnoho dalších funkcí, včetně poskytování zázemí pro setkávání lidí prostřednictvím kulturních, vzdělávacích a jiných společenských akcí. Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, knihovny patří mezi instituce, které se podílí na přípravě a organizaci edukačních akcí pro seniory.

V této kapitole bude popsána současná situace systému knihoven v České republice, dále se kapitola zaměří na role knihoven. Pozornost bude věnována knihovnám v kontextu vzdělávání, představeny budou edukační aktivity v knihovnách obvykle poskytované seniorům a jejich aktuální nabídka.

3.1 Systém knihoven v České republice

Zákon č. 257/2001 Sb., *o knihovnách*, definuje knihovnu jakožto zařízení, ve kterém jsou „... všem bez rozdílu poskytovány veřejné knihovnické a informační služby...“ (Česko, 2001, § 2). Tyto služby zahrnují přístup ke knihovnímu fondu, přístup k internetu, poskytování rešerší či „... zprostředkování informací z vnějších informačních zdrojů, zejména informací ze státní správy a samosprávy, ...“ (tamtéž, § 4). Jedná se o bezplatné služby s výjimkou přístupu ke speciálním položkám knihovního fondu – to zahrnuje zvukové a zvukově obrazové záznamy, dokumenty z jiných knihoven či dokumenty z knihoven mimo ČR (tamtéž, § 4).

Dle výše zmíněného zákona **do systému knihoven v České republice patří:**

- knihovny zřízené Ministerstvem kultury, což zahrnuje Národní knihovnu České republiky, Knihovnu a tiskárnu pro nevidomé K. E. Macana a Moravskou zemskou knihovnu v Brně;
- krajské knihovny zřizované krajem;
- základní neboli městské knihovny zřizované obcí či jinými subjekty;
- specializované knihovny zřizované různými institucemi (Česko, 2001, § 3).

Každá knihovna spravuje knihovní fond, který je knihovním zákonem definován jakožto „... organizovaný, soustavně doplňovaný, zpracováváný, ochraňovaný a uchovávaný soubor knihovních dokumentů, ...“ (Česko, 2001, § 2). Většina knihoven disponuje univerzálním knihovním fondem. Krajské knihovny a knihovny zřizované Ministerstvem kultury spravují ještě konzervační fond, který zahrnuje povinné výtisky v knihovnách, a

historický fond, jež obsahuje knihovní dokumenty vzniklé před rokem 1860 či jinak historicky a kulturně hodnotné dokumenty (tamtéž). Budováním a kultivací knihovního fondu knihovny plní roli správců kulturního a znalostního bohatství, kterou jim přisuzuje *Koncepce rozvoje knihoven* (bude představena v subkapitole 3.2).

Knihovní fondy mohou být doplněny také specializovanými fondy. Specializovaná knihovna disponuje pouze specializovaným fondem, který obsahuje dokumenty reflektující poslání zřizovací instituce (Česko, 2001, § 9–13). Může se jednat například o technické, zemědělské, lékařské či právnické knihovny. Fondy specializovaných knihoven jsou tak určeny pro užší spektrum čtenářů.

O krajských knihovnách je důležité zmínit, že se ve většině případů jedná o bývalé státní vědecké knihovny. V 50. letech minulého století došlo k rozsáhlé reorganizaci systému státních vědeckých knihoven, přičemž několik krajských knihoven bylo přejmenováno na státní vědecké knihovny. Od roku 1954 byly na základě usnesení *Rady Krajského národního výboru* a po vydání nového organizačního řádu ministerstva pověřeny správou vědecké a naučné literatury v příslušných krajích (Brožek, 1995, s. 297; Foberová et al., 2020, s. 17; SVKHK, 2010, nestránkováno). V současnosti polovina ze čtrnácti krajských knihoven ve svém názvu užívá slovo vědecká.

Celkový počet knihoven v České republice se postupně snižuje – v roce 2001 jich bylo více než 6 000, v roce 2013 téměř 5 400, a v roce 2022 klesl počet knihoven na 5 256. V roce 2023 se počet dále snížil na 5 244 knihoven (NIPOS, 2024, s. 25). K nejrozsáhlejšímu rušení knihoven došlo mezi lety 2003 až 2008, kdy v průměru zaniklo 160 knihoven ročně. Od roku 2008 až do současnosti pak zaniká průměrně 13 knihoven za rok (tamtéž).

Klesající počet knihoven je spojen s **nedostatkem financí** na jejich provoz. Tento deficit nejvíce postihuje nákup knihovních fondů a personální zajištění chodu knihoven (NKČR, 2020, s. 61). Finanční podpora knihoven není stabilní a na státní úrovni je objem finančních prostředků postupně snižuje (tamtéž, s. 13). Příkladem takové situace může být ukončení *Projektů internetizace knihoven* v roce 2013. Prostřednictvím tohoto projektu bylo od roku 2004 k internetu připojeno více než 3 000 knihoven, avšak kvůli nedostatku financí byl projekt zrušen. Následně o připojení k internetu hrazené státem přišlo více než 2 500 knihoven, zejména v malých obcích (Vašková, 2013, s. 42). To je

zásadní především proto, že poskytnutí přístupu k internetu je jednou ze základních knihovnických služeb. Knihovna, která některou z těchto služeb nenaplňuje, je podle zákona č. 257/2001 Sb., *o knihovnách*, vyřazena z evidence knihoven, čímž přichází mimo jiné o možnost podpory prostřednictvím státních dotací (Česko, 2001, § 8; Klusoň, 2013, s. 190). Zrušením projektu došlo k tomu, že si připojení k internetu musí zajišťovat samy knihovny, respektive jejich provozovatelé (Vašková, 2013, s. 42). V případě menších obcí se může jednat o neúměrně vysoké náklady, což později mohlo vést k vyřazení knihoven z evidence a jejich možnému úplnému zrušení.

K zániku knihoven často dochází v nejmenších obcích, které se potýkají s **úbytkem populace** a zároveň dosahují vysokých hodnot indexu stáří (viz. subkapitola 1.2). V roce 2021 dosáhl index stáří u nejmenších obcí hodnoty 137,3 (Hortig, 2021, nestránkováno). Pokles obyvatelstva a nižší poměr aktivních jedinců ovlivňuje nejen ekonomickou, ale také sociální životaschopnost těchto obcí, což může vést k uzavírání knihoven nebo jejich proměně na pobočky knihoven větších obcí.

3.2 Edukativní role knihoven a vzdělávací akce v knihovnách

Knihovny svou činností mohou plnit funkci tzv. pilířů občanské společnosti – takto jsou nazvány v *Koncepci rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–2027 s výhledem do roku 2030*. Koncepce byla vydána Národní knihovnou České republiky (dále NKČR) za podpory Ministerstva kultury. Reflektuje specifika dnešní doby včetně stárnoucí populace a digitálního rozmachu, a s ohledem na tyto aspekty představuje vizi rozvoje knihovnických služeb na toto desetiletí. V koncepci jsou formulovány tři základní role pro současné knihovny:

- „*Knihovny jako **pilíře občanské společnosti a přirozená centra komunit***;
- *Knihovny jako **vzdělávací a vzdělanost podporující instituce***;
- *Knihovny jako **správci kulturního a znalostního bohatství***“ (NKČR, 2020, s. 6).

S tímto pojetím rolí se ve velké míře ztotožňuje Nadace OSF, která reflektuje především zmíněný digitální rozmach a knihovny tak nejčastěji finančně podporuje při realizaci edukačních aktivit zaměřených na rozvoj digitální gramotnosti. Dále hojně podporuje knihovny v roli komunit, zejména programy v knihovnách zaměřené na inkluzi seniorů a migrantů (Nadace OSF, 2023a, nestránkováno). Konkrétní projekty podpořené Nadací OSF budou představeny ve čtvrté kapitole.

Na státní úrovni nahlíží na knihovny jako na důležité aktéry při vytváření sítě příležitostí k celoživotnímu vzdělávání *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* a dále *Strategický rámec přípravy na stárnutí společnosti 2021–2025*. Jedním ze stanovených cílů tohoto rámce je podpora „... knihoven jako *Center celoživotního učení ve smyslu mezigeneračního učení a vzdělávání seniorů*.“ (MPSV, 2022, s. 40). Navazující *Akční plán k naplnění Strategického rámce přípravy na stárnutí společnosti na období 2023–2025* sice uznává činnost knihoven jako alternativu vzdělávání seniorů v ČR (MPSV, 2023, s. 32), ovšem konkrétní opatření ve vztahu k celoživotnímu učení pojímá hlavně v kontextu podpory zaměstnanosti a adaptability na trh práce.

Edukativní role knihoven je tak sice mnohými zdůrazňována, ale bez výraznější praktické podpory se objevují i pochybnosti o této roli. Kritické pohledy poukazují na odbornou a organizační úroveň edukačních akcí v knihovnách, která je napříč regiony poměrně nevyrovnaná. Celou problematiku zhoršuje nedostatek financí a nemožnost knihoven získat v tomto ohledu lepší finanční příležitosti, protože se oficiálně nejedná o vzdělávací instituce (Šerák, 2014, s. 66). Vzdělávací role knihoven není dominantní ani ve veřejném mínění. V roce 2018 bylo pod záštitou NKČR zkoumáno veřejné mínění o knihovnách. Šetření se účastnilo 2 007 respondentů, přičemž jedna z výzkumných otázek zjišťovala, zda respondenti vnímají knihovnu jako důležité vzdělávací zařízení. Kladně sice odpovědělo 82 % dotázaných, jednalo se však především o ženy, osoby s vysokoškolským vzděláním a osoby starší 55 let. Negativně na otázku odpovědělo 33 % respondentů ve věku do 24 let a 36 % dotázaných, kteří nemají ve zvyku číst knihy (Richter, 2018, nestránkováno).

Někteří tak kladou důraz spíše na **sociální roli knihoven**. Příkladem může být projekt *Centrum sociálních inovací ve veřejných knihovnických a informačních službách*, který probíhal mezi lety 2017 až 2020 v Jihomoravském kraji za finanční podpory *Evropských strukturálních a investičních fondů* a státního rozpočtu. Jeho cílem bylo „... podpořit zejména veřejné knihovny ve snaze nabídnout sociálně prospěšné služby v rámci obsluhované komunity.“ (MPSV, 2021b, nestránkováno). Období realizace tohoto projektu časově spadá do státní *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*, která zdůrazňuje nutnost začlenění osob ohrožených sociálním vyloučením do sociálního a kulturního života společnosti (MPSV, 2014, s. 4). Během projektu byly knihovny pojaty

v kontextu sociální inovace, tedy naplnění sociálních potřeb dané komunity. Knihovna v takovém kontextu funguje primárně jako místo sloužící k propojování komunity, a to jak pořádáním vlastních komunitních akcí, tak poskytováním prostor pro činnost místních spolků, které se zabývají sociální problematikou. V takových situacích knihovna plní především **roli facilitátora** těchto setkání (Víchová, 2018, nestránkováno).

Z hlediska role knihoven je důležité zmínit vývoj příslušné legislativy. Po vzniku samostatného Československa se knihovnami jako první zabýval zákon č. 430/1919 Sb., *o veřejných knihovnách obecních*. Tento zákon ustanovil zřízení veřejné knihovny jako povinnost pro každou obec, čímž přispěl k vytvoření bohaté sítě veřejných knihoven. Před tímto zákonem fungovalo na českém území 1 133 knihoven, krátce po přijetí zákona v roce 1920 tento počet vzrostl na 3 342 knihoven. V roce 1926 počet stoupl až na 11 262 knihoven na českém území, v celém Československu se jednalo o 14 755 obecních knihoven (Večeřová, 2017, s. 21). Zákon nařídil zřízení knihoven především v zájmu zvýšení vzdělanosti populace. Knihovní fond měl podle tohoto zákona obsahovat naučnou, zábavnou a vzdělávací literaturu (Československo, 1919a, § 1). Tento zákon byl dále podpořen nařízením vlády č. 607/1919 Sb., *jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních*. Z hlediska vzdělávací role knihoven je důležitý článek 14, který upravuje vnitřní zařízení knihovny, konkrétně čítárenskou místnost. Článek stanovuje její využití pro uměleckou výchovu obyvatelstva, dále pro uskutečnění přednášek, lidových besed a různých osvětových shromáždění (Československo, 1919b, čl. 14).

Následoval zákon č. 53/1959 Sb., *o jednotné soustavě knihoven*. Obsah knihovního fondu a kulturní a osvětové akce v knihovnách byly v této době silně ovlivněny tehdejšími režimy. Přesto zákon přispěl k prohloubení knihovní spolupráce a podpořil vzájemnou pomoc knihoven při péči o knihovní fond (Československo, 1959, § 3). Zákon rovněž zavedl povinnou evidenci knihoven, a to s cílem „... lepší koordinace činnosti a jejich dalšího rozvoje...“ (tamtéž). V současnosti je evidenci knihoven vedena Ministerstvem kultury. Výhodou zapsání v evidenci je především zastoupení knihoven ve věci autorských práv a dále možnost podání žádosti o státní dotace.

Předcházející zákon byl nahrazen již zmíněným zákonem č. 257/2001 Sb., *o knihovnách*, který přesně definuje rozsah regionálních funkcí knihoven. Kromě poradenských a koordinačních služeb sem patří také vzdělávací služby (Česko, 2001, § 2). Tento typ služeb je očekáván od všech druhů knihoven, tedy od knihoven zřizovaných

ministerstvem, krajských knihoven, základních a specializovaných knihoven (tamtéž, § 9–13).

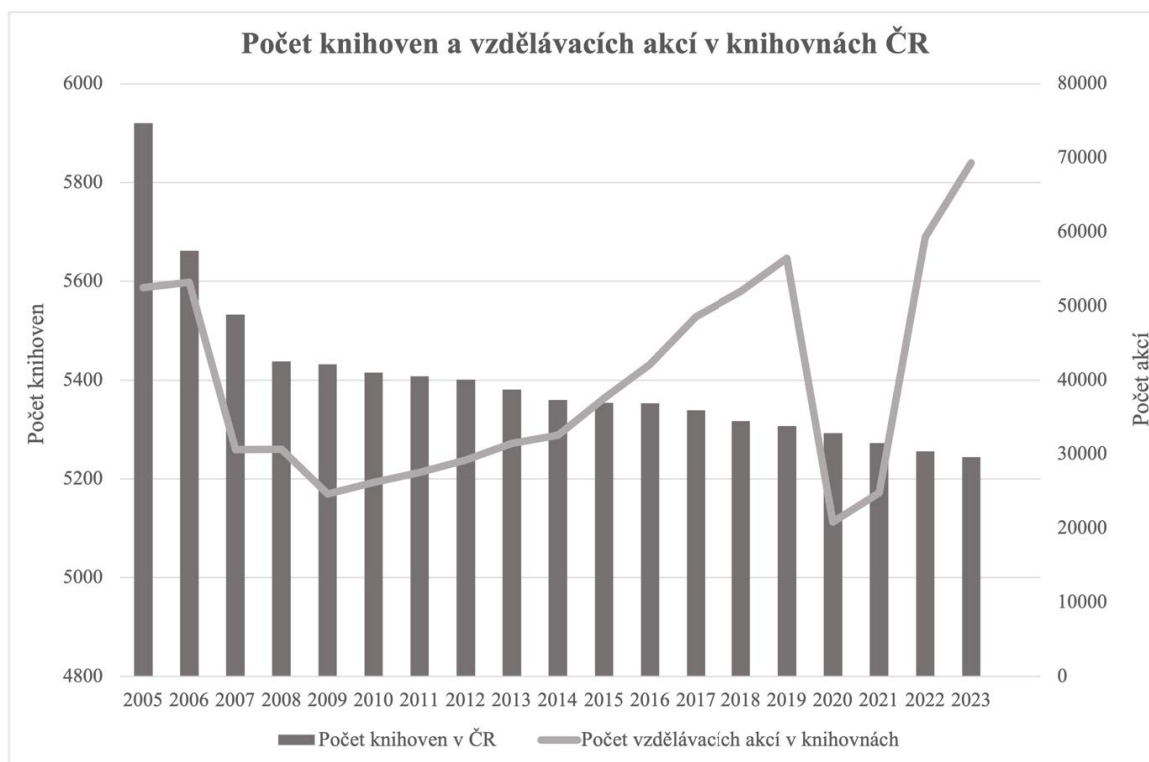
Knihovny ve své roli vzdělávacích a vzdělanost podporujících institucí pořádají edukační akce pro veřejnost. Organizované akce jsou různé, patří mezi ně „... školení, kurzy, konference, přednášky, výstavy s informacemi (o autorovi, místě, historii...), exkurze, knihovnické, informační lekce, speciální akce (např. k výročí knihovny / kombinované prohlídky...), diskuze, workshopy, univerzity volného času, akce konané ve spolupráci se školou jako součást výuky (čtenářská, informační a digitální gramotnost), komentované hudební prohlídky a filmové pořady.“ (Smetanová a Pillerová, 2016, s. 137).

Počet vzdělávacích akcí v knihovnách má od roku 2009, s výjimkou období pandemie covidu, rostoucí tendenci. Za rok 2022 bylo napříč knihovnamy realizováno celkem 59 294 akcí. Nejvíce jich uspořádaly základní knihovny, které jsou pověřené výkonem regionálních funkcí (celkem 23 684 akcí), základní knihovny s profesionálními pracovníky (21 144 akcí) a krajské knihovny (10 288 akcí). Tyto typy knihoven mají největší podíl na pořádaných akcích již od počátku systematické evidence vzdělávacích akcí v knihovnách a jejich návštěvníků, která probíhá od roku 2009 (NIPOS, 2011, s. 8; NIPOS, 2023, s. 12).

V roce 2022 se vzdělávacích akcí napříč republikou zúčastnilo téměř 1,1 milionu lidí. Nejvyšší počet akcí a také nejvyšší počet zájemců zaznamenaly knihovny ve Středočeském a Moravskoslezském kraji (NIPOS, 2023, s. 18). Ačkoli tyto kraje dlouhodobě vedou v počtu akcí a návštěvníků, při zohlednění dlouhodobého poměru mezi počtem akcí a návštěvníků v jednotlivých krajích se jedná o v podstatě srovnatelné hodnoty napříč republikou (tamtéž; NIPOS, 2014, s. 15; NIPOS, 2019, s. 15).

V roce 2023 se počet vzdělávacích akcí zvýšil o 17 % – proběhlo celkem 69 339 akcí, kterých se účastnilo téměř 1,3 milionu lidí. Jedná se o zatím nejvyšší počet vzdělávacích akcí a také nejvyšší počet jejich návštěvníků v historii systematické dokumentace vzdělávacích aktivit knihoven (NIPOS, 2024, s. 26). Pro rok 2023 v tuto chvíli nejsou dostupná podrobná data ke vzdělávacím akcím jednotlivých typů knihoven, momentálně jsou známa pouze uvedená souhrnná čísla.

Z výše popsané situace systému českých knihoven a z dostupných údajů o vzdělávacích akcích v knihovnách vyplývá, že i přes snižující se počet knihoven přibývá edukačních programů pro veřejnost. Tuto skutečnost vyobrazuje následující graf.

Graf 5 – Počet knihoven a vzdělávacích akcí v knihovnách ČR

Zdroj: Vlastní zpracování podle NIPOS, 2024, str. 25–26

Z Grafu 5 lze vyčíst, že počet vzdělávacích akcí v knihovnách vykazuje rostoucí tendenci od roku 2009. Prudký pokles v letech 2020 a 2021 byl způsoben omezenou činností knihoven během covidové pandemie. V roce 2022 se počet vzdělávacích akcí vyrovnal číslům za rok 2019, a od té doby dále narůstá. Tento trend může být důsledkem stabilního zájmu o tyto akce – podobně jako počet vzdělávacích akcí, i počet jejich návštěvníků měl od počátku evidence, s výjimkou období pandemie, rostoucí tendenci (NIPOS, 2024, s. 26). Samotná pandemie mohla mít na návštěvnost akcí pozitivní dopad – po dvou letech omezení se lidé mohou opět účastnit různých akcí a podle dostupných dat této možnosti aktivně využívají.

Zájem široké veřejnosti o edukační programy představuje výzvu v podobě jejich zpřístupnění všem uživatelům knihovny. Při organizaci vzdělávacích akcí se proto může objevit přístup v duchu tzv. **věkového mainstreamingu**. Mainstreaming jako takový je

nástroj sociální inkluze určitých skupin, který má za cíl posílit rovnost ve společnosti (Vidovičová a Gregorová, 2007, s. 17–18). U věkového mainstreamingu je cílem umožnit účast na společenském dění lidem každého věku, a to s důrazem na respekt k individuální hodnotě každého jedince. Ve vztahu k seniorům je věkový mainstreaming součástí snahy eliminovat stigmatizaci, stereotypizaci a věkovou diskriminaci osob vyššího věku (tamtéž). V případě vzdělávání v knihovnách tedy věkový mainstreaming spočívá v uzpůsobení edukačního programu tak, aby byl přístupný všem věkovým skupinám. To se může v případě inkluze seniorů projevit adaptací technického vybavení, například zajištěním počítačů s velkou klávesnicí a obrazovkou v rámci počítačových kurzů (Šerák, 2009, s. 196).

Dalším příkladem věkového mainstreamingu jsou mezigenerační vzdělávací programy. Zde věkový mainstreaming slouží jako nástroj sociální inkluze seniorů s cílem eliminovat jejich stigmatizaci. Příkladem takových programů mohou být mezigenerační diskuse o vybraných knihách či filmech (Kamanová, Pevná a Rabušicová, 2016, s. 49). Věkovému mainstreamingu mohou rovněž podléhat témata vzdělávacích programů v knihovnách. Knihovny organizují akce pro veškeré zájemce o danou tematiku, takže se programu může zúčastnit každý bez ohledu na věk. Kromě toho knihovny nabízejí také programy zaměřené přímo na seniory jako specifickou cílovou skupinu ve vzdělávání – nejčastěji se jedná o trénování paměti či práci s technologiemi, jak bude podrobněji popsáno v následující subkapitole.

3.3 Vzdělávací programy pro seniory v knihovnách

Jak již bylo zmíněno, zákon č. 257/2001 Sb., *o knihovnách*, knihovnám ukládá, že poskytované služby musí být přístupny všem lidem bez rozdílu (Česko, 2001, § 2). Na základě tohoto zákona jsou Ministerstvem kultury vydávány **metodické pokyny a doporučení**, které knihovnám pomáhají implementovat zákonné požadavky v praxi. *Metodický pokyn k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb* z roku 2005 zdůrazňuje rovný přístup, nezmiňuje ovšem explicitně seniory ani vzdělávací akce v knihovnách (Čermáková, 2005, s. 1–5). Odkazuje se však na *Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách* z roku 1994, který veřejné knihovny označuje za „živoucí nástroj vzdělávání“ a deklaruje, že každá knihovna by se měla podílet „... na všech akcích a programech zabývajících se odstraňováním negramotnosti, resp. – je-li to třeba – podněcování takových aktivit.“ (IFLA, 1994, nestránkováno).

Metodický pokyn ministerstva z roku 2011 rovněž vychází z tohoto manifestu, nicméně ani tento dokument nezahrnuje pořádání vzdělávacích akcí v knihovnách do standardu knihovnických služeb (Skučková, 2011, nestránkováno). Změnu v tomto ohledu přináší až *Metodický pokyn* z roku 2019, který mezi standardními službami uvádí také kulturní, vzdělávací a komunitní aktivity knihovny. Součástí pokynů je i tabulka doporučeného počtu vzdělávacích akcí za rok podle počtu obyvatel obce (Skučková, 2019, nestránkováno). *Metodický pokyn* z roku 2023 dále rozšiřuje standard knihovnických služeb o spolupráci knihoven se vzdělávacími institucemi a o **služby pro uživatele se specifickými potřebami**. První rozšíření zahrnuje především spolupráci se školami. Druhé rozšíření se zaměřuje na přizpůsobení služeb knihoven potřebám skupin ohrožených sociální vyloučením, což se zahrnuje i seniory (Skučková, 2023, s. 13–14).

Kromě těchto pokynů podpořil vzdělávání seniorů v knihovnách *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* – jedná se o první z těchto plánů, který tuto problematiku vyzdvihl na národní úrovni. V průběhu těchto let se podařilo zavést základní vzdělávací kurzy pro seniory v knihovnách (viz. subkapitola 1.3). Současně s tímto akčním plánem se o vzdělávací programy pro seniory v knihovnách zasazovala první *Koncepce rozvoje knihoven na léta 2011–2015*. Podobným způsobem *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020* zdůraznila potenciál aktivit knihoven zaměřených „... na specifické skupiny uživatelů, zejména příslušníků menšin a lidí ohrožených sociálním vyloučením.“ (NKČR, 2017, s. 13).

Podpora vzdělávání seniorů v knihovnách se tedy na úrovni koncepcí soustavně rozvíjí zejména v posledních deseti letech. Nicméně edukační akce pro seniory se v knihovnách začaly pořádat již několik let před tím. Snaha o sjednocení formy těchto vzdělávacích programů vzešla především ze *Sekce 60+*, která byla založena v roce 2014 pod SKIP ČR. Tato sekce sdružuje knihovníky se zájmem o problematiku aktivního stárnutí a poskytuje svým členům prostor ke sdílení zkušeností s činnostmi, které knihovny pro seniory realizují. Sekce se také zasazuje o rovný přístup seniorů ke službám knihoven a za pomoci grantů SKIP ČR organizuje školení knihovního personálu v podobě přednášek, seminářů či konferencí (Mazurová, 2017, nestránkováno).

V zájmu poskytnutí metodické opory knihovnám při implementaci opatření pro zajištění rovného přístupu byla autorským kolektivem *Sekce 60+* připravena příručka *Knihovna přátelská k seniorům*, která shrnuje příklady dobré praxe práce se seniory a nastiňuje

požadavky na kompetence personálu, který se seniorům věnuje. V této subkapitole budou uvedena dvě doporučení příručky v oblasti vzdělávání seniorů v knihovnách, stručný přehled příručky jako celku bude obsahovat subkapitola 3.5.

Podle příručky by mezi službami knihovny poskytovanými seniorům neměly chybět aktivizační programy. Hojně doporučovanou aktivizační činností je **trénování paměti**, které seniorům pomáhá zlepšovat schopnost soustředění. Pomocí procvičování slov zlepšují také svou schopnost vyjadřování a chápání mluveného i čteného slova. Při tvorbě obsahu těchto programů je doporučeno dbát na praktickou uplatnitelnost vybraných cvičení v každodenním životě seniorů (Mazurová a Houšková, 2016, s. 50–52). Trénink paměti může vést knihovník s odbornou kvalifikací, například s certifikátem kurzu „Certifikovaný trenér paměti“, který organizuje *Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging* (ČSTPMJ) v Praze. Kurz je akreditován MŠMT a je rozdělen do tří úrovní; úspěšné dokončení každé úrovně garantuje získání příslušného certifikátu. Pro zachování jeho platnosti je nezbytné se účastnit kontinuálního vzdělávání, které přináší aktuální vědecké poznatky a zkušenosti z oboru (ČSTPMJ, nedatováno, nestránkováno).

SKIP ČR sdružuje trenéry paměti v českých knihovnách do jedné sekce – v roce 2023 bylo její součástí 69 trenérů, z toho 51 aktivních. V roce 2022 bylo zorganizováno celkem 1 318 programů zaměřených na trénování paměti, z toho 49 online. Za minulý rok bylo uskutečněno celkem 1 571 tréninků, z toho 87 online. Prezenční tréninky v knihovnách v roce 2022 nashromáždily téměř 14 tisíc účastníků – z toho 9,6 tisíc seniorů – a v roce 2023 se těchto akcí účastnilo přes 18 tisíc osob, z toho více než 12 tisíc seniorů. Online setkání se v roce 2022 účastnilo 302 osob, v roce 2023 to bylo 707 osob (SKIP ČR, 2024, nestránkováno). Dle dostupných dat je o tréninky paměti v knihovnách zájem, přičemž účastníci preferují osobní setkání výrazně více než online formu programu.

Kromě trénování paměti existuje mnoho dalších možností, které lze zařadit do nabídky edukačních programů pro seniory. Každá knihovna utváří svou vlastní jedinečnou nabídku a v rozsahu této práce není možné zahrnout všechny existující varianty. Proto budou uvedeny především základní vzdělávacích programů v knihovnách, které se v praxi často vyskytují.

Vzdělávací programy v knihovnách mohou být **jednorázové** nebo **cyklické**. Mezi **cyklické formy vzdělávání seniorů** patří zejména VU3V, A3V, volně vzdělávací

přednáškové cykly a kurzy na různá témata (NIPOS, 2016, s. 54). Tyto vzdělávací formy budou nyní podrobněji představeny.

Pro většinu knihoven je typická spíše forma VU3V, pozoruhodnou výjimkou je však Městská knihovna Litomyšl, která od roku 2007 pořádá prezenční formu U3V. Po registraci a zaplacení školného se mohou senioři účastnit přednáškových cyklů, které jsou doplňovány jazykovými kurzy, kurzy digitální gramotnosti a exkurzemi (Městská knihovna Litomyšl, nedatováno, nestránkováno).

Autoři příručky nicméně zdůrazňují, že VU3V by měla být pevnou součástí základní nabídky vzdělávacích aktivit pro seniory v knihovnách (Mazurová a Houšková, 2016, s. 37). Mnoho knihoven plní roli konzultačních středisek VU3V, do kterých senioři docházejí na výuku, a mohou tak zároveň plnit svou roli jako instituce podporující vzdělanost. Knihovny v rámci VU3V pořádají cyklické přednášky ve spolupráci s některou z univerzit, které jsou členy AU3V. Senioři během semestrálních kurzů sledují multimediální přednášky, pro přístup k nim je klíčové připojení k internetu. V roce 2022 disponovaly knihovny v České republice celkem 9 103 počítači připojenými k internetu (NIPOS, 2023, s. 15).

Zprostředkování VU3V v knihovnách je relativně novou regionální službou – jeden z prvních záznamů o vzdělávání seniorů prostřednictvím VU3V pochází z knihovny v obci Libina v Olomouckém kraji. První virtuální výuka zde proběhla v říjnu 2010 (Kunešová a Holíková, 2013, s. 111). Realizací VU3V v knihovnách došlo k dalšímu zpřístupnění vzdělávání seniorům přímo v místě jejich bydliště (Gajdušková et al., 2012, s. 24). Výhodou pořádání VU3V v knihovnách je možnost využití knihovního fondu v době, kdy se senioři připravují na závěrečný test (viz. subkapitola 2.4.2 o fungování VU3V). V roce 2022 knihovny dohromady investovaly více než 351 milionů Kč na nákup knihovního fondu (NIPOS, 2023, s. 14), z toho nejvíce knihovny v Praze a v Moravskoslezském kraji (tamtéž, s. 19). V roce 2023 to bylo téměř 385 milionů Kč (NIPOS, nedatováno, nestránkováno).

Mezi další cyklické vzdělávací programy pro seniory v knihovnách patří Akademie třetího věku (A3V), která kromě přednášek nabízí seniorům například také exkurze či tematické vycházky (NIPOS, 2016, s. 54). Hlavní principy A3V byly podrobněji představeny v subkapitole 2.4.3., proto zde bude uveden pouze další příklad její

organizace v knihovnách. V Městské knihovně Prachatice je A3V realizována od roku 2002 ve spolupráci s místní *Seniorskou občanskou společností*. Pro zájemce z řad členů této společnosti jsou měsíčně uskutečňována dvě až čtyři setkání – převážně se jedná o přednášky, do programu jsou občas zařazeny také poznávací výlety. Slavnostní ukončení A3V probíhá v aule Gymnázia Prachatice, kde účastníci obdrží pamětní list o absolvování (Městská knihovna Prachatice, 2024, nestránkováno).

Velmi často jsou vzdělávací programy pro seniory v knihovnách realizovány **formou pravidelných kurzů**, které podle náročnosti obsahu trvají od několika hodin až po několik dní. Zvolená témata jsou prezentována prostřednictvím přednášek, seminářů a praktických cvičení, která vedou odborníci na danou problematiku či vyškolení pracovníci knihovny. Získané znalosti jsou na závěr hodnoceny testem či ústní nebo praktickou zkouškou. V případě úspěšného ukončení obdrží účastník osvědčení nebo certifikát (Mazurová a Houšková, 2016, s. 40–47). Mezi frekventovaná témata těchto kurzů patří počítačová gramotnost, časté jsou také jazykové kurzy (NIPOS, 2016, s. 54). Knihovna Kroměřížska například nabízí seniorům počítačové kurzy pro začátečníky – senioři se po přihlášení a uhrazení kurzu pod vedením lektora po dobu čtyř týdnů seznamují s funkcemi počítače a internetu (Knihovna Kroměřížska, 2024, nestránkováno). Jako příklad jazykových kurzů mohou sloužit kurzy angličtiny či němčiny pro seniory v Chomutovské knihovně, které jsou poskytovány v rozsahu 50 vyučovacích hodin. Po uhrazení kurzu se přihlášení zájemci mohou účastnit výuky s lektorem jednou týdně (Chomutovská knihovna, 2024, nestránkováno).

Mnoho knihoven organizuje také **vlastní cyklické vzdělávací programy**. Například v Městské knihovně Louny probíhá od roku 2006 projekt *Třetí věk*, který nabízí seniorům kurzy ve formě přednášek, seminářů a praktických tvůrčích aktivit na různá témata. Kurzy jsou členěny na semestry a účastníci mohou postupovat až do pátého ročníku. Odbornost obsahu zajišťují externí lektori, ovšem na přípravě lekcí se mohou podílet i sami senioři, a to od vstupu do druhého ročníku. V současné nabídce projektu jsou jazykové kurzy, pohybové a kulturní semináře, historické přednášky či trénování paměti (Městská knihovna Louny, 2011, nestránkováno). Dále Městská knihovna Antonína Marka v Turnově seniorům nabízí vzdělávací cyklus *Netradiční univerzita*, kde hosté prostřednictvím přednášek seznamují seniory s historií města či památek v okolí. Po uhrazení poplatku za přednášku či celý cyklus se zájemci mohou v období od února do

dubna účastnit vzdělávacího programu v prostorách knihovny jednou za 14 dní (Kříž, 2024, nestránkováno).

Mezi **jednorázové vzdělávací programy pro seniory** v knihovnách patří tematické přednášky a besedy, na nichž se účast liší podle zájmu o konkrétní téma. Příkladem může být přednáška a workshop pro seniory na téma *Jak funguje Wikipedie* v Moravskoslezské knihovně v Ostravě, která byla zorganizována pro úzký okruh registrovaných zájemců. Tato akce zároveň sloužila jako školení pro knihovníky v práci se seniory (Moravskoslezská knihovna v Ostravě, 2024, nestránkováno). Dalším příkladem může být beseda o historii Ostrovského kláštera uspořádaná v Místní knihovně Davle (Místní knihovna Davle, 2024, nestránkováno) nebo kurz kreslení pro seniory v Městské knihovně Sedlčany (Městská knihovna Sedlčany, 2010, nestránkováno).

Jednorázové vzdělávací programy mohou vznikat také ve spolupráci s různými organizacemi – jako například aktuální projekt *Digitální odysea*, který je realizován pod záštitou organizace *Moudrá Sovička* a *Nadace Vodafone*. V knihovnách jsou pro seniory nárazově pořádány semináře zaměřené na práci s chytrými technologiemi a na bezpečné používání internetu. Do projektu se zapojilo mnoho knihoven napříč republikou, jako například Knihovna Ústeckého kraje, Knihovna Jiřího Mahena v Brně nebo Krajská vědecká knihovna v Liberci (Knihovna Ústeckého kraje, 2024, nestránkováno; Knihovna Jiřího Mahena v Brně, 2024, nestránkováno; KVKLI, 2024, nestránkováno).

Na témata vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách může mít vliv také zmíněná *Koncepce rozvoje knihoven*. V rámci plnění vizí této koncepce vznikla pracovní skupina *Priorita 6*, která určuje témata pro činnost knihoven ve dvouletých obdobích. V prvním roce jsou v daném tématu školení pracovníci knihovny, v druhém roce pak na toto téma probíhá realizace vzdělávacích programů pro veřejnost za pomoci vyškoleného personálu. V průběhu let 2021 a 2022 byla v knihovnách tématem udržitelnost, partnerem na toto období bylo *Informační centrum OSN*. Období na léta 2023 a 2024 se zaměřuje na mediální gramotnost, příprava vzdělávacích programů probíhá za podpory *Nadace OSF* (Tománková, 2022, nestránkováno). Díky této nadaci na konci roku 2022 a v první polovině roku 2023 proběhlo školení pracovníků knihoven v oblasti mediální gramotnosti například v Knihovně Třinec či v Městské knihovně Znojmo. V tomto období proběhly také osvětové programy na téma digitální bezpečnosti v Obecní knihovně Doubravčice (Nadace OSF, 2023b, nestránkováno).

3.4 Komunitní potenciál knihoven

Knihovny v roce 2023 fyzicky navštívilo přes 19 milionů lidí, což je o 12 % více než v předchozím roce (NIPOS, 2024, s. 25). Od roku 2001 mají knihovny poměrně stabilní návštěvnost, do roku 2019 se jednalo o průměrně 21,8 milionů návštěvníků ročně. Návštěvnost byla pochopitelně omezena po zavedení covidových opatření v letech 2020 a 2021, kdy se počet návštěvníků snížil o 50 %, od té doby se však velmi přiblížila původní hodnotě (tamtéž). Vzhledem k vysokému počtu lidí navštěvujících knihovny nelze přehlédnout potenciál, který knihovny mají pro setkávání lidí, ať už se jedná o vrstevníky či příslušníky odlišných generací. Vhodnou kultivací tohoto potenciálu může být dále rozvíjena role knihoven jakožto přirozených center komunit.

Knihovny mají díky různorodosti svých služeb schopnost oslovit všechny věkové skupiny v místní komunitě a zapojit tak její členy do společenského života. Pro rozvoj komunity by knihovny měly dbát na poskytování zázemí pro aktivity občanů (NKČR, 2020, s. 28). To zahrnuje například poskytování prostor pro setkávání členů klubů seniorů či klubů aktivního stárnutí (viz. subkapitola 2.4.4).

V rámci vytváření hlubších vazeb v komunitě je klíčová spolupráce knihoven s místními institucemi a organizacemi (NKČR, 2020, s. 27). Příručka *Knihovna přátelská k seniorům* zdůrazňuje spolupráci knihoven s domovy pro seniory, kluby seniorů ve městě či „... s ostatními knihovnami na regionální i celostátní úrovni, které se věnují práci se seniory...“ (Mazurová a Houšková, 2016, s. 33). Příručka vyzdvihuje zejména možnost pořádání společných akcí, výměnu zkušeností a vzájemnou propagaci akcí určených seniorům, což může vést k lepší informovanosti o těchto akcích v komunitě. Obecně taková spolupráce přispívá k budování kvalitní sítě služeb pro seniory v dané oblasti (tamtéž, s. 32–33).

Pro rozvoj komunity jsou dále důležitá mezigenerační setkávání, která lze v knihovnách stále častěji zaznamenat. Podle příručky by knihovny měly realizovat cílené integrační aktivity, které umožní setkání příslušníků různých věkových kategorií. Tyto aktivity nemusí být pouze vzdělávací, ale také tvůrčí či společenské, což umožní generacím vzájemné poznávání a obohacování (Mazurová a Houšková, 2016, s. 61–62). Integrační aktivity lze pojímat partnersky, kdy příslušníci obou generací spolupracují, nebo může být jedna ze skupin postavena do pozice lektora a předávat své zkušenosti či více vést danou aktivitu (tamtéž, s. 63–64). Partnersky jsou obvykle organizovány tvořivé a

výtvarné dílny. Ve druhém případě může jít například o vzájemné předčítání nebo kurzy digitální gramotnosti pro seniory, kdy lektory nejsou profesionálové, ale děti, dospívající nebo dospělí (tamtéž). Zajímavým příkladem z praxe, kdy je jedna z generací v roli lektora, je workshop pro seniory uspořádaný v roce 2023 v Knihovně Karla Dvořáčka ve Vyškově pod názvem *Mezigenerační kreativní dílna*. Tuto dílnu vedli studenti střední polytechnické školy společně s jejich pedagogem, a senioři si s jejich pomocí vyrobili různé předměty (Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově, 2023, nestránkováno).

Uskutečnění mezigeneračních integračních aktivit v knihovnách umožňuje také dotační program *Knihovna 21. století* (bude představen v následující kapitole). Na rok 2024 byla Knihovně Karla Dvořáčka ve Vyškově přidělena dotace na projekt *Společně proti osamělosti*, který se zaměřuje na vytvoření příležitostí pro interakci seniorů s vrstevníky, handicapovanými osobami a mládeží. Podobně Městská knihovna Žatec využije v tomto roce dotaci na projekt *Mezigenerační most*, který se zaměřuje nejen na setkání dětí a seniorů prostřednictvím literárních besed a workshopů, ale také na rozvoj schopností seniorů pracovat s informačními technologiemi. Mezigenerační projekty jsou chystány také v Městské knihovně Blansko (NKČR, 2024, nestránkováno).

Přínosné pro setkávání členů komunity mohou být také kurzy, které nejsou zaměřeny na získávání vědomostí, ale sdružují příznivce konkrétního zájmu – často se jedná o kurzy ručních prací nebo výtvarné kurzy. Příkladem může být kurz *Pletení je zábava* pořádaný v Krajské vědecké knihovně v Liberci či kurz háčkování realizovaný v prostorách Městské knihovny Vratimov (KVKLI, 2024, nestránkováno; Městská knihovna Vratimov, 2023, nestránkováno).

Kromě vzdělávacích programů a zájmových kurzů plní důležitou komunitní funkci také kluby seniorů, které byly představeny v subkapitole 2.4.4. Přidanou hodnotou edukačních a kulturních aktivit je setkávání vrstevníků, které posiluje vazby v komunitě. Jak bylo zmíněno výše, knihovna může klubům poskytnout zázemí pro setkávání, což umožňuje seniorům scházet se na místě, které dobře znají.

3.5 Knihovna přátelská k seniorům

Příručka *Knihovna přátelská k seniorům* prezentuje možné způsoby, jak knihovnu transformovat na místo, které umožní integraci seniorů do společnosti. Příručka je

vhodným doplňkem *Koncepce rozvoje knihoven* – oba dokumenty podporují vizi knihoven jakožto pilířů vzdělanosti, občanské společnosti a jejich roli komunitních center.

Příručka představuje standardy, jejichž naplněním knihovna přizpůsobí své služby ve prospěch seniorů. Kromě vzdělávacích programů a aktivit rozvíjející komunitu se příručka zaměřuje na následující oblasti:

- **Obecné standardy** se zasazují o vytvoření podmínek užívání knihovnických služeb, které seniorům finančně odlehčí. To se může zahrnovat například snížení cen registračního poplatku a vstupného na akce, či pořádání speciálních programů pro seniory zcela zdarma (Mazurová a Houšková, 2016, s. 17–18).
- **Standardy týkající se personálu** zahrnují adekvátní přípravu pracovníků knihoven na interakci se seniory, zejména v oblasti komunikace a potřebné asistence. Pro tyto účely je vhodné pravidelně organizovat odborná školení, která pracovníkům poskytnou aktuální a relevantní znalosti. Takováto školení lze zprostředkovat například pomocí *Sekce 60+* (tamtéž, s. 19–20).
- **Standardy fondu a služeb** zahrnují mimo jiné službu doručení výpůjček do místa bydliště uživatele na základě komunikace na dálku skrze email či poštovní korespondenci (tamtéž, s. 22–24). V případě fondu se jedná především o poskytnutí materiálů týkajících se pro seniory aktuálních témat, jako je zdraví a bezpečnost. Tyto materiály by měla knihovna poskytovat jak ve fyzické, tak elektronické podobě. Aktuálnost konkrétních témat knihovna zajišťuje mimo jiné prostřednictvím vlastního mapování zájmů a dalších charakteristik svých uživatelů (tamtéž).
- **Technické a materiální standardy** jsou neméně důležité, zejména pro zajištění bezpečného prostředí pro pohyb seniorů v budově knihovny. Bezpečné a pohodlné podmínky zahrnují například automatické otevírání dveří, vhodné osvětlení, srozumitelný orientační systém v knihovně, vhodná výška regálů a zřízení odpočinkových prostor (tamtéž, s. 26–27).
- **Standardy webových stránek knihovny** se zasazují o jejich maximální přívětivost vůči seniorům. Design webu knihovny musí brát v úvahu možné bariéry v senzorické, motorické a kognitivní oblasti seniorů. Je tedy žádoucí použít vhodné barevné kombinace, přehledně uspořádat obsah webu a zajistit

snadnou dostupnost specifických informací pro seniory, jako jsou speciální služby nebo vzdělávací aktivity (tamtéž, s. 29–31).

- **Standardy týkající se dobrovolnictví seniorů** nabízejí možnost zapojení seniorů do činnosti knihoven jako dobrovolníků. Senioři mohou tuto roli plnit například při kulturních a vzdělávacích programech pro ostatní seniory, dále v rámci komunitního rozvoje nebo při programech pro děti a mládež jakožto experti na stará řemesla a jiná jim blízká témata. Senioři-dobrovolníci mohou v knihovně rovněž působit jako konzultanti při výběru témat připravovaných volnočasových či aktivizačních programů (s. 70–73).

Hlavním účelem příručky je poskytnout knihovnám přehled oblastí, jejichž zdokonalení přispěje k vytvoření příznivého prostředí pro seniory. Plnění standardů může přispět k transformaci knihovny na místo, kam budou senioři chodit často a rádi. Výše uvedené standardy se v mnohém prolínají s vymezenými rolmi knihoven podle *Koncepce rozvoje knihoven*, především s rolí edukačních institucí a rolí komunitních center.

4 Finanční podpora vzdělávání seniorů v knihovnách v České republice

Financování činnosti knihoven mnohdy bývá vícezdrojové, protože rozpočet zřizovatele knihovny je omezený a přináší s sebou velké množství kompromisů. Pro knihovny, které jsou otevřené inovaci a chtějí rozvíjet své služby nad rámec požadovaného standardu, je proto kromě spolupráce s různými partnery důležitá také nabídka dotačních příležitostí, které mohou rozvoj knihovny v mnoha oblastech podpořit (Fojtík, 2023, nestránkováno).

Způsob finanční podpory knihoven v ČR stanovuje zákon č. 257/2001 Sb., *o knihovnách*. Dle paragrafu 15 mohou knihovny čerpat finanční podporu státu v podobě účelově určených dotací, které se vztahují například na vědu a výzkum, nové technologie, knihovní fond či odborné vzdělávání pracovníků knihoven. Dále mohou být dotace využity také na „projekty v oblasti kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti“ (Česko, 2001, § 15, odst. 1). Knihovní zákon dále upravuje nařízení vlády č. 288/2002 Sb., *kterým se stanoví pravidla poskytování dotací na podporu knihoven*. Toto nařízení za projekty v kulturní, výchovné a vzdělávací oblasti označuje

- „rozvoj čtenářství,
- pořádání přednášek, seminářů, besed, soutěží a výstav,
- vydávání publikací,
- komunitní činnost knihoven a poskytování služeb pro skupiny ohrožené sociálním vyloučením.“ (Česko, 2002, §13). Jak bylo popsáno v subkapitole 2.1, ohrožení sociálním vyloučením se týká také seniorů.

Jak bylo uvedeno v subkapitole 3.2, *Koncepce rozvoje knihoven* představuje vizi směru, kterým by se knihovny měly ubírat. Kromě toho koncepce vymezuje také konkrétní aktéry, kteří by měli převzít zodpovědnost za finanční podporu knihoven v tomto rozvoji. Koncepce pověřuje MPSV, MK, kraje a provozovatele knihoven maximalizací podpory knihoven pro jejich rozvoj jakožto komunitních, vzdělávacích a kulturních center. Kromě těchto příležitostí neexistuje stabilní síť finanční podpory knihoven v ČR a je proto mnohdy obtížné sehnat potřebné finance na jejich rozmanitou činnost (NKČR, 2020, str. 13).

Jak bylo popsáno výše, kromě zajištění vzdělávání zaměstnanců, rekonstrukce a vybavení knihoven či ochrany knihovního fondu mohou knihovny využít finanční podporu také na

vzdělávací činnost, což zahrnuje i vzdělávání seniorů. Pro přípravu a realizaci edukačních programů pro seniory mohou knihovny využívat kromě dotací poskytovaných státními institucemi také finanční prostředky tuzemských a mezinárodních organizací. Tato kapitola neposkytuje úplný výčet možností finanční podpory, věnuje se především těm programům, které pro knihovny na svých webových stránkách uvádí Knihovnický institut NKČR, který funguje jako jeden z informačních portálů pro pracovníky knihoven.

4.1 Dotační podpora vzdělávání seniorů v knihovnách poskytovaná Ministerstvem práce a sociálních věcí

Jak bylo popsáno v subkapitole 1.3, vzdělávání seniorů v České republice spadá do politiky stárnutí, jejímž koordinátorem je MPSV. Přestože MPSV není přímým finančním podporovatelem vzdělávacích akcí pro seniory, *Koncepce rozvoje knihoven* mu ukládá „*Podporovat výstavbu, rekonstrukci a vybavování knihoven jako komunitních, vzdělávacích a kulturních center, ...*“ (NKČR, 2020, s. 51). V tomto ohledu je důležité zmínit především oblast bezbariérovosti, která je MPSV naopak silně finančně podporována. Bezbariérovost knihoven ovlivňuje jejich přístupnost všem obyvatelům obce bez rozdílu. Na bezbariérovost prostor knihovny je kladen důraz jak v souvislosti s jejich přetvářením na komunitní centra, tak při pořádání vzdělávacích aktivit pro seniory (NKČR, 2020, s. 13; Mazurová a Houšková, 2016, s. 51).

V roce 2016 byl Knihovnickým institutem NKČR společně s Moravskou zemskou knihovnou a NIPOS proveden výzkum, který zhodnotil prostorové a technické vybavení veřejných knihoven. Šetření se účastnilo 2 027 knihoven a jejich poboček. U 52 % dotázaných knihoven byl zjištěn chybějící bezbariérový vstup do budovy, přičemž více než polovina z těchto knihoven se nacházela v obcích do 1 000 obyvatel (Richter a Pillerová, 2016, s. 30). Celkem 35 % knihoven disponovalo zcela bezbariérovým přístupem a 13 % bezbariérovým přístupem s dopomocí. Plně bezbariérový přístup byl nejběžnější u krajských knihoven a jejich poboček (tamtéž). U 42 % knihoven chyběl bezbariérový přístup do všech prostor pro veřejnost, s čímž se nejvíce potýkají nejmenší obce a města od 20 000 do 40 000 obyvatel. Častým problémem je situovanost knihovny ve vysokém patře v budově bez výtahu. Pro některé knihovny je rovněž problémem sídlo v historických budovách, což znemožňuje vybudování bezbariérového přístupu (tamtéž, s. 31–32).

Z uvedeného vyplývá, že plně bezbariérovým přístupem disponuje menší část knihoven v České republice. Zlepšení bezbariérovosti prostor je však součástí *Akčního plánu k naplnění Strategického rámce přípravy na stárnutí společnosti na období 2023–2025* (viz subkapitola 1.3) a pro tuto oblast tak existuje možnost dotační podpory. Knihovny mohou využít *Národního rozvojového programu mobility*, který poskytuje finance na zajištění bezbariérového přístupu státních a veřejných institucí (Richter, 2019, s. 45). Finanční podpora tohoto programu je stanovena na období mezi lety 2016 a 2025. V tomto čase mohou knihovny podávat žádosti na projekty týkající se zajištění bezbariérového přístupu do budovy (tamtéž).

4.2 Dotační podpora vzdělávání seniorů v knihovnách poskytovaná Ministerstvem kultury

Ministerstvo kultury kromě podpory kulturních akcí v knihovnách finančně podporuje také začlenění vzdělávacích akcí do standardních služeb českých knihoven. V současné době ministerstvo v rámci podpory vzdělávání v knihovnách realizuje především dva dotační programy – jedná se o VISK a Knihovna 21. století.

Program VISK neboli *Veřejné informační služby knihoven*, byl schválen vládou v roce 2000 a jeho cílem je především „... *inovace veřejných informačních služeb knihoven na bázi informačních technologií...*“ (NKČR, 2021, nestránkováno). Mezi veřejné služby knihoven řadí mimo jiné podporu celoživotního vzdělávání a pořádání kulturních akcí tak, aby byly naplněny kulturní potřeby občanů. Program je koncipován v souladu s *Koncepcí rozvoje knihoven* (NKČR, 2021, nestránkováno).

Poskytování financí v rámci programu VISK se řídí výše zmíněným nařízením vlády č. 288/2002 Sb. Program je tvořen celkem devíti dílčími podprogramy, přičemž každý z nich se orientuje na jinou činnost knihoven, dohromady však tvoří propojený celek. V každém z těchto podprogramů je stanoveno, že státní dotace může uhradit maximálně 70 % nákladů na projekt (Richter, 2019, s. 18). Z dostupných podprogramů knihovny využívají především dotace z VISK 6 na restauraci a následnou digitalizaci svých fondů, aby všem svým čtenářům zpřístupnily kulturní dědictví. Dále jsou dotace hojně využívány v rámci VISK 2 na vzdělávání pracovníků knihovny v oblasti digitální a informační gramotnosti, a to především za účelem zvyšování jejich kvalifikace při pomoci seniorům v této oblasti. Knihovníci po získání potřebných kvalifikací a certifikátu

mohou sami vést kurzy počítačové gramotnosti pro seniory (NKČR, 2021, nestránkováno; Richter, 2019, s. 19 a 22).

Program Knihovna 21. století se zaměřuje na poskytování dotací knihovnám ve čtyřech okruzích:

- „Podpora práce s národnostními menšinami a integrace cizinců;
- Podpora všeobecné dostupnosti knihovnických služeb pro občany se zdravotním postižením;
- **Kulturní, výchovná a vzdělávací činnost.** “ Mezi takovéto činnosti se kvalifikují „projekty zaměřené na vznik a rozvoj čtenářské gramotnosti, ... na podporu celoživotního učení pro všechny věkové kategorie, ... na podporu komunitních aktivit knihoven, na osoby ohrožené sociálním vyloučením, na seniory, ... na podporu regionální historie a kultury;
- *Vzdělávání knihovníků*“ (NKČR, 2024, nestránkováno).

Státní finance mohou v rámci tohoto dotačního programu pokrýt maximálně 50 % nákladů na vybraný projekt (Richter, 2019, s. 31). Dotaci v rámci programu Knihovna 21. století v roce 2023 využila například Krajská vědecká knihovna v Liberci na projekt *Literární ochutnávky*. Projekt byl realizován formou kurzů a dílen, které naplnily kulturně-vzdělávací účel projektu. Dotaci dále využila Městská knihovna v Praze pro realizaci *Literárních vycházek se zahradníkem*, které propojily diskusi na téma životního prostředí s autorským čtením vybraných básní. Senioři se tak mohli účastnit přednášky a zároveň se zapojit do diskuse, sdílet své zkušenosti a názory (NKČR, 2023, nestránkováno). V roce 2024 byla schválena podpora projektu například knihovně v obci Vřesina, která za pomoci dotace uspořádá vzdělávací akce pro širokou veřejnost se zvláštním zaměřením na seniory a děti. Dále bude podpořen projekt *S knihovnou zpátky ke kořenům* v obecní knihovně v Jaroměřicích, který návštěvníkům knihovny poskytne přednášky, akce a kurzy zaměřené na historii obce. Projekt se zaměří nejen na neformální vzdělávání obyvatel, ale také na posílení vzájemných vztahů v komunitě (NKČR, 2024, nestránkováno).

Ve vztahu ke vzdělávání seniorů tedy program VISK 2 přispívá ke zvýšení kvalifikace knihovníků, kteří poté mohou seniory vzdělávat v oblasti informačních technologií. Program Knihovna 21. století může být využit na realizaci mezigeneračních akcí (viz.

subkapitola 3.4) či obecně vzdělávacích akcí pro veřejnost, čímž se rozšíří nabídka vzdělávacích akcí v knihovně, kterých se senioři mohou účastnit.

4.3 Dotační podpora vzdělávání seniorů v knihovnách poskytovaná z krajských prostředků

Oblasti dotační podpory se odlišují nejen napříč kraji, ale v průběhu let se mění také v rámci jednoho kraje. Aktuální nabídku v jednotlivých krajích je proto důležité sledovat (Richter, 2019, s. 38). Dotační výzvy směřované knihovnám jsou nejčastěji vypisovány přes odbory kultury či regionálního rozvoje (Moravská zemská knihovna, 2018, nestránkováno). Krajské dotační programy se sice většinou nezaměřují přímo na vzdělávání seniorů v knihovnách, přesto však mohou knihovny poskytované dotace pro tento účel využít. Tato subkapitola neobsahuje úplný výčet dotačních příležitostí, je uvedeno několik příkladů aktuálních možností, které jsou knihovnám pro účely edukace seniorů k dispozici.

Například v Olomouckém kraji byl vypsán *Program podpory kultury v Olomouckém kraji v roce 2024*. Knihovny v rámci tohoto programu mohou uspořádat kulturně-edukační akce pro veřejnost, kterých se mohou účastnit také senioři (Krajský úřad Olomouckého kraje, 2024, nestránkováno).

V Jihomoravském kraji je od roku 2016 krajem podporován projekt *Jižní Morava čte*, který se zaměřuje na rozvoj čtenářské gramotnosti. Součástí projektu jsou besedy, diskuse, autorská čtení, dále mezigenerační aktivity, setkání seniorů a aktivity zaměřené na posílení komunity (Moravská zemská knihovna v Brně, 2023, nestránkováno; Richter, 2019, s. 40). Zapojené knihovny mohou díky finanční podpoře poskytovat kulturně-vzdělávací služby, které jsou přístupné široké veřejnosti, včetně seniorů.

Mezi dotační příležitosti pro knihovny patří také *Program na podporu zdravého stárnutí v Moravskoslezském kraji na rok 2024*, který zahrnuje podporu komunitních aktivit zaměřených na seniory a podporu aktivit v oblasti vzdělávání seniorů. Program do vzdělávání seniorů zahrnuje „kurzy finanční gramotnosti, ... kyberbezpečnost, jazykové kurzy, ... trénování paměti, ... semináře a přednášky zaměřené na prevenci domácího násilí...“ (Moravskoslezský kraj, 2023, nestránkováno). Mezi oprávněné žadatele o tuto dotaci patří mimo jiné knihovny (tamtéž).

4.4 Dotační podpora vzdělávání seniorů v knihovnách poskytovaná z fondů Evropské unie

Finanční podpora Evropské unie významně přispívá k rozvoji České republiky. Skrze Evropské strukturální a investiční fondy jsou podporovány tzv. **operační programy**, které se zaměřují na zlepšení v oblastech jako jsou například zaměstnanost, životní prostředí a vzdělávání. Na období let 2021 až 2027 bylo vymezeno celkem 12 operačních programů, které jsou spolufinancovány evropskými fondy. Napříč operačními programy bylo nejvíce peněz z evropských fondů alokováno na operační programy týkající se dopravy a regionálního rozvoje (MMR, 2024a, nestránkováno). Oblast regionálního rozvoje, kterou zastřešuje *Integrovaný regionální operační program* (dále IROP), zahrnuje mimo jiné také vybavení a rozvoj knihoven. Tento program je spravován Ministerstvem pro místní rozvoj (dále MMR). Projekty v rámci tohoto programu jsou spolufinancovány *Evropským fondem pro regionální rozvoj* (dále EFR) a MMR (tamtéž).

V rámci výše zmíněného výzkumu prostorového vybavení knihoven v roce 2016 byl respondenty hodnocen také vliv nedostatku prostor na vykonávané aktivity v knihovnách. Krajské knihovny označily za největší problém nedostatek prostoru pro komunitní aktivity a pro kulturní a vzdělávací akce pro dospělé (Richter a Pillarová, 2016, s. 37). MMR sice v rámci IROP nevypisuje dotační programy, které by přímo podporovaly realizaci edukačních akcí pro seniory, poskytuje ovšem dotační příležitosti pro rekonstrukci prostor knihovny. Tyto dotační příležitosti jsou pro knihovny možností získat finanční podporu na zřízení prostor, které dle výzkumu postrádají.

Dotační výzva v rámci IROP, kterou mohou knihovny využít pro rekonstrukci prostor, je 94. výzva IROP *Další vzdělávání*, která je otevřena od roku 2023 do roku 2027 oprávněným žadatelům, mezi které patří také knihovny (MMR, 2023, s. 7–8). Tato výzva má za cíl „*Zlepšování rovného přístupu k inkluzivním a kvalitním službám v oblasti vzdělávání, odborné přípravy a celoživotního učení pomocí rozvoje přístupné infrastruktury*“ (tamtéž, s. 8). Dotační výzva se v praxi zaměřuje na vybudování, modernizaci a vybavení prostor pro zájmové a neformální vzdělávání a celoživotní učení. To zahrnuje například dílny, specializované učebny a výukové prostory (tamtéž, s. 15).

Struktura financování projektů pod IROP se liší podle toho, kdo přesně je žadatelem, a zda se tento žadatel nachází na území méně rozvinutého regionu či na území

přechodového regionu. Kritéria pro rozlišení těchto regionů si v závislosti na místních podmínkách určuje samo MMR, které v rámci České republiky pro projekt IROP vymezi celkem 13 aglomerací. Tyto aglomerace jsou rozděleny na **méně rozvinuté regiony** (Ostravská metropolitní oblast, Karlovarská aglomerace, Ústecko-chomutovská, Liberecko-jablonecká, Hradecko-pardubická, Olomoucká a Zlínská aglomerace) a **přechodové regiony** (Brněnská metropolitní oblast, Plzeňská aglomerace, Mladoboleslavská, Českobudějovická a Jihlavská aglomerace). Pražská metropolitní oblast je samostatnou aglomerací, která nespadá ani do jednoho z těchto vymezení (MMR, 2024b, s. 3).

Pro knihovny zřizované krajem nebo obcí na území méně rozvinutých regionů je struktura financování projektů taková, že 85 % nákladů projektu je uhrazeno z EFRR, a zbylých 15 % je hrazeno z vlastního rozpočtu žadatele. U knihoven zřizovaných krajem nebo obcí na území přechodových regionů je 15 % nákladů hrazeno ze státního rozpočtu, 15 % z vlastního rozpočtu žadatele a 70 % z EFRR (MMR, 2023, s. 13–14). Z uvedeného vyplývá, že fondy Evropské unie mohou poskytnout významnou finanční podporu při potřebné rekonstrukci knihoven.

4.5 Dotační podpora vzdělávání seniorů v knihovnách poskytovaná nadačními subjekty

Kromě státní, krajské a evropské finanční podpory mohou knihovny využít příspěvky od různých organizací. SKIP ČR od roku 2018 intenzivně spolupracuje s Nadací OSF, která poskytuje knihovnám finance na vzdělávací programy jak pro návštěvníky knihovny, tak pro její zaměstnance. V rámci nadačního programu *Knihovny jako průvodkyně 21. stoletím* jsou vypisovány grantové výzvy. Nadace mezi lety 2022 a 2023 přispěla na projekt *Knihovna pomáhá* v Městské knihovně v Lipníku nad Bečvou, který se zaměřil na mezigenerační setkání ukrajinské menšiny v místě a také poskytl kognitivní trénink a procvičování paměti pro seniory (Nadace OSF, 2023b, nestránkováno). Nadace dále v roce 2023 přispěla na kurz *Mediální obezřetnosti a kritického myšlení* pro všechny věkové skupiny v Knihovně města Hradce Králové, podobně mezi lety 2021 a 2022 na projekt *Mediální vzdělávání pro seniory* v Regionální knihovně Karviná (tamtéž). Nadace OSF se zaměřuje především na mediální vzdělávání, integraci cizinců a budování komunity.

Díky Nadaci Vodafone se knihovny mohou zapojit do projektu *Digitální odysea*. Tento projekt vznikl ve spolupráci s neziskovou organizací Moudrá Sovička, která „... vznikla proto, aby pomocí technologií přispěla ke zlepšení mezigeneračního spojení a přímého snížení ...“ pocitu osamocení u osob vyššího věku (Moudrá Sovička, 2024, nestránkováno). *Digitální odysea* se zaměřuje na vzdělávání seniorů v oblasti digitálních technologií a jejím cílem je zvýšení mediální gramotnosti seniorů. Projekt vznikl v roce 2021 a nejprve fungoval jako distanční vzdělávací platforma nabízející online kurzy, od roku 2023 je realizován také formou prezenčních kurzů, které jsou seniorům přístupné zdarma (Vodafone, 2023, nestránkováno). Partnery projektu a také zprostředkovatelem těchto kurzů jsou mimo jiné knihovny, ať už krajské či obecní. Do aktuálního ročníku je zapojeno celkem 50 knihoven napříč republikou (SDRUK, nedatováno, nestránkováno).

5 Empirické šetření – Analýza finanční podpory přípravy a realizace vzdělávacích programů pro seniory ve vybraných městských a vědeckých knihovnách a identifikace oblastí vyžadujících silnější finanční podporu

Ve třetí kapitole byly popsány vzdělávací programy, které knihovny mohou nabízet seniorům. Ve čtvrté kapitole byly popsány možnosti dotační podpory, které knihovny mohou pro přípravu a realizaci těchto programů využít. Tato kapitola popisuje průběh a výsledky empirického šetření, které se zaměřuje na to, které dostupné dotační možnosti knihovny pro tyto účely skutečně využívají a jakým způsobem se využívaná dotační podpora podílí na rozpočtu knihoven vyhrazeném pro tyto vzdělávací programy.

5.1 Metodika empirického šetření

5.1.1 Cíl a výzkumné otázky empirického šetření

Cílem empirického šetření je analyzovat, jakým způsobem se dotační podpora, poskytovaná ze státních a krajských prostředků a z fondů Evropské unie, podílí na rozpočtech knihoven vyhrazených pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory. Záměrem šetření je identifikovat konkrétní oblasti, ve kterých je dotační podpora pro tento účel využívána, a mezi nimi určit takové, které by potřebovaly silnější finanční podporu pro kvalitnější zajištění vzdělávacích programů pro seniory. Na základě tohoto cíle byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

1. Jakou nabídku vzdělávacích programů pro seniory knihovny aktuálně poskytují a jak je šíře této nabídky ovlivněna množstvím dotační podpory?
2. Které dotační programy knihovny využívají pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory?
3. Jaký podíl mají čerpané dotace na celkovém rozpočtu přípravy a realizace těchto programů a ve kterých konkrétních oblastech (pronájem prostor, lektoři, technologie, materiály a další) jsou dotace využívány?
4. Které oblasti přípravy a realizace vzdělávacích programů pro seniory se dle subjektivního názoru respondentů jeví jako nejméně finančně podporované / problematické, a v zájmu vzdělávání seniorů by bylo vhodné jim věnovat více pozornosti?

Pro konstrukci výzkumné otázky č. 1 je předpokladem, že nabídka vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách je závislá na aktuální nabídce dotačních programů.

Jak bylo uvedeno ve čtvrté kapitole, absence stabilní sítě finanční podpory pro činnost knihoven ztěžuje financování aktivit nad rámec standardně poskytovaných služeb. Je tedy předpokládáno, že šíře nabídky edukačních aktivit kolísá s ohledem na aktuálně dostupnou finanční podporu.

Východiskem pro výzkumnou otázku č. 2 je skutečnost, že nabídka dotačních programů, které by se zaměřovaly přímo na vzdělávání seniorů v knihovnách, je velmi omezená. Předpokladem je, že knihovny využívají kombinaci různých dotačních programů, například přednostně určených pro oblast kultury či regionálního rozvoje, jak bylo zmíněno v subkapitole 4.3.

Pro konstrukci výzkumné otázky č. 3 je předpokladem to, že vzhledem k omezené nabídce dotací, které by bylo možné využít pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory, tvoří dotace spíše menší podíl na celkovém rozpočtu vyhrazeném pro tuto oblast. Zároveň je reflektováno, že spoluúčast v rámci jednotlivých dotačních programů je různá (viz subkapitola 4.2), a podíl dotací na rozpočtu se proto v jednotlivých knihovnách odlišuje podle toho, které konkrétní dotační příležitosti využívají.

Východiskem pro výzkumnou otázku č. 4 je předpoklad, že v jednotlivých knihovnách jsou uplatňovány odlišné přístupy k využívání dotačních příležitostí. Rozdílné zkušenosti respondentů mohou odkrýt skutečnosti, které nejsou z veřejně dostupných popisů dotačních programů a z výročních zpráv knihoven zjevné.

5.1.2 Využitý model výzkumu

V rámci empirického šetření byl použit kvalitativní výzkumný přístup. Pro kvalitativní výzkum je charakteristická subjektivita výzkumníka, která je důležitá pro pochopení zkoumaného jevu. K tomu rovněž přispívá dialogičnost, kdy se výzkumník „... *nejprve ponoří do studované reality, do životů zkoumaných subjektů, a tak získá hluboké pochopení studovaného jevu.*“ (Švaříček, 2007a, s. 21). V rámci kvalitativního výzkumu tak nejprve probíhá rozsáhlý sběr dat, který je následně podroben pečlivé analýze. Cílem této analýzy je objevit pravidelnosti, ze kterých lze formulovat závěry (tamtéž, s. 24).

Metoda využita pro sběr dat v rámci tohoto empirického šetření je metoda polostrukturovaného rozhovoru. Tento typ rozhovoru je realizován pomocí seznamu otázek, které byly připraveny předem, přičemž během rozhovoru vyplynou další otázky. Rozhovor obvykle trvá kolem jedné hodiny, minimálně by měl zabrat alespoň 30 minut

(Švaříček, 2007b, s. 159 a 163; DiCicco-Bloom a Crabtree, 2006, s. 315). Polostrukturovaný rozhovor umožňuje získat základní odpovědi týkající se cíle šetření, stejně tak poskytuje prostor pro hlubší dotazování v závislosti na konkrétních případech. Polostrukturované dotazování se „... vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.“ (Hendl, 2008, s. 170).

Polostrukturovaný rozhovor pro toto empirické šetření byl tvořen 7 otázkami a 16 doplňujícími podotázkami (viz příloha A). Otázky byly formulovány na základě stanovených výzkumných otázek a zaměřily se na získání informací o nabídce vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách, o dotačních programech využívaných pro tyto účely a o oblastech týkajících se dotační podpory vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách, kterým by podle subjektivního názoru respondentů měla být věnována větší pozornost.

5.1.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Dle Hendla (2006, s. 7) platí při identifikaci vzorku kvalitativního výzkumu dvě pravidla, a sice jeho vhodnost a adekvátnost. Konkrétně jsou tato pravidla zaměřena na výběr vhodných respondentů, kteří poskytnou potřebné informace, a na adekvátnost ostatních zdrojů, což zahrnuje například konkrétní místa a události. V rámci kvalitativního výzkumu je sice osloveno malé množství respondentů, zato ale výzkumník shromažďuje velký objem dat, která jsou následně analyzována (tamtéž).

Výzkumným vzorkem tohoto šetření byly vybrané krajské knihovny v České republice, přičemž jedna z těchto krajských knihoven zároveň působí jako knihovna městská. Ráda bych na tomto místě objasnila název bakalářské práce, ve kterém jsou uvedeny městské a vědecké knihovny. Jak bylo popsáno v subkapitole 3.1, současné krajské knihovny byly v minulosti vědeckými knihovnami, přičemž polovina krajských knihoven dodnes ve svém názvu užívá slovo vědecká. Městské knihovny jsou v názvu uvedeny proto, že Městská knihovna v Praze, která je součástí výzkumného vzorku, funguje současně jako krajská i jako městská knihovna a považuji za správné v názvu práce tuto funkci neopomenout.

V rámci důkladného kvalitativního šetření by bylo příliš náročné zkoumat situaci ve všech 14 krajských knihovnách, pro výzkum byl tedy zvolen počet 4 knihoven, což zastupuje více než čtvrtinu základního souboru. Zvolené čtyři knihovny byly vybrány na

základě prostého náhodného výběru, kdy bylo každé ze čtrnácti knihoven pomocí generátoru přiřazeno náhodné číslo, z nichž čtyři byla následně vylosována. Vybrané knihovny byly nejprve kontaktovány telefonicky, přičemž byli osloveni vedoucí těch oddělení, která by se s největší pravděpodobností mohla v knihovně zabývat vzdělávacími programy pro seniory. Poté, co byli vedoucí oddělení seznámeni s předmětem šetření, došlo k doporučení konkrétních zaměstnanců, kteří by byli pro výzkum nejvíce relevantní. Pomocí emailu bylo následně kontaktováno celkem 8 pracovníků, z nichž 7 se zúčastnilo tohoto šetření.

5.2 Realizace a průběh šetření

Rozhovory v prvních dvou knihovnách byly realizovány v prosinci 2023, následně v průběhu června a července 2024 proběhly ve zbylých dvou knihovnách. V tomto období zároveň proběhly navazující rozhovory, které sloužily jako aktualizace dat získaných při původních rozhovorech. Rozhovory v prosinci a červnu se uskutečnily osobně v prostorách knihoven, navazující rozhovory v červenci se uskutečnily online prostřednictvím platformy Google Meet. Respondentům byly kladeny předem připravené otázky (viz příloha A), dále také doplňující otázky, které vyplynuly během rozhovoru.

Celkem proběhlo 7 rozhovorů, z nichž 3 byly navazující. Délky rozhovorů se pohybovaly od 20 do 60 minut. Rozhovorů se účastnilo celkem 7 pracovníků knihoven, kteří se buď přímo podílejí na realizaci vzdělávacích programů pro seniory, nebo tuto oblast zajišťují z hlediska dotační podpory anebo obojí. Nejkratší rozhovor proběhl s respondentkou, která se v knihovně zabývala pouze realizací vzdělávacích programů.

Pro zachování anonymity byly respondentům přiřazeny kódy R1 až R7. Všichni respondenti souhlasili s pořízením zvukového záznamu podepsáním Informovaného souhlasu (viz příloha B). Zvukové záznamy byly následně doslovně přepsány pro účely podrobné analýzy získaných dat. Po vyhodnocení dat byly záznamy smazány.

5.3 Interpretace získaných dat

Jak bylo uvedeno výše, cílem analýzy dat je objevit pravidelnosti, ze kterých lze formulovat závěry. K objevení těchto pravidelností byla potřeba pečlivá transkripce zvukových záznamů, která následně byla podrobena detailnímu zkoumání v podobě opakovaného čtení a zvýrazňování opakujících se myšlenek a témat v textu. Nejprve vyplynulo velké množství podnětů, kterým byly přiřazeny specifické kódy. Vzhledem

k vysokému počtu těchto kódů proběhlo v další fázi jejich sdružování do užších kategorií podle témat, která jim byla společná. Z analýzy textu nakonec vyplynulo šest hlavních témat, která rovněž byla relevantní vzhledem k zaměření výzkumných otázek. Jednotlivá témata jsou zpracována níže.

5.3.1 Věkové ohraničení vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách

První téma se objevuje již na začátku každého rozhovoru, a to vzhledem k položené otázce „*Kdo je pro knihovnu senior?*“. Respondenti popisovali pohled knihovny na toto téma ve vztahu ke vzdělávacím programům realizovaným v knihovně.

Ve všech oslovených knihovnách je uplatňován tolerantní přístup k věku zájemců o vzdělávací programy zaměřené na seniory. Ten se projevuje například tím, že na plakátech většiny akcí není uvedeno žádné věkové omezení – výjimkou jsou edukační programy ve spolupráci s Univerzitami třetího věku a projekt *Digitální odysea* (bude podrobněji představen s následujícím tématem). Tolerantní přístup se také projevuje v postojích respondentů, kteří o takovýchto případech sdíleli své zkušenosti.

„My to úplně takhle nekontrolujeme, jestli někdo pobírá už penzi nebo nepobírá. Spíš prostě když vytvoříme nějaký třeba vzdělávací cyklus pro seniory, tak už ho i tak jako propagujeme, ale rozhodně to není na nějaký kontrole. Že třeba přijde paní „Ale já půjdu do důchodu za 2 měsíce.“ tak ji vyhodíme, to v žádném případě. A i když třeba se nám do kurzu práce na počítači hlásily třeba nějaký ukrajinský dámy, a nebyly v důchodovém věku, ale prostě jsme cítili, že je to pro ně důležitý, tak jsme je taky prostě přijali.“ uvádí R1. Na otázku zjišťující, kdo je pro knihovnu senior a jak se tento fakt promítá do realizovaných akcí, R2 odpověděla: *„U nás je to tak těch 65+, ale musím říct, že když se tam třeba přihlásí někdo, je mu 55, tak ho taky nevyženeme jo. Třeba tady ten program to bylo vyloženě pro 65+ a ještě mi docela i volali lidi jako „Nám ještě není 60.“ tak říkám „No stejně, tak přijďte, to nevadí.“, takže většinou takhle to je, jakože takhle bereme no.“*

Z výše uvedeného vyplývá, že knihovny si nijak striktně nezakládají na tom, kdo přesně se programů zaměřených na seniory účastní. Naopak jsou otevřené všem zájemcům a jejich primárním cílem je poskytovat služby komukoliv, kdo o ně projeví zájem. R7 popsal situaci, kdy se programu pořádaném v rámci vzdělávacích cyklů pro seniory

účastnili dva sedmnáctiletí studenti, protože měli velký zájem o téma. Ani v tomto případě nedošlo k odmítnutí zájemců, R7 je naopak s radostí začlenil do programu.

R4 k situaci v krajské knihovně uvádí: *„My máme čtenářský a diskusní klub, ten je vyloženě pro seniory. To pořádám já v prostorách knihovny, ale je to v rámci U3V. Dělán to v rámci pracovní doby v knihovně, máme podepsané memorandum o spolupráci na tomhleto s nima.“* Vzhledem k propojení tohoto programu se specifickou U3V, která přednostně ke studiu přijímá osoby pobírající nějaký typ důchodu, se zde objevuje konkrétní věková hranice pro zájemce o tento edukační program. Nicméně jak bylo popsáno výše, jedná se o jeden z mála případů, kdy je program v prostorách knihovny konkrétně věkově ohraničen.

Ve dvou knihovnách bylo také zmíněno, že při pojmenovávání vzdělávacích programů ne vždy používají označení „senior“, a to v reakci na účastníky kteří se vyjádřili, že jim toto označení není sympatické. Toto vysvětluje respondentka R2: *„Právě proto jsem pro ten klub seniorů přejmenovala ten program na Dopolední setkávání, aby jako nikdo neměl pocit, že je diskriminován. Ne každé úplně se cítí jako senior, i když je, a nechtějí mít třeba tuhle nálepku, prostě i to se musí tolerovat.“* R5 se vyjádřila podobným způsobem: *„Samozřejmě děláme specializované pořady pro seniory, i třeba protože jsou jinak posazené v čase než programy pro veřejnost, ale zároveň se snažíme ty seniory nevyčleňovat, takže mnoho pořadů pořádáme tak, že jsou prostě pro veřejnost. Protože někdy jsou senioři třeba citliví nebo není jim to příjemný, že už jsou v téhle věkové kategorii, která teda mimochodem není úplně definovaná, a vlastně nám se to taky nelíbí. Když je někdo senior, tak je to prostě jenom někdo nějakýho věku, ale pořád je to ten člověk se svou důstojností, se svojí profesí, se svým životem. Takže se tohle taky snažíme nějak při té propagaci zmiňovat, respektive nevydělovat ty lidi. My jsme otevřený, to je jeden z našich důležitých principů práce.“*

Jak R5 uvedla, a jak bylo uvedeno v první kapitole, označení „senior“ skutečně není konsenzuální. Dle mého názoru je to také jeden z důvodů, proč věková hranice vzdělávacích programů zaměřených na seniory v knihovnách není striktně vymezena. Dalším důvodem je zmíněná otevřenost respondentů, kteří návštěvníkům knihovny naslouchají a snaží se vyjít vstříc jejich požadavkům.

Kromě vzdělávacích programů zaměřených na seniory se senioři v knihovnách hojně účastní akcí, které jsou určeny pro širokou veřejnost. Tedy přestože jsou tyto akce otevřeny všem věkovým skupinám, často jsou účastníky právě senioři. Ve všech knihovnách se jednalo o programy na podobná témata, tedy cykly historických přednášek, hudební a jinak kulturní večery, autorská čtení či cestopisné přednášky. R1, R4 a R5 se shodují, že za vysokou účastí seniorů stojí relativně velké množství volného času, který mají k dispozici. To, jak hojná je účast seniorů na programech pro veřejnost, ilustruje odpověď R4: *„Já se třeba přiznám, že bych i ráda někdy i mladší publikum, jo. Je totiž pravda, že téma seniorama se tady tyhle akce plní hodně moc. Že procentuálně, oni tvoří naši velkou, velkou část jako našich návštěvníků, což neříkám proto, že by mi to vadilo, jenom že bych ráda i kdyby tam bylo i třeba někdy mladší osazenstvo. Ale to vůbec nevadí, na autorská čtení tam je to jak kdy, protože my si nemůžeme dovolit takový ty řekněme hvězdy, a tím pádem často jsou tam taková méně známá spisovatelé a spíš chodí třeba studenti bohemistiky a tak. Ale objeví se tam, sem tam se tam najdou i ti senioři.“* Senioři tedy projevují zájem o mnoho akcí pořádaných knihovnami, ať už jsou zaměřené přímo na ně či ne.

5.3.2 Kurzy digitální gramotnosti v knihovnách

Druhé téma vyplynulo při diskusi o nabídce edukačních programů pro seniory v knihovně. Přestože témata realizovaných programů jsou různá, digitální gramotnost a mediální vzdělávání v tomto ohledu jednoznačně dominují.

V nabídce všech oslovených knihoven jsou nějakým způsobem pokryty kurzy zaměřující se na práci s počítačem či jinými technologiemi. Tyto typy programů patří do stabilní nabídky knihoven díky dlouhodobému zájmu seniorů o tuto problematiku. R1 uvádí, že senioři *„... na nějakém školení říkali, že po tom strašně prahnou, po tom vzdělávání... že opravdu vyhledávají cíleně, co se v té knihovně děje, a že jako strašně chtějí, takže co se teda hlavně týká třeba těch digitálních kurzů, protože oni to vidí kolem sebe v těch rodinách a jako chtějí taky no.“* S tím souhlasí i výpověď R2, která uvádí: *„Upřímně řečeno my teď děláme hodně tadyhle těch kurzů hlavně na to mediální vzdělávání, anebo i na tu gramotnost počítačovou je zájem.“* Stejným způsobem se vyjádřili také R6 a R7, kteří uvedli, že navzdory jejich počátečním obavám, senioři projevili o mediální vzdělávání a přednášky zaměřené na digitální gramotnost velký zájem, a téma vzbudilo mezi účastníky velký ohlas.

Digitální gramotnost je zároveň aktuálně navrženým tématem pro vzdělávání v knihovnách. Toto téma stanovila *Priorita 6* na roky 2023 a 2024 v rámci plnění *Koncepce rozvoje knihoven na léta 2021–2027*. V mnoha knihovnách tak v současnosti probíhá projekt *Digitální Odysea*, který je financován z Nadace Vodafone ve spolupráci s organizací Moudrá Sovička. Je zaměřen na seniory a minimální věk pro účast na tomto programu je 65 let. V návaznosti na předchozí téma je důležité zmínit, že toto je druhý vzdělávací program zmíněný v rámci šetření, který pro účastníky stanovuje konkrétní věkovou hranici.

Projekt *Digitální Odysea* je aktuálně realizován ve třech ze čtyř oslovených krajských knihoven. Všichni respondenti spolupráci v rámci tohoto projektu hodnotí pozitivně. „*Nadace Vodafone, Moudrá Sovička, tak jejich nabídku teda velmi rádi využíváme, protože přijedou mladí lektori. To právě je i strašně zajímavý to mezigenerační napojení, kdy opravdu to během jednoho kurzu přijel student, tomu bylo snad dvacet a teď tam jako školil ty seniorky a seniory, tak i pro ně je tohle obrovský bonus.*“ uvedla k projektu R1. R2 k projektu řekla, že „*... je to docela zajímavý projekt, protože vlastně s tím jde i záůjčka třeba mobilních telefonů nebo tabletů, který potom můžeme i jak prezenčně, tak absenčně půjčit.*“ Kladnou zpětnou vazbu k projektu mají také R6 a R7, kteří potvrzují, že projekt se v knihovně v tomto roce hodně rozvinul a funguje dobře.

V jedné z oslovených knihoven tento projekt ovšem neprobíhá. Při zmínění projektu a organizace Moudrá Sovička R3 odpověděla: „*O tom jsem teda neslyšela, ale jako vzdělávání digitální probíhá opravdu intenzivně, teď je na to spousta programů.*“ R3 poté popisovala velký chystaný projekt na digitální vzdělávání, který se ovšem týkal pracovníků kultury, nikoliv seniorů. Situaci v této knihovně doplňuje R4: „*My máme kurzy s technologiemi pro seniory, ale my je moc neavizujeme z toho důvodu, že to je takovej cyklus, kterej jede pravidelně, to je počítačový kurz. A ona je tam učí nejenom jakoby jak zacházet s počítačem, ale i třeba s chytrýma telefonama a tak. Přiznám se, že ona to nechce, abychom to moc avizovali, jakože bychom to měli někde vyvěšený v programu, protože ona není schopna uspokojit veškerou tu poptávku už teď. Oni tam chodí nějakí senioři a oni si to doporučujou. Takže není schopna jakoby v podstatě ani zajistit to, co by ráda zajistila. Tenhle jeden počítačový kurz má v jednom týdnu minimálně tři běhy.*“ V případě této knihovny se tedy jedná o nedostatek personálu, který by chod projektu mohl zajistit. Probíhající počítačový kurz je pro účastníky možností

vzdělávání v digitální gramotnosti, ovšem nespadá pod rozsáhle probíhající projekt *Digitální odysea*, protože v tuto chvíli je to nad rámec personálních, a tedy i časových možností této knihovny.

Jak vyplývá z výše uvedeného, digitální gramotnost je vysoce aktuálním tématem ve společnosti a promítá se tak i do nabídky vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách. Jak uvedla R1, senioři vnímají časté používání chytrých technologií ve svém okolí, a jejich intenzivní zájem o toto téma naznačuje, že jim technologický pokrok není lhostejný a chtějí se naučit dovednostem, které jim pomohou se zorientovat v digitálním světě.

5.3.3 Povědomí o dotačních programech

Jako třetí důležité téma se ukázalo povědomí o dotačních programech, přičemž respondenti o mnoha dotačních projektech vědí, ovšem na realizaci vzdělávacích programů pro seniory je využívají spíše v menší míře.

R1 a R2 zmínily jako zdroj svých informací elektronickou konferenci *KNIHOVNA*, která poskytuje pracovníkům knihoven zásadní informace o příležitostech i problémech v oboru (KVKLI, 2024, nestránkováno; VKOL, 2024, nestránkováno). R2 popisuje konferenci jako dobře propojenou síť knihoven, do které se mohou zapojit jak krajské knihovny, tak i ty nejmenší obecní knihovny. Podle svých potřeb si pak díky tomuto informačnímu zdroji knihovníci najdou projekty, které je osobně zajímají nebo jsou pro knihovnu z nějakého důvodu aktuální.

Další způsob dozvídání se o dotačních příležitostech je skrze kolegy a také pomocí vlastního vyhledávání. „*Odbor na to nemáme, ale mluvíme o tom v týmu. Kolegyně každý týden nějakému týmu lidí rozesílá vždycky nějakou aktuální nabídku dotací, a já si to tam projíždím, co by se nás mohlo týkat, kde bysme mohli něco zkusit zažádat.*“ uvádí R1. Ke způsobů vyhledávání dotací R2 uvádí, že kromě e-konference *KNIHOVNA* si možnosti zjišťuje na webových stránkách Ministerstva kultury, a v minulosti odebírala také grantový kalendář. Poté ovšem usoudila, že stejně není možné stihnout sledovat všechny grantové výzvy. R5 popisuje situaci v knihovně tak, že jeden konkrétní pracovník sleduje granty, fundraising, a především větší národní programy, pro tento účel má samostatný úvazek. Ostatní programy a příležitosti pak sleduje každý odbor v knihovně sám, podle svého zaměření. Celkově pak R5 k dotacím uvedla, že se knihovna věnuje spíše grantům

s větším finančním objemem, a částky v řádu desítek tisíc se knihovna snaží hradit z vlastního rozpočtu. Orientace na větší dotační programy souvisí s administrativou dotací, která bude pojata jako samostatné téma.

K velkým dotačním projektům má odlišný přístup R2, která uvádí, že se do těchto projektů nepouští kvůli jejich velkému organizačnímu rozsahu a také příliš vysokým finančním obnosům. Konkrétně k tomu řekla: „*Tam jsou fakt obrovský pátky, je to třeba 250 000 Kč, to byl ten nejmenší. A to už se zase musí fakt vymyslet, a teď někoho, kdo se tím bude zabývat. My nemáme projektového manažera, což je další věc. Takže každý oddělení, kterýho se to týká, tak to dělá ten člověk z toho oddělení a musí se to naučit všechno. My bychom tady radši měli toho projektáka, kterež prostě v tom jede a už ví o tomhle a o tomhle, a my všechno zjišťujeme tak jako složitě. Těch 250 000 Kč, to už je na to, abyste se tomu věnovala úplně, což nemůžeme, děláme i tak tisíc věcí najednou.*“ V této knihovně tedy povědomí o větších dotačních programech sice existuje, avšak kvůli absenci pracovníka, který by se těmto velkým projektům mohl plně věnovat, se knihovna zaměřuje spíše na menší dotační programy.

R3 zmíněnou e-konferenci nevyužívá, ani podobné hromadné newslettery. Pro svůj přehled o dotačních programech využívá vlastní databázi, tedy odebírá „... *nějaké aktuality od subjektů, které jsou pro mě zajímavé, takže aby třeba mě to tůklo, že zrovna tam je nějaká výzva nebo že se něco připravuje.*“ R3 sleduje dotační příležitosti na základě svého zájmu, ale dodává, že se především „... *vychází z nějakých záměrů knihovny, kam se chce ubírat, a co vlastně by ráda zrealizovala, takže na základě toho se pak hledá nějaký dotační titul k tomu.*“

Z výše uvedeného je patrné, že respondenti se o dotační nabídku zajímají, ať už se jedná o pasivní příjem newsletterů anebo vlastní iniciativu při vyhledávání vhodného dotačního programu. Vlastní povědomí o dotačních programech a příležitostech respondenti vnímají jako dobré, nicméně jak bylo zmíněno výše, z personálních či administrativních důvodů nemají možnost se jim rozsáhleji věnovat.

5.3.4 Dotační programy využívané knihovnami a spoluúčast na dotacích

Čtvrté téma jsou již konkrétní dotační programy využívané knihovnami. Jedná se o dotace využitě přímo v oblasti vzdělávacích programů pro seniory, či v oblasti programů pro veřejnost, které seniory také zahrnují.

Nejčastěji knihovny pro vlastní účely využívají dotační program VISK, dvě z oslovených knihoven využívají na programy pro seniory program Knihovna 21. století a také příspěvky od Nadace OSF. V jedné knihovně jsou využívány Fondy EHP a Norska, v ostatních knihovnách o nich mají povědomí. V současnosti nejsou na vzdělávací programy pro seniory využívány dotace od EU.

Všichni respondenti uvedli, že dotační program VISK využívají především pro interní vzdělávání pracovníků a dále při digitalizaci knihovního fondu. R2 uvedla, že v minulosti byl VISK použit při rekonstrukci konferenčního sálu, ve kterém jsou pořádány akce pro veřejnost, a také počítačová učebna, která je využívána například pro kurzy úpravy digitální fotografie, které často navštěvují senioři. R2 sice podrobnosti ke spoluúčasti neuvedla, ovšem při VISK dotacích platí, že dotace pokryje maximálně 70 % nákladů na projekt (Richter, 2019, s. 18). Podle výročních zpráv knihoven z roku 2023 ve všech z nich proběhlo interní vzdělávání zaměstnanců v oblasti informačních technologií, což zlepšuje jejich schopnost asistovat v této oblasti seniorům. Detailní přehled podílu dotací na nákladech na vzdělávání zaměstnanců v rámci VISK 2 zobrazuje následující tabulka.

VISK 2 v roce 2023	Celkové náklady	Poskytnutá dotace	Z dotace uhrazeno
Knihovna 1	50 203 Kč	35 000 Kč	69,7 %
Knihovna 2	40 910 Kč	19 000 Kč	46,4 %
Knihovna 3	20 220 Kč	14 000 Kč	69,2 %
Knihovna 4	98 000 Kč	98 000 Kč	100 %

Tabulka 1 – Přehled nákladů na vzdělávání zaměstnanců v rámci VISK 2 v roce 2023

Zdroj: Vlastní zpracování podle výročních zpráv oslovených knihoven za rok 2023

Jak lze vyčíst z tabulky, konkrétní spoluúčast na dotacích se v rámci programu VISK 2 v knihovnách odlišuje, přestože se jedná o ten stejný program. U knihovny 4 byla dle výroční zprávy a podle souvisejících dostupných usnesení knihovně přidělena tato částka bez finanční spoluúčasti knihovny.

R1 uvedla, že v roce 2022 knihovna využila dotaci v rámci programu Knihovna 21. století. Jednalo se o „... aktivity podporující setkávání komunit splňující kulturně-vzdělávací roli. Cílí na všechny věkové kategorie.“ V tomto dotačním programu je spoluúčast většinou

50 %, a bylo tomu tak i v tomto případě – knihovna žádala o 70 tisíc Kč, dotace byla přiznána ve výši 35 tisíc Kč. Druhou polovinu knihovna uhradila ze svého rozpočtu. Stejnou míru spoluúčasti v rámci tohoto dotačního programu potvrdila také R2. Program Knihovna 21. století dle R3 v knihovně využívají, nicméně vždy se jednalo pouze o doplnění zvukového fondu knihovny. I v tomto případě byla dle výroční zprávy knihovny spoluúčast z prostředků dotace 50,6 %. Nicméně v okruhu zaměřujícím se na kulturní, výchovnou a vzdělávací činnost R3 nikdy žádost nepodávala.

Spolupráci s Nadací OSF si chválí R1 a R2. V roce 2022 proběhla v knihovně 1 edukační akce zaměřená na mediální vzdělávání pro seniory. Akce byla podpořena Nadací OSF, přičemž s R1 jsme nahlédly do rozpočtové tabulky projektu. Rozpočet byl vypočítán na 75 000 Kč, přičemž 55 000 Kč bylo za výdaje na lektory, 7 500 Kč na cestovné, 8 000 Kč za pořízení videa a 4 500 Kč na ostatní náklady. Veškeré náklady uhradila Nadace OSF, takže knihovna nemusela nic doplácet. R2 úplné pokrytí nákladů nadací potvrzuje: „*Ta Nadace OSF, to je fajn, protože ta pokryje všechno. Když tam dám, co potřebuju na lektora a nějaké materiály, tak teda stoprocentní pokrytí.*“ Od respondentky jsem sice neobdržela konkrétní rozpočtový dokument, nicméně ve výročních zprávách knihovny je dohledatelné, že nadace projekty skutečně uhrazuje v plné výši.

R3 na dotaz o Nadaci OSF uvedla, že s ní zatím nemá žádnou zkušenost, ani z dřívějšího zaměstnání, kdy pracovala na krajském úřadě. R5, R6 a R7 uvedli, že v minulosti s nadací spolupracovali především v oblasti mediálního vzdělávání. Během rozhovoru k tomuto již nebyly poskytnuty žádné informace, v databázi podpořených projektů na webových stránkách Nadace OSF jsem si poté zjistila, že se jednalo o projekt v roce 2022, který částkou 20 000 Kč podpořil mediální vzdělávání v knihovně. Jak bylo popsáno výše, knihovna, ve které R5 pracuje, se v současnosti snaží nižší částky uhradit především z rozpočtu knihovny. Dá se tedy předpokládat, že tato knihovna v budoucnu příspěvky od Nadace OSF v této oblasti již nevyužije, vzhledem k tomu, že částky poskytované knihovnám touto nadací zpravidla nepřesahují částku 80 000 Kč.

Finanční podporu z Fondů EHP a Norska v největší míře zmiňují R5, R6 a R7 v jejich knihovně, přičemž se jedná o rozsáhlý projekt týkající se zprostředkování virtuální reality v knihovnách, který je zaměřen na všechny věkové kategorie. V rámci tohoto projektu byla nakoupena potřebná technologie, což bylo uhrazeno z dotace. Knihovna má na projektu spoluúčast v podobě administrativy a zapojení svých pracovníků přímo do

projektu. Dále musí knihovna dosáhnout závazných výstupů, k tomu mi ovšem nebylo poskytnuto více informací, protože závěrečná administrativa projektu v tuto chvíli probíhá.

V ostatních knihovnách s Fondy EHP a Norska neměli respondenty přímou zkušenost. R1 o těchto fondech zmiňuje: „*Ty norské fondy já jsem teda ještě nežádala, nevím, jestli ještě vůbec jsou.*“ R2 říká: „*Byl projekt Seniori online, to byl ten pilotní pro Digitální Odysseu, a to bylo z těch fondů EHP a Norska, ale bylo to přes Prahu.*“ Tato respondentka také zmínila spolupráci s neziskovou organizací, která pro knihovnu uspořádala mediální vzdělávání pro seniory. Při rešerši tohoto projektu vyplynulo, že projekt této organizace je sponzorován Fondy EHP a Norska. V tomto případě se ovšem jednalo o zprostředkovanou situaci a R2, stejně jako R1, neměla osobní zkušenost s administrativou při podávání žádosti o dotaci z těchto fondů. Jako jediná měla přímou zkušenost R3, tato zkušenost se ovšem týkala jejího předchozího zaměstnání. „*S norskými fondy mám zkušenosti z dřívějška, ale tady v knihovně v současné době teda neděláme žádný projekt. Ono tuším že teprve teď se jakoby rozjíždí nové období a že tam není moc příležitostí pro nás zatím, možná k tomu dojde.*“ uvedla R3.

Kromě výše uvedených dotačních programů byli respondenti dotazováni také na dotační programy, které knihovně v oblasti realizace vzdělávacích programů pomohly v minulosti. R1 zmínila projekt *Edukátor*, který před několika lety knihovně z krajských prostředků poskytl finanční podporu v oblasti edukačních akcí. „*To byly peníze od kraje, a právě tam se všechny tyhleto vzdělávací aktivity krásně daly zafinancovat, ale letos, a myslím že ani loni, jsme ty peníze neměli. To bylo vyloženě nějaká jako jednorázovka, co asi teď dlouho nebude.*“ uvedla R1. Respondentka uvedla, že z tohoto projektu byly v minulosti uhrazeny počítačové kurzy pro seniory a byly tak zájemcům poskytovány zdarma. V současné době knihovna hradí lektora tohoto kurzu částečně z vlastního rozpočtu a částečně ze zavedeného účastnického poplatku. Při analýze výročních zpráv této knihovny jsem neobjevila projekt s názvem *Edukátor*, nicméně jsem si všimla, že knihovna čerpala od roku 2005 do roku 2020 peníze z městského *Fondu pro podporu a rozvoj vzdělávání*, později s kratším názvem *Fond vzdělávání*. S příchodem covidu byly projekty v rámci tohoto fondu ukončeny a od té doby se tento fond ve výročních zprávách knihovny již neobjevil. Fond podporoval mnoho akcí pro různé věkové skupiny.

Naposledy v roce 2019 z něj byl uhrazen cyklus populárně-vzdělávacích programů pro veřejnost. Fond uhradil 48 % z potřebných nákladů.

K dotačním programům, které knihovna využívala v minulosti, zmínila R5 dotační programy v rámci ORNK. R6 k tomu doplnila, že „... *ti senioři, to jsme měli naposledy 2020 za toho covidu, a vraceli jsme nějakou velkou částku. Potom jsme měli nějakou krácenou část ten další rok, a pak už jsme to nepodávali. To už bylo rozhodnutý grémiem, že teda nebudeme si podávat žádosti, že budeme mít to z těch financí vlastních.*“ Tato odpověď odkazuje na výše zmíněný fakt, že v této knihovně se od určité doby zaměřují především na dotační projekty s větším finančním objemem.

Z výše uvedeného vyplývá, že v knihovnách jsou pro realizaci vzdělávacích programů pro seniory většinou využívány dotační programy poskytované Ministerstvem kultury, dále tři ze čtyř knihoven využívají podporu Nadace Vodafone v rámci projektu *Digitální odysea*. Dvě knihovny pro tyto účely rády využívají podporu Nadace OSF, a vzhledem k typu knihoven se objevily také finanční příspěvky od magistrátu města. K dotačním příležitostem ze strany magistrátu se vyjádřila R1: „*Na magistrátu mívali dlouho jeden bod, já nevím 4.1, a ten byl na vzdělávací aktivity. Tam jsme měli právě třeba školení pro seniory, ale to teď už asi rok nebo dva nevypisují, takže musíme prostě vždycky zjistit, co nabízí, a podle toho se přizpůsobit.*“ R1 poté poskytla k nahlédnutí žádost o dotaci z *Fondu zdraví a prevence* poskytovanou magistrátem na rok 2024. Jeden z programů se týkal podpory specifických skupin ohrožených sociálním vyloučením, včetně seniorů. Zda bude žádost o dotaci schválena v tuto chvíli není jasné.

V mnoha situacích se dotace na vzdělávací programy zaměřené na seniory vůbec nevyužívají. R2 popsala činnost klubu seniorů, která ve velké míře probíhá ve spolupráci s místním muzeem, a aktivity univerzity volného času, které jsou realizovány ve spolupráci s cestovatelskou společností. Za tyto aktivity senioři uhrazují poplatky, kterými je potom uhrazena činnost lektora. „*To děláme spíše tak jako bez těch projektů, musím říct.*“ uvedla R2. R5, R6 a R7 uvedli, že kromě rozsáhlého projektu zaměřeného na virtuální realitu v současnosti na vzdělávání seniorů žádné dotace nevyužívají. „*My žádáme o granty v jiných, spíš jako odborných programech. Tady přímo co se týká akcí pro seniory, nebo pro jiné znevýhodněné skupiny, tam jsme měli nedávno grant na integraci cizinců, protože to se ukázalo samozřejmě jako nové téma. Ale ty seniorské*

programy už se tady tak rozeběhly díky kolegům, že už s tím prostě stabilně počítáme v rozpočtu. Sledujeme tu nabídku, ale ta politika je takováhle.“ popsala R5.

R3 o digitálním vzdělávání seniorů v knihovně uvedla, že se jedná o semestrální kurzy, které knihovna hraří z vlastního rozpočtu a nejsou dotovány externími zdroji. Případné účelové dotace z krajského rozpočtu nejsou využívány na vzdělávací akce pro seniory, ale například pro zpracovávání a vydávání publikací. Zajímavá je dotace, kterou město knihovně poskytuje na průvodcovské služby v prostorách knihovny. Z výroční zprávy za rok 2023 vyplývá, že městská dotace pokryla 84,1 % nákladů na tuto činnost. R3 uvedla, že z této dotace jsou částečně hrazeni lektoři, které si shání a doplácí z vlastního rozpočtu sama knihovna. Pozoruhodné na tom je, že podle R3 se nejčastěji jedná o seniory, kteří se v minulosti věnovali edukační činnosti. *„Jsou to většinou lidé, co třeba byli edukátoři nebo lektoři, prostě bývalí učitelé, kterým možná chybí ten kontakt s lidma. Mají znalosti a zkušenosti, takže tady ty lidi celkem využíváme na tyhle průvodcovské služby.“* R3 v souvislosti s tímto zmiňuje knihovny ve Skandinávii, které považuje za dobrý vzor. *„Řekla bych, že ti seniori jsou teď hodně aktuální. Co vím, tak třeba i ty severské knihovny se hodně seniorům věnují, že je třeba využívají jako dobrovolníky různě. Když se nějak jako vytipují ty lidi, kteří to budou dělat rádi, tak je to takový přínos pro knihovnu, i pro ty seniory určitě. Myslím, že do budoucna bychom se tady tím směrem taky mohli ubírat, co se týče nějakého zapojení tady těch lidí třeba do chodu knihovny.“* Inspiraci skandinávskými knihovnami uvedla také R3, a to v souvislosti se zařízením knihovní budovy. Její pohled bude přiblížen v samostatném tématu, které se vlastnostem knihovní budovy věnuje.

Z výše uvedeného vyplývá, že knihovny se při realizaci vzdělávacích programů pro seniory na dotační programy tolik nespolehají. K využití dotačních příležitostí dochází spíše v menší míře, a s programy, které probíhají již delší dobu, je počítáno v rozpočtu knihovny. Občas jsou samozřejmě využity lukrativní nabídky, jako je současný projekt *Digitální odysea* nebo menší projekty v rámci Knihovny 21. století, nicméně dotační programy nejsou zásadním aspektem realizace vzdělávacích programů pro seniory. V jedné z knihoven, jak uvádí R3, nejsou dotace na edukační aktivity pro seniory využívány vůbec – městská dotace podporující průvodcovskou službu v prostorách knihovny je zaměřena na širokou veřejnost. Z výroční zprávy této knihovny za rok 2023 vplynula informace, že město přispělo také na kulturní a vzdělávací akce pro veřejnost,

kterých se dle R4 senioři často účastní. Tato dotace uhradila 54,7 % nákladů na akce v tomto roce. Jak ovšem bylo zmíněno, nejedná se o dotaci zaměřenou přímo na vzdělávací programy pro seniory.

5.3.5 Administrativa dotačních projektů

Důležitým tématem se ukázala být administrativa spojená s dotačními programy. Všichni respondenti vyjádřili velmi podobný názor na obsáhlost administrativního procesu a jeho vliv na množství podaných žádostí o dotaci.

R1 uvedla, že „... byrokracie je teda kolem toho obrovská. Ta administrativa je opravdu jako až někdy k uzoufání, co všechno musí člověk dokládat. Někdy se v uvozovkách ta knihovna musí úplně vysvléct do naha a byly situace kdy jsme pomalu počítali tatranky na počet dětí... No je to prostě papírování, ale to se asi úplně změnit nedá, protože by to pak bylo lehce zneužitelný.“ Pochopení k tomu, že dokumentace musí být velmi pečlivá, aby nebyly dotační projekty zneužity, vyjádřily také R5 a R2. R2 ovšem také uvedla, že některé podmínky jí připadají navíc a nevidí v nich praktický smysl.

R5 se rovněž vyjádřila, že administrace malého i velkého grantu je obrovská. Z tohoto důvodu se v knihovně zaměřují na finančně objemnější dotace, protože jsou více efektivní. „Když už se teda tomu někdo věnuje a celý to počítá, administruje, hlídá, potom dává podklady pro ty kontroly, který samozřejmě chodí, tak už se snažíme, aby to teda stálo za to.“ popsala R5. Jak bylo uvedeno výše, částky ve výši desítek tisíc korun jsou tedy hrazeny z rozpočtu knihovny.

R1 a R2 se shodují na tom, že uzpůsobení původního projektu podle požadavků dotace, je poměrně častou praxí, obzvlášť při podávání žádostí na Ministerstvo kultury. R1 tuto situaci popisuje jako dotační myšlení, a uvádí: „Snažíme se v té džungli nějak prokousat a najít, nebo si upravit ty naše projekty tak, aby byly realizovatelný s nějakou z těch podpor, kam se to dá napasovat.“ Podobně se vyjádřila také R2: „Vy musíte vždycky zkroutit ten projekt k té výzvě, to znamená že já tohle musím udělat, i když to nepotřebuju, a ty peníze bych potřebovala na něco úplně jinýho. A teď to musíte ještě nějak nazvat, aby vám to prošlo. Nevím no, je to někdy takový čarý máry.“ Dále popsala, že šikovný člověk, který se v této problematice orientuje, by to možná zvládl lépe a dokázal z dotačního programu vytěžit co nejvíc – což opět odkazuje k její dřívější výpovědi o tom, že by v knihovně ocenili projektového manažera.

Přestože v jejich knihovně se dotace pro vzdělávání seniorů nevyužívají, také R3 se vyjádřila ke složité administrativě dotací. „*Já jsem spíš technicky zaměřený člověk, i vystudovaný, a ty projekty dělám už hodně dlouho. Shodou okolností jsem předtím dlouho dělala na krajském úřadě projekty. Jasně, že projekty jsou složité, každý donátor má jiné podmínky a té administrativy tam je hodně, možná až zbytečně hodně. Chápu, že se lidem asi do toho nechce, protože to vidím tady – když přijdeme s nějakým novým projektem, tak už vidím třeba na účtárně jak účetní a ekonomové nejsou rádi, že zase přibude nějaký projekt, protože je to další nějaké vykazování, zase třeba jiným způsobem, a dokladování a podepisování dokumentů, takže je to určitě náročný.*“ R3 se také vyjádřila k nedostatku personálu, který by se dotačními projekty mohl zabývat. „*Já jsem tak nějak jako zvyklá v tom chodit, takže si dovedu vždycky představit, co to vlastně bude obnášet, že to jednoduché není. Lidi si kolikrát myslí, že podáním žádostí a získáním dotace ten projekt jakoby končí, že si jako neuvědomují, že ta práce tím naopak začíná. Je to velký tlak, na tu administrativu, na vykazování, na účetnictví. Takže nám se podařilo rozjet hodně projektů, ale já jako cítím z mého pohledu, že je to tady personálně hodně poddimenzováno. Budu muset víc na to nějak asi tlačit, když budou chtít ve vedení nový projekt, tak musí se určit i lidi, co na tom budou dělat, případně nějak jako nové lidi nabrat, nebo alespoň na nějaký třeba DPP, protože jako cítím na sebe velký tlak, že vlastně tu agendu tady v podstatě nikdo moc nezná, jakože tady není taková jako i zastupitelnost a tak dál.*“ popsala R3 situaci v knihovně ze svého pohledu.

Dotační projekty, které jsou z hlediska administrativy hodnoceny nejlépe, jsou projekty podporované Nadací OSF. Spolupráce s touto nadací vyhovuje především R2, která se o ní opakovaně vyjádřila velmi pozitivně. Na administrativě Nadace OSF oceňuje, že může projekt popsat svými slovy a uvést všechno tak, jak to opravdu je. Oceňuje také jednoduché tabulky na financování a podporu ze strany nadace: „*Můžete kdykoliv zavolat a paní vám poradí, vím že je strašně ochotná a všechno. Ona i říká, že i když je nějaké průšvih, tak volejte, to všechno vyřešíme. No krásný, že jo.*“ Respondentka zároveň reflektuje, že z těchto projektů obecně nemá takový strach, protože se jedná o nižší částky.

Z výše uvedeného vyplývá, že administrativní dotačních programů je všemi respondenty vnímána jako složitá a náročná součást celého procesu. Je zřejmé, že respondenti nacházejí pochopení pro to, že komplexnost administrativy je opatřením proti zneužívání čerpaných dotací. Jak ovšem bylo uvedeno na několika příkladech, některé aspekty

připadají respondentům nadbytečné, a v porovnání jsou tabulky některých donátorů složitější, než by musely být.

Jako zásadní se pro zvládnutí administrativy dotačních projektů projevilo personální zajištění tohoto procesu. V knihovně, kde mají vlastního projektového manažera, nebyli respondenti tolik zahlceni samotným administrativním procesem. V další knihovně, kde je na velkou část projektů respondentka sama, se projevilo, jak náročné je pro jednu osobu zvládat veškeré úkony s tím spojené. Přestože se jedná o člověka s bohatou zkušeností s dotačními programy, nedostatek personálu vytváří nátlak na zvládnutí velkého množství administrativy. A to také z důvodu, který respondentka uvedla, a sice že je jedním z mála pracovníků v knihovně, který se v této oblasti dobře orientuje. V knihovně, kde pozice projektového manažera chyběla, se ukázalo, že je pro pracovníky knihovny náročné plnit své každodenní povinnosti, a ještě se nad rámec těchto povinností zajímat o dotační projekty pro své oddělení. Pracovník se v takové situaci nemůže na projekty dostatečně soustředit a využívány jsou spíše projekty menší.

5.3.6 Vlastnosti knihovní budovy

Poslední téma, které z rozhovorů vyplynulo jako důležité, jsou vlastnosti knihovní budovy. Jedná se především o prostory, které má knihovna k dispozici pro realizaci vzdělávacích akcí, a také o bezbariérový přístup do prostor knihovny.

R1 uvedla, že s bezbariérovým přístupem v knihovně problém nemají, jelikož už při její výstavbě před dvaceti lety se počítalo s úplnou bezbariérovostí budovy. Respondentka vyjádřila spokojenost také s prostory, které knihovna má pro uskutečnění počítačových kurzů, přednášek a jiných edukačních akcí pro veřejnost. Knihovna, ve které pracuje R2, je rovněž novější stavba, která byla veřejnosti otevřena téměř před 20 lety. I tato budova je tedy z velké části bezbariérová. Respondentka nicméně popsala vizi, že by ráda v knihovně nechala vytvořit tzv. makerspace, který by pro návštěvníky sloužil jako kreativní dílna a také by mohl být místem pro rukodělné kurzy, které v knihovnách někdy bývají koncipovány jako mezigenerační setkání pro děti a seniory. K této vizi respondentku inspirovala nedávná návštěva finských knihoven, které na ni silně zapůsobily uspořádáním prostor a jejich vybavením. R2 je tak již druhou respondentkou, která oceňuje skandinávské knihovny a spatřuje v nich zdroj inspirace pro vlastní knihovnu. Bariérou v tomto ohledu je ovšem to, že rekonstrukce prostor této knihovny není jednoduchou záležitostí. Ve schvalovacím procesu se vyjadřuje jak město, tak

architekt budovy, který již v minulosti některé navrhované změny odmítl. Respondentka ovšem popsala naději, že pokud by byl návrh makerspace dobře propracován, mohlo by se nakonec podařit ho realizovat. Případná kreativní dílna by pak vznikla v prostorách místnosti, která v současnosti pro knihovnu nemá využití.

Problém s bezbariérovým přístupem vyjádřila především R4. Většina vzdělávacích akcí pro seniory se koná v prostou knihovny, který disponuje plně bezbariérovým přístupem. Tento prostor je ovšem programově velmi vytížen, protože v něm programy pořádá nejen knihovna, ale také město. R4 tak popisovala situaci, kdy účastníky jednoho vzdělávacího programu musela přesunout do zasedací místnosti v hlavní budově, která ovšem u hlavního vchodu bezbariérovým přístupem nedisponuje. „*Samozřejmě tam je nějaká vize, a už se o ní i párkrát trošku nahlas mluvilo, že by se udělala nová knihovna. Ale je to diskuse, která, upřímně řečeno, jede asi od padesátých let. Ty prostory knihovny jsou opravdu vizuálně z minulého století a moc se s tím nedá právě nic dělat, protože je to sice pěkné, ale starý dům. Takže by opravdu potřeboval úplně nové prostory, ale nemáme přímo pro tu veřejnou knihovnu prostory, bohužel.*“ uvedla R4. Prostory, o kterých respondentka mluvila, jsou prostory pro realizaci vzdělávacích akcí pro seniory. Respondentka zmínila, že pokud by takovéto prostory existovaly, bylo by možné pro seniory uspořádat i více programů, na druhou stranu by v takovém případě bylo určitě potřeba posílit personální zajištění těchto akcí.

K situaci v této knihovně se vyjádřila také R3, když byla dotázána, zda má povědomí o dotacích, které lze využít na vybudování bezbariérového přístupu. „*Jako určitě něco je, ale zatím na to nemám prostor, jako časový, se tady tím teďka nějak zabývat. Ani ten požadavek na to nebyl. Ono, zřejmě knihovna nebo kraj by tohleto ufinancovali, že by to zas ta úprava nebyla tak drahá. Nicméně je tam nějaký jiný problém u toho hlavního vchodu, že ta plošina tam nějak nelze umístit.*“ vysvětlila R3.

R5, R6 a R7 se k bezbariérovému přístupu v knihovně vyjádřili tak, že sice u hlavního vchodu tento přístup zařídit nelze, nicméně senioři, kteří na akce chodí, nevyjádřili v tomto ohledu žádný problém. „*Ono je to právě i tou skladbou toho publika, nebo těch seniorů, kteří chodí na akce. Tak právě tam chodí většinou ti mobilní a takhle ti ještě teda, kteří nemají problémy.*“ uvedla R6. Ohledně zařízení plošiny u hlavního vchodu R6 doplnila: „*Jako uvažovalo se o tý plošině už tenkrát, to už je docela dlouho, ale nešlo to tenkrát na schválení.*“ K tomuto se vyjádřila také R5: „*My jsme měli občas na nějakých*

pobočkách tu plošinu, a jsou s tím velký problémy, protože to je věc, která když se nepoužívá pravidelně, často, tak zastarává. Lidi se odnaučí to používat, je s tím jako hrozně problémů a pak třeba za dva roky to někdo potřebuje a zjistíte, že je to nefunkční, že se tam uvnitř něco rozbilo, a to je pak hodně nepříjemný.“ Vcelku ovšem respondenti vyjádřili spokojenost s prostory knihovny, které využívají pro vzdělávací programy pro seniory. V knihovně je z bočního vchodu k dispozici také výtah, který seniorům umožňuje přístup do mnoha pater budovy.

Ve všech knihovnách je tedy bezbariérový přístup zohledněn. I pokud se nejedná o plně bezbariérovou budovu, bezbariérový přístup je zařízen alespoň na některých místech přístupných veřejnosti. Z odpovědí respondentek R2 a R4 je nicméně patrné, že v současné situaci vidí prostor pro zlepšení. R2 by v knihovně ráda vytvořila makerspace, tedy nový prostor, který by umožnil rozvíjet jak vzdělávací, tak komunitní roli knihovny. R4 spatřuje jedno bezbariérové místo pro realizaci většiny kulturních a vzdělávacích aktivit knihovny jako nedostatečný počet, a dle jejího názoru by vyčíslenosti tohoto prostoru pomohlo zřízení více přístupných prostor v budově hlavní knihovny.

5.4 Zodpovězení výzkumných otázek

Cílem tohoto empirického šetření bylo analyzovat, jakým způsobem se dotační podpora, poskytovaná ze státních a krajských prostředků a z fondů Evropské unie, podílí na rozpočtech knihoven vyhrazených pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory. Záměrem šetření také bylo identifikovat konkrétní oblasti, ve kterých je dotační podpora pro tento účel využívána, a mezi nimi určit takové, které by potřebovaly silnější finanční podporu pro kvalitnější zajištění vzdělávacích programů pro seniory. S ohledem na cíl empirického šetření budou níže zodpovězeny stanovené výzkumné otázky.

Výzkumná otázka č. 1: Jakou nabídku vzdělávacích programů pro seniory knihovny aktuálně poskytují a jak je šíře této nabídky ovlivněna množstvím dotační podpory?

Jak bylo uvedeno v subkapitole 3.3, mezi standardní nabídku vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách patří VU3V, počítačové kurzy, dále kurzy týkající se bezpečnosti, či přednášky zaměřené na kulturu a historii. V knihovnách se rovněž scházejí kluby seniorů a jsou zde pořádány A3V, Senior akademie a další programy.

Všechny z oslovených knihoven se sice nacházejí v sídelních městech univerzit, přesto je v jedné z nich realizována i VU3V. Co se týče počítačových kurzů, či s nimi často spojovaných kurzů digitální gramotnosti, každá z oslovených knihoven seniorům tyto kurzy nabízí. Ve dvou knihovnách jsou tyto kurzy financovány z rozpočtu knihovny a z účastnického poplatku zájemců. Ve třech knihovnách je díky podpoře Nadace Vodafone aktuálně realizován projekt *Digitální Odysea*. Vzhledem k aktuálnosti tohoto tématu se knihovny v případě zájmu mohou obrátit také na Nadaci OSF, která mediální vzdělávání v knihovnách rovněž finančně podporuje.

V knihovně 1 tvoří stabilní nabídku edukačních programů pro seniory počítačové kurzy, které probíhají v podzimním a jarním semestru. Dále je organizována VU3V a trénování paměti. Na tuto nabídku nemá dotační podpora žádný vliv, jedná se o programy, které knihovna hradí z vlastního rozpočtu anebo je organizuje ve spolupráci s jinými institucemi. Ostatní vzdělávací programy jsou zaměřeny na širokou veřejnost, jedná se nejčastěji o cyklus historických přednášek a cyklus zaměřený na okolní památky ve spolupráci s *Národním památkovým ústavem*. Tyto cykly probíhají od září do června. Jednou za měsíc probíhá setkání čtenářského klubu, kde se nejčastěji schází seniorky, občas se uspořádá také kurz pletení, který dle R1 navštěvují jak seniorky, tak dospívající dívky.

Nabídka edukačních aktivit pro seniory v knihovně 2 se skládá především z aktivit Klubu seniorů, který se účastní výstav a prohlídek v místním muzeu, případně historických přednášek a procházek. Jak R2 zmínila, tato spolupráce probíhá bez podpory dotačních projektů. Z rozpočtu knihovny také probíhá Univerzita volného času, která zahrnuje přednášky zaměřené především na kulturu. Dále se v roce 2023 uskutečnilo trénování paměti a také kurzy mediálního vzdělávání pro seniory, které proběhly ve spolupráci s neziskovou organizací za finanční pomoci Fondů EHP a Norska. Tento dotační projekt společně s *Digitální Odyseou* jsou jediné, které v současnosti ovlivňují nabídku kurzů digitální gramotnosti v této knihovně. Žádné další dotační programy přímo neovlivňují nabídku edukačních aktivit pro seniory. Ve výroční zprávě knihovny za rok 2023 byl ve vztahu k seniorům uveden pouze projekt zprostředkovaný neziskovou organizací.

V knihovně 3 jsou základem nabídky vzdělávání seniorů počítačové kurzy hrazené z rozpočtu knihovny a čtenářský klub realizovaný ve spolupráci s U3V. Ostatní programy,

kterých se senioři účastní, jsou zaměřeny na širokou veřejnost. Jak bylo popsáno, v této knihovně takovéto programy finančně podporuje městská dotace.

Knihovna 4 je z hlediska vzdělávacích programů pro seniory na dotacích nezávislá. Jak respondenti uvedli, s pravidelnými vzdělávacími cykly pro seniory v tuto chvíli stabilně počítají v rozpočtu. V této knihovně sice probíhá projekt *Digitální Odysea* a také velký projekt financovaný Fondy EHP a Norska, jedná se však spíše o nadstavbu vzdělávacích programů, které v knihovně fungují již dlouhodobě.

Z výše uvedeného je patrné, že knihovny jsou schopny zajistit základní nabídku edukačních programů pro seniory z vlastního rozpočtu, případně skrze spolupráci s jinými institucemi. Vzdělávací programy pro širokou veřejnost, kterých se senioři často účastní, jsou na dotační podpoře možná o něco více závislé, to ovšem není předmětem tohoto šetření. Bylo by ovšem zajímavé to zjistit, vzhledem k tomu, že účast seniorů na těchto akcích je vysoká. Jak uvedli respondenti, a jak bylo uvedeno v subkapitole 2.1, seniorům se s odchodem z pracovního trhu nabízí relativně velké množství času, a skrze něj také více příležitostí tyto vzdělávací akce navštěvovat.

Výzkumná otázka č. 2: Které dotační programy knihovny využívají pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory?

Jak bylo již mnohokrát popsáno, každá knihovna využívá jinou kombinaci dotačních programů. Některé je využívají více, jiné skoro vůbec. Z dostupných programů oslovené knihovny využívají především:

- VISK
- finanční prostředky Nadace OSF
- Fondy EHP a Norska
- městské dotace
- dotační program Knihovna 21. století

Všechny z výše uvedených dotačních příležitostí byly popsány ve čtvrté kapitole, knihovny tedy využívají především standardní dotační příležitosti, které jsou v České republice k dispozici.

Z dotačních programů, které byly v kapitole dále uvedeny, knihovny nevyužily a nemají v plánu využít Národní rozvojový program mobility, který se mimo jiné zaměřuje na

bezbariérovost budov. Tento dotační program nesouvisí přímo s přípravou a realizací edukačních programů pro seniory, nicméně vzhledem k výpovědi R4 by mohl být vhodnou dotační příležitostí.

Dalším nevyužitým dotačním titulem jsou fondy EU. Z rozhovorů a z výročních zpráv knihoven vyplynulo, že knihovny v oblasti vzdělávání seniorů tyto fondy nevyužívají. R2 o těchto fondech zhruba mluvila a vyjádřila se, že je to jeden z případů, kdy je dotační projekt „zkroucen“ pro požadavky donátora. Administrativa těchto projektů je zřejmě také náročná, a možná také proto se pracovníci knihoven těmito dotacemi nezabývají.

Se vzděláváním seniorů vzdáleně souvisí výjezdy knihovníků do zahraničí v rámci akreditace programu Erasmus, kdy se pracovníci inspirují v jiných knihovnách. Tohoto výjezdu se účastnila například R2, která byla nadšena finskými knihovnami a chválila jejich přístup ke zřízení komunitní knihovny. Fondy EU tedy se vzděláváním seniorů v takové situaci přímo nesouvisí, ovšem dalo by se říci, že díky výjezdům mohou čeští knihovníci přinášet do svých knihoven zahraniční inspiraci a přispět tak k vylepšení knihoven pro všechny, včetně seniorů.

Výzkumná otázka č. 3: Jaký podíl mají čerpané dotace na celkovém rozpočtu přípravy a realizace těchto programů a ve kterých konkrétních oblastech (pronájem prostor, lektori, technologie, materiály a další) jsou dotace využívány?

Tato otázka nemá jednoznačnou odpověď, jelikož jak jsem skrze rozhovory zjistila, v knihovnách neexistuje samostatný rozpočet pro tyto typy programů. Vzdělávací akce pro seniory jsou zahrnuty do většího balíku financí, který je v knihovně určen na všechny pořádané vzdělávací akce.

Nicméně jak bylo uvedeno o spoluúčasti na dotacích, většina dotačních programů pokryje zhruba 50 % potřebných financí na konkrétní projekt, v případě Nadace OSF se vždy jedná o uhrazení 100 % nákladů. Pokud by se tedy na konkrétní dotační projekty nahlíželo jako na malé rozpočty, čerpané dotace mají na realizaci vzdělávacích programů pro seniory podíl poloviční, v některých případech pokryjí všechny náklady na program.

O knihovně 4, která je v této chvíli při realizaci vzdělávacích programů pro seniory na dotacích nezávislá, lze říci, že dotace nemají na rozpočtu pro tuto oblast žádný podíl. Jak bylo popsáno výše, základní nabídka edukačních programů pro seniory v ostatních

knihovnách se v současnosti také obejde v podstatě bez dotací. Knihovny, které v minulosti využili dotační podporu Nadace OSF nebo se zapojily do programu Knihovna 21. století, tak učinily nad rámec běžně poskytovaných služeb. Na základě osobního dojmu z rozhovorů s respondenty a také na základě seznámení se s výročními zprávami knihoven si myslím, že čerpané dotace na rozpočtu knihoven v této oblasti mohou tvořit 0 až 30% podíl. To je ovšem pouze můj osobní odhad na základě dostupných informací.

Co se týče oblastí, ve kterých jsou čerpané dotace nejčastěji využívány, jsou to jednoznačně lektoři. Tuto odpověď uvedli všichni respondenti, stejně tak při analýze dotačních dokumentů vyplynuli lektoři jako nejvíce nákladná položka projektů. Knihovny mají vlastní prostory, ve kterých vzdělávací programy pro seniory pořádají, a nemusí tak řešit nájemné. Naopak jsou samy mnohdy zprostředkovatelem projektů různých institucí, což při rozhovoru uvedly R2, R4 a R5. Potřebné materiály jsou uhrazeny z rozpočtu knihovny, případně je knihovna nemusí hradit vůbec – především pokud se jedná o kurzy pletení a podobně, kam si účastníci nosí materiály vlastní. V případě projektu Digitální Odysea se knihovna rovněž nemusí zabývat poskytováním technologií, protože jak uvedla jedna z respondentek, Nadace Vodafone v rámci tohoto programu poskytuje vše potřebné. Je důležité zmínit, že při projektu zaměřeném na virtuální realitu v jedné z knihoven, byla veškerá technologie zakoupena pomocí dotace. V tomto případě by byly největším výdajem technologie, jedná se ovšem o první takovou záležitost, která je spíše výjimečná.

Výzkumná otázka č. 4: Které oblasti přípravy a realizace vzdělávacích programů pro seniory se dle subjektivního názoru respondentů jeví jako nejméně finančně podporované / problematické, a v zájmu vzdělávání seniorů by bylo vhodné jim věnovat více pozornosti?

Tato otázka byla formulována v návaznosti na předchozí výzkumnou otázku, a oblastmi se tedy myslí například lektoři, prostory, materiály a další. Z rozhovorů ovšem vyplynuly zcela jiné oblasti, které jsou důležité, a v zájmu vzdělávání seniorů by bylo vhodné jim věnovat více pozornosti. Na základě výše popsaných témat se jako ta zásadní jeví administrativa, personální zajištění a prostory v knihovně.

Z odpovědí respondentů je patrné, že většina z nich administrativní proces vnímá jako náročný, v některých případech možná až jako záležitost přesahující jejich kapacitu.

Vzhledem k tomu, že každý donátor stanovuje jiné podmínky při vyplňování dokumentů, zdálo by se být vhodným řešením snaha o sjednocení těchto podmínek. Jak vyjádřila R3, pro většinu jejích kolegů je tato problematika matoucí a těžko se v ní orientují. Podobně o tom hovořila také R2, která uvedla, že by v knihovně ocenila projektového manažera, který by se těmto záležitostem mohl věnovat, protože ona osobně v rámci svého oddělení nemá prostor se na dotační příležitosti plně zaměřit.

Tím se dostávám k tomu, že i kdyby zůstal administrativní proces stejný jako nyní, je alespoň potřeba zajistit dostatek personálu, který by se mu mohl věnovat do hloubky, ideálně jako svou primární činnost. V knihovně 4 se osvědčilo, že se velkým projektům věnuje jeden člověk, a ostatní se soustředí na menší projekty podle svých oddělení. Přesně takový přístup chybí respondentce 2, která se opakovaně vyjádřila, že se velkým dotačním projektům vyhýbá. Důvodem může být právě složitá administrativa, ale také zkrátka nedostatek zkušeností s dotačními programy, jelikož to není její primární náplň práce.

Problematika prostor byla důležitá zejména pro R2 a R4, které daly najevo, že pokud by byla možnost úpravy některých prostor v knihovně, pomohlo by to jejímu rozvoji jakožto vzdělávací a komunitu podporující instituci. R2 uvedla, že i když je budova knihovny stará pouze téměř 20 let, už zcela neodpovídá potřebám současné doby. Jako inspiraci pro knihovnu opakovaně uvedla finské knihovny, které dle jejího názoru velmi dobře splňují požadavky *Koncepce rozvoje knihoven*.

Z výše uvedeného vyplývá, že v rámci empirického šetření nebyly zjištěny konkrétní oblasti, které by potřebovaly pouze finanční podporu. Uvedená témata jsou komplexnějšího charakteru, nicméně z šetření vyplývají jako ta, kterým je potřeba věnovat pozornost v zájmu kvalitnějšího zajištění vzdělávacích programů pro seniory.

6 Diskuse

Záměrem této bakalářské práce bylo analyzovat vliv dotační podpory na realizaci vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách. Předpoklad, že množství dotační podpory ovlivňuje nabídku vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách, se v realizovaném šetření spíše nepotvrdil. Ve třech ze čtyř knihoven dotační podpora vliv na nabídku nemá, ve čtvrté knihovně mělo zrušení hojně využívaného dotačního programu určeného na vzdělávací aktivity vliv pouze na krátký čas, poté se knihovna vzniklé situaci přizpůsobila. Navíc vzhledem k přístupu v duchu věkového mainstreamingu, který se u edukačních akcí v knihovnách často uplatňuje (viz subkapitola 3.2), je nabídka vzdělávacích programů, kterých se senioři mohou účastnit, poměrně široká. Pokud mají dostupné dotační programy nějaký vliv na edukační akce pro seniory v knihovnách, jedná se spíše o vliv na témata těchto akcí – díky projektu *Digitální odyssea* se knihovny podílejí na mediálním vzdělávání seniorů. Jak bylo popsáno ve druhé kapitole, nutnost vzdělávání i ve vyšším věku je založena mimo jiné na technologickém pokroku a s ním související potřebě se vzdělávat v době digitalizačního rozmachu. Jak uvedla R1, senioři digitální pokrok vnímají a mediální vzdělávání je proto zajímavá.

Předpoklad, že dotace tvoří spíše menší podíl na celkovém rozpočtu vyhrazeném na vzdělávací akce pro seniory v knihovnách, se potvrdil v podstatě ve všech knihovnách. Dle respondentů jsou knihovny v tomto ohledu na dotační podpoře v podstatě nezávislé. Důvodem může být to, že si knihovny zvykly na nestabilní finanční podporu a dokáží se svými rozpočty vycházet tak, aby se na aktuální nabídku dotačních programů nemusely spoléhat.

V rámci šetření se částečně potvrdily výsledky výzkumu prostorového vybavení knihoven z roku 2016, kdy bylo zjištěno, že v krajských knihovnách respondenti vnímají jako největší problém nedostatek prostor pro realizaci komunitních, kulturních a vzdělávacích aktivit pro dospělé (viz subkapitoly 4.1 a 4.4). Ve dvou ze čtyř knihoven se toto zjištění potvrdilo, v ostatních dvou knihovnách byli respondenti v tomto ohledu spokojeni.

Z odpovědí respondentů vyplývá, že pro zajištění kvalitních vzdělávacích programů pro seniory je důležité především personální zajištění jak přípravy, tak realizace těchto programů. Z hlediska dotací se tak jedná například o projektového manažera, který by se mohl této problematice plně věnovat. Jak ovšem vyplynulo z odpovědí některých

respondentek, personální zajištění je důležité také při samotné realizaci edukačních akcí. Přestože doporučení v podobě zajištění pozice projektového manažera je na místě, s ohledem na zmíněné podfinancování činnosti knihoven je zjevné, že vytvoření zcela nového pracovního úvazku není v každé knihovně dostupným řešením. V tomto se ztotožňuji s nápadem respondentky, která uvedla, že by jednotlivé projekty bylo možné zajistit alespoň dohodou o provedení práce. Zajímavou alternativou by také mohla být spolupráce knihoven s univerzitami v podobě praktických stáží pro studenty. Dle mého názoru by například studenti Katedry andragogiky a personálního řízení na FFUK mohli na takovýchto stážích získat dobrou praxi, neboť by se mohli podílet buď na samotné organizaci vzdělávacích akcí pro seniory, či vypomoci s administrativou alespoň menších dotačních projektů.

Pro dosažení lepších výsledků v rámci tohoto výzkumu by bylo na místě zahrnout do šetření také zaměstnance z ekonomického oddělení, kteří by mohli poskytnout konkrétnější čísla k využitým dotacím, a umožnili by tak detailnější rozpočtovou analýzu. Obecně pro utvoření komplexnějšího pohledu na věc by bylo vhodné zahrnout do šetření co nejvíce lidí – vzdělávání seniorů je totiž ve většině knihoven rozděleno mezi několik zaměstnanců, kteří tvoří propojený celek, obzvláště ve větších knihovnách, jako jsou ty krajské. V jedné z knihoven jsem hovořila se třemi pracovníky, kteří se na vzdělávání seniorů podílí, a přesto jsem nezískala veškeré informace, které by bylo možné o této problematice zjistit. V šetření tak chybí pohled dalších pracovníků knihovny, zejména těch z ekonomického oddělení.

Dalším limitem šetření je to, že tři ze sedmi respondentů v době rozhovoru působili na své pozici pouze jeden rok, jedna z respondentek byla ještě ve fázi předávání veškeré agendy. Při rozhovorech v těchto knihovnách jsem tedy neměla přístup k tacitním znalostem jejich předchůdců, kteří by o vzdělávacích programech pro seniory, a především o dotačních programech, které se pro tyto účely dají využít, možná věděli více. Pro srovnání by také jistě bylo zajímavé uskutečnit výzkum i v ostatních krajských knihovnách a zjistit, jaké dotační programy při přípravě a realizaci vzdělávacích programů využívají, pokud tedy vůbec.

Vzhledem k nedostatečnému zakotvení vzdělávání seniorů ve státní politice a také vzhledem k tomu, že knihovny nejsou většinou vnímány jako vzdělávací instituce, neexistuje šetření, které by bylo srovnatelné se šetřením provedeným v rámci této

bakalářské práce. Toto šetření nabízí pohled pracovníků knihovny na dotační podporu vzdělávání seniorů v knihovnách, jedná se tak o propojení poměrně netradičních oblastí.

7 Závěr

Pohled na vzdělávání jakožto na proces, který se odehrává v každé fázi života jedince, je v současné době poměrně rozšířený. Vzdělávání se tak týká i osob vyššího věku, kterým se v dnešní době nabízí několik možností, jak se do edukačních aktivit zapojit. Jsou to například Univerzity třetího věku, Akademie třetího věku a další zmíněné instituce včetně knihoven, které mohou kromě svých standardních služeb nabídnout také vzdělávací aktivity pro širokou veřejnost, včetně seniorů.

Hlavním tématem této bakalářské práce bylo vzdělávání seniorů v knihovnách. V práci bylo nejprve reflektováno stárnutí populace a jeho vliv na zvýšení zájmu o osoby vyššího věku, ochranu jejich zdraví, možnosti osobnostního rozvoje a zapojení do společenského dění. Dále bylo popsáno vzdělávání seniorů, jeho možná pojetí a institucionalizace především v České republice. Práce se zaměřila na vzdělávání seniorů v knihovnách a na knihovny v roli vzdělávacích a komunitních center. Byly představeny dostupné dotační programy, které knihovny mohou využít pro přípravu a realizaci edukačních akcí pro seniory.

Součástí práce bylo empirické šetření, které analyzovalo využívání dotací na přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách. Cílem tohoto šetření bylo identifikovat oblasti, které v rámci dotační podpory projevují potřebu lepšího zajištění. Přestože se výzkumná otázka zaměřila na oblasti, které potřebují finanční podporu, z výzkumu vyplynuly oblasti, které kromě financí souvisejí také s personálním zajištěním vzdělávacích akcí a s administrativou dotačních projektů. Pro zlepšení situace v těchto oblastech autorka práce navrhla zapojení studentů relevantních oborů do administrativního či organizačního procesu edukačních aktivit pro seniory v rámci stáží, které by mohly být realizovány na základě spolupráce knihoven s univerzitami.

Výsledky šetření nelze zobecnit na celou knihovní síť v republice, protože šetření se zaměřilo na specifický typ knihoven. Výsledky nelze zobecnit ani na všechny krajské knihovny, neboť se ve výzkumu prokázalo, že přestože zkoumané knihovny dotační podporu tolik nevyužívají, mají pro to odlišné specifické důvody. Případná navazující šetření by se ovšem mohla zaměřit na situaci v ostatních krajských knihovnách a doplnit tak zjištění tohoto výzkumu, která alespoň částečně nastiňují vztah dotační podpory a vzdělávacích programů pro seniory v knihovnách.

8 Soupis bibliografických citací

ADAMEC, Petr, Jiří DAN a Barbora HAŠKOVÁ. Přínos Univerzit třetího věku ke kvalitě života seniorů. *Škola a zdraví pro 21. století* [online]. Brno: MuniPress, 2010, s. 359–364 [vid. 2024-06-30]. Dostupné z: https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2010/26/26/texty/cze/adamec_dan_haskova_c.pdf

ADAMEC, Petr, David KRYŠTOF a Martin ŠOLC. Asociace univerzit třetího věku České republiky. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF, eds. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, Masarykova univerzita, 2011, s. 21–28. ISBN 978-80-210-5640-4.

AU3V. Stanovy Asociace univerzit třetího věku České republiky, z.s. In: *Veřejný rejstřík a Sběrka listin* [online]. MŠČR, 2022 [vid. 2024-5-29]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl-detail?dokument=72114672&subjektId=861222&spis=1307164>

AU3V. *Asociace univerzit třetího věku ČR* [online]. AU3V, 2024 [vid. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://au3v.cz>

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-23-8.

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4824-5.

BJURSELL, Cecilia. Inclusion in education later in life: Why older adults engage in educational activities. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults* [online]. 2019, 10(3), p. 215–230 [vid. 2024-5-21]. ISSN 2000-7426. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.3384/rela.2000-7426.rela20192>

BLOOM, Benjamin a David KRATHWOHL. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. New York: Longmans, Green, 1956. ISBN 978-05-823-2386-5.

BOULTON-LEWIS, Gillian M. Education and Learning for the Elderly: Why, How, What. *Educational Gerontology* [online]. 2010, 36(3), p. 212–228 [vid. 2023-02-27]. ISSN 0360-1277. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03601270903182877>

BROŽEK, Aleš. Státní vědecká knihovna v letech 1945 – 1955. In: KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ, eds. *Dějiny města Ústí nad Labem* [online]. Ústí nad Labem: Město, 1995, s. 296–297 [vid. 2024-06-30]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:8c562760-9ec1-11e3-a744-005056827e52?page=uuid:2c377800-b421-11e3-bb86-005056825209>

BRZYBOHATÁ, Anna. Univerzity třetího věku třídí zájemce, počet posluchačů pravidelně roste. In: *iDnes.cz* [online]. MAFRA, a.s., 2021 [vid. 2024-07-29]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/univerzity-tretiho-veku-narust-statistika-posluchaci-vyber-skol.A210603_095738_domaci_brzy

CEDEFOP. *Baby boomers retiring in the wake of the pandemic* [online]. CEDEFOP, 2023 [vid. 2023-11-23]. Dostupné z: <https://www.cedefop.europa.eu/en/news/baby-boomers-retiring-wake-pandemic#group-details>

CENTRUM SOCIÁLNÍCH SLUŽEB PRAHA 2. *Klub aktivního stáří* [online]. CSSP2, 2024 [vid. 2024-6-16]. Dostupné z: <https://www.cssp2.cz/klub-aktivniho-stari/ds-1012>

COLBY, Sandra L. a Jennifer M. ORTMAN. *The Baby Boom Cohort in the United States: 2012 to 2060* [online]. Washington, D.C.:United States Census Bureau, 2014 [vid. 2023-10-29]. Dostupné z: <https://www.census.gov/history/pdf/babyboomers-boc-2014.pdf>

CROSSOVÁ, Patricia K. *Adults as learners: increasing participation and facilitating learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1981. ISBN 978-15-554-2445-9.

ČERMÁKOVÁ, Blanka. *Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky* [online]. Praha: MK, 2005 [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/docs/Metodpokyn-standardVKIS.pdf>

ČESKO. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. In: *Zákony pro lidi* [online]. 04.08.1995 [vid. 2023-9-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-155/zneni-20230320>

ČESKO. Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách. In: *Zákony pro lidi* [online]. 29.05.1998 [vid. 2024-6-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111>

ČESKO. Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách. In: *Zákony pro lidi* [online]. 25.07.2001 [vid. 2024-06-30]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-257>

ČESKO. Nařízení vlády č. 288/2002 Sb., kterým se stanoví pravidla poskytování dotací na podporu knihoven. In: *Zákony pro lidi* [online]. 28.06.2002 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-288>

ČESKO. Usnesení vlády České republiky ze dne 22. března 2006 č. 288 o zřízení Rady vlády pro seniory a stárnutí populace In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 22.03.2006a [vid. 2023-11-30] Dostupné z: <https://www.energetickyprispevek.cz/web/cz/usneseni-vlady-ceske-republiky-ze-dne-22.-brezna-2006-c.-288-o-zrizeni-rady-vlady-pro-seniory-a-starnuti-populace>

ČESKO. Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání. In: *Zákony pro lidi* [online]. 05.05.2006b [vid. 2024-6-30]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-179?text=>

ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Zákony pro lidi* [online]. 22.03.2012 [vid. 2024-6-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

ČESKOSLOVENSKO. Zákon č. 430/1919 Sb., o veřejných knihovnách obecních. In: *Informace pro knihovny* [online]. 22.07.1919a [vid. 2024-04-15]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/docs/legislativa/KnihovniZakon_1919.doc

ČESKOSLOVENSKO. Nařízení vlády republiky československé ze dne 5. listopadu 1919, Č. 607 Sb. z. a n., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních. In: *Informace pro knihovny* [online]. 05.11.1919b [vid. 2024-04-15]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/docs/legislativa/KnihovniZakon_1919.doc

ČESKOSLOVENSKO. Zákon č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon). In: *Zákony pro lidi* [online]. 25.07.1959 [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-53/zneni-19590801>

ČESKOSLOVENSKO. Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky. In: *Zákony pro lidi* [online]. 08.01.1969 [vid. 2023-11-6]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-2>

ČESKÝ ČERVENÝ KŘÍŽ. *Klub pro seniory* [online]. ČČK, 2024 [vid. 2024-6-16]. Dostupné z: https://www.cckp9.cz/klub-pro-seniory?_gl=1*mgqqyx*_up*MQ..*_ga*MTA1MTE4MDE0LjE3MTg1NjAxMTc.*_ga_QX5W6WSG0M*MTcxODU2MDExNy4xLjAuMTcxODU2MDExNy4wLjAuMTE4NDY2NTI0Mg..

ČORNANIČOVÁ, Rozália. Mimoprofesionné vzdelávanie dospelých – špecifické problémy nielen českej a slovenskej terminológie. In: TURECKIOVÁ, Michaela, ed. *Další vzdělávání jako nástroj rozvoje jednotlivce i společnosti*. Praha: Educa Service ve spolupráci s Českou andragogickou společností, 2008, s. 47–58. ISBN 978-80-87306-00-0.

ČSTPMJ. *Informace pro trenéry paměti* [online]. ČSTPMJ, nedatováno [vid. 2024-06-26]. Dostupné z: <https://www.trenovanipameti.cz/treneri-pameti/pro-trenery/>

ČSÚ. *Domácnosti podle postavení osoby v čele* [online]. ČSÚ, 2010 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/docs/107508/2acda4af-f07c-fb9c-5c29-7f33bd4b66dd/3012101a.pdf>

ČSÚ. *Český statistický úřad důrazně odmítá nařčení z „falšování“ počtu seniorů v České republice* [online]. ČSÚ: Praha, 2012 [vid. 2023-10-5]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/csu_statistiky_nezkresluje20121001

ČSÚ. *Projekce obyvatelstva České republiky – 2018 – 2100* [online]. ČSÚ: Praha, 2018 [vid. 2023-10-15]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/docs/107508/73b20901-b471-9635-8861-0ccbaa3f34c3/13013918u.pdf>

ČSÚ. *Senioři v ČR v datech 2022*. ČSÚ: Praha, 2022a. ISBN 978-80-250-3302-9.

ČSÚ. *Věková pyramida ke dni Sčítání 2021* [online]. ČSÚ, 2022b. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/vzdelani#skupina-57054>

ČSÚ. *Vývoj obyvatelstva České republiky 2023* [online]. ČSÚ: Praha, 2023a [vid. 2023-10-02]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/191186447/13006923.pdf/502e34ad-0540-4378-9cb1-fa19fbdbc4cb?version=1.5>

ČSÚ. *Pohyb obyvatel České republiky v letech 1919-2022* [online]. ČSÚ: Praha, 2023b [vid. 2023-10-17]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/docs/107508/e5430432-10e5-6258-aa88-5baf8e466cb9/1300672302.pdf>

ČSÚ. *Senioři v ČR v letech 2023*. ČSÚ: Praha, 2023c. ISBN 978-80-250-3433-0.

ČSÚ. *Obyvatelstvo* [online]. ČSÚ: Praha, 2024a [vid. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=4791&katalog=33157&pvo=DEMDCR1&pvo=D EMDCR1>

ČSÚ. *Senioři* [online]. ČSÚ: Praha, 2024b [vid. 2024-07-18]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/seniori?pocet=10&start=0&skupiny=31&razeni=-datumVydani>

ČSÚ. *Počet, struktura a projekce obyvatel* [online]. ČSÚ: Praha, 2024c [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/pocet-struktura-a-projekce-obyvatel?pocet=10&start=0&podskupiny=132&razeni=-datumVydani>

ČSÚ. *Naděje dožití podle pohlaví v České republice a regionech soudržnosti ČR* [online]. ČSÚ: Praha, 2024d [vid. 2023-09-11]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-parametry&sp=A&skupId=3949&pvo=DEMDCR1&katalog=32592&pvo=DEMD009-RS&z=T>

ČSÚ. *Analytické ukazatele demografického vývoje České republiky (roční údaje)* [online]. ČSÚ: Praha, 2024e [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&vyhltext=plodnost&bkvt=cGxvZG5vc3Q.&katalog=all&pvo=DEMDCR1 A>

ČSÚ. *Životní podmínky 2023* [online]. ČSÚ, 2024f [vid. 2024-6-7]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/docs/107508/3ca4ebb9-22e4-f06d-94bb-5bbfacd066b8/1600212401a.pdf>

ČSÚ. *Míra materiální a sociální deprivace, míra materiální a sociální deprivace v letech 2022 – 2023* [online]. ČSÚ, 2024g [vid. 2024-07-16]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/docs/107508/ff211f7a-2ff2-ee00-46e2-cfe6c54ad763/1600212421.pdf>

ČSÚ. *Vzdělávání dospělých v České republice – Výstupy z šetření Adult Education Survey 2022*. ČSÚ: Praha, 2024h. ISBN 978-80-250-3456-9.

ČSÚ. *Vzdělávání dospělých v České republice (šetření AES) – 2022* [online]. ČSÚ, 2024i [vid. 2024-3-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vzdelavani-dospelych-v-ceske-republice-setreni-aes-2022>

DENCH, Sally a Jo REGAN. *Learning in later life: Motivation and impact* [online]. Institute for Employment Studies, 2000 [vid. 2024-07-16]. Dostupné z: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/ukgwa/20130401151715/http://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/RB183.pdf>

DICICCO-BLOOM, Barbara a Benjamin F. CRABTREE. The qualitative research interview. *Medical Education* [online]. 2006, 40(4), p. 314 – 321 [vid. 2024-07-10]. ISSN 1365-2923. Dostupné z: <https://www.humanrights-intourism.net/sites/default/files/media/file/2021/rc170the-qualitative-research-interview-1757.pdf>

DRLÍKOVÁ, Eva, Jiří NEUWIRTH, Květa PRAJEROVÁ a Martin ŠOLC. Univerzita Karlova v Praze. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF, eds. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, Masarykova univerzita, 2011, s. 64–71. ISBN 978-80-210-5640-4.

DVOŘÁKOVÁ, Miroslava. Za oponou vzdělávání dospělých: Scénář. *Andragogika v praxi*. 2015, č. 4, s. 6–7. ISSN 2336-5145.

EUROSTAT. *Adult Education Survey* [online]. Eurostat, nedatováno [vid. 2024-6-12]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/adult-education-survey>

EUROSTAT. *Population structure and ageing: statistics explained* [online]. Eurostat, 2024a [vid. 2023-10-5]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/1271.pdf>

EUROSTAT. *Proportion of population aged 65 and over* [online]. Eurostat, 2024b [vid. 2023-09-14]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00028/default/table?lang=en>

EUROSTAT. *Life expectancy by age and sex* [online]. Eurostat, 2024c [vid. 2024-07-12]. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_mlexpec/default/table?lang=en

EUROSTAT. *Fertility rates by age* [online]. Eurostat, 2024d [vid. 2024-07-20]. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_frate/default/table?lang=en

EUROSTAT. *Participation rate in education and training (last 12 months) by sex, age and educational attainment level* [online]. Eurostat, 2024e [vid. 2024-07-16]. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/trng_lfs_18__custom_12170777/default/table?lang=en&page=time:2022

EUROSTAT. *Population by educational attainment level, sex and age (%)* [online]. EUROSTAT, 2024f [vid. 2024-07-15]. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfs_9903__custom_12166874/default/table?lang=en

EUROSTAT. *Participation rate in education and training (last 12 months) by sex and age* [online]. Eurostat, 2024g [vid. 2024-07-16]. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/trng_lfs_17__custom_12178494/default/table?lang=en&page=time:2022

FAURE, Edgar, Felipe HERRERA, Abdul-Razzak KADDOURA, Henri LOPES, Arthur V. PETROVSKY, Majid RAHNEMA, Frederick Champion WARD. *Learning to be: The world of education today and tomorrow* [online]. Paříž: UNESCO 1972 [vid. 2023-10-11]. ISBN 978-92-3-101017-0. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000223222>

FFUK. *Univerzita třetího věku* [online]. FFUK, 2024 [vid. 2024-1-7]. Dostupné z: [https://www.ff.cuni.cz/studium/dalsi-vzdelavani/univerzita-tretiho-veku/#:~:text=Do%20programu%20U3V%20mohou%20být,a%20válečným%20veteránům%20\(zákon%20č](https://www.ff.cuni.cz/studium/dalsi-vzdelavani/univerzita-tretiho-veku/#:~:text=Do%20programu%20U3V%20mohou%20být,a%20válečným%20veteránům%20(zákon%20č)

FOBEROVÁ, Libuše, Jan HECZKO, Jakub MARUŠ, Monika ORAVOVÁ, Marcela STEHLÍKOVÁ, Pavlína SZÖKE, Marie ŠEDÁ. *70 let vědecké knihovny v Ostravě.*

Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, 2020. ISBN 978-80-7054-294-1.

FOJTÍK, Michal. Vícezdrojové financování knihoven. *Duha: Informace o knihách a knihovnách* [online]. 2023, 37(3) [vid. 2024-07-28]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/vicezdrojove-financovani-knihoven>

FORMOSA, Marvin. Four decades of Universities of the Third Age: past, present, future. *Ageing & Society* [online]. Cambridge University Press, 2014, 34(1), p. 42–66 [vid. 2024-03-21]. ISSN 1469-1779. Dostupné z: doi:10.1017/S0144586X12000797

FORMOSA, Marvin, ed. Active Ageing Through Lifelong Learning: The University of the Third Age. *International Perspectives on Aging* [online]. Springer Nature Switzerland AG, 2019, vol. 23, p. 3–18 [vid. 2024-07-04]. ISSN 2197–585X. Dostupné z: <https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/101251/1/34%20-%202019%20-%20Chap%201%20-%20%27The%20U3A%20%26%20Active%20Ageing%27%20in%20%27The%20U3A%20and%20Active%20Ageing%27.pdf>

GAJDUŠKOVÁ, Helena, Kateřina JANOŠKOVÁ, Marie POKORNÁ, Katarína VANDLÍKOVÁ. *Komunitní knihovna a senioři*. Masarykova veřejná knihovna Vsetín, 2012. ISBN 978-80-904967-2.9.

GREBIN, Nataliia, Sofia GRABOVSKA, Ruslana KARKOVSKA, Anna VOVK. Applying Benjamin Bloom's Taxonomy Ideas in Adult Learning. *Journal of Education Culture and Society* [online]. 2020, 11(1), p. 61–72 [vid. 2024-05-30]. ISSN 2081-1640. Dostupné z: <https://doi.org/10.15503/jecs2020.1.61.72>

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum v pedagogice* [online]. Praha: Česká asociace pedagogického výzkumu, 2006 [vid. 2024-07-10]. Dostupné z: <https://capv.cz/wp-content/uploads/2020/05/Hendl.pdf>

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

HERZOG, A. Regula, Mary Beth OFSTEDAL a Laura M. WHEELER. Social engagement and its relationship to health. *Clinics in Geriatric Medicine* [online] 2002, 18(3), p. 593–609 [vid. 2024-07-12]. ISSN 0749-0690. Dostupné z: [https://www.geriatric.theclinics.com/article/S0749-0690\(02\)00025-3/abstract](https://www.geriatric.theclinics.com/article/S0749-0690(02)00025-3/abstract)

HLOUŠKOVÁ, Sára, Markéta JELÍNKOVÁ, Svatava KALNÁ, Eliška OSTRŽÍŽKOVÁ a Klára SVĚTLÍKOVÁ. *Výroční zpráva U3V Masarykovy univerzity za rok 2022* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2023 [vid. 2024-07-17]. Dostupné z: https://www.muni.cz/media/3592263/vyrocní-zprava-u3v-mu_2022.pdf

HORTIG, Pavel. *Vylidňují se v Česku malé obce?* [online]. ČSÚ, 2021 [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://statistikaamy.csu.gov.cz/vylidnuji-se-v-cesku-male-obce>

HROMKOVÁ, Dana. Konceptualizace gerontagogiky v kontextu andragogiky. In: VETEŠKA, Jaroslav a Jarmila SALIVAROVÁ, eds. *Vzdělávání dospělých: Příležitosti a úskalí v globalizovaném světě*. Praha: Educa Service, 2013, s. 247–252. ISBN 978-80-87306-12-3.

HYHLÍK, František. *Pedagogicko-psychologické a sociálně psychologické aspekty vzdělávání dospělých*. Praha: Orbis, 1969. ISBN neuvedeno.

CHOMUTOVSKÁ KNIHOVNA. *Vzdělávací oddělení* [online]. Chomutovská knihovna, ©2015-2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.chomutovskaknihovna.cz/vzdelavani/vzdelavaci-oddeleni>

IFLA. *IFLA/UNESCO Public Library Manifesto 1994* [online]. IFLA, 1994 [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/public-libraries/publications/PL-manifesto/pl-manifesto-cs.pdf>

ILO. *R117 – Vocational Training Recommendation* [online]. ILO, 1962. [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312455

JANIŠ, Kamil. Vzdělávání seniorů. In: ONDRÁKOVÁ, Jana, Věra TAUCHMANOVÁ, Kamil JANIŠ, Stanislava PAVLÍKOVÁ a Vladimír JEHLIČKA. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Mervart, 2012, s. 33–48. ISBN 978-80-7465-038-3.

KALACHE, Alexandre. Active ageing makes the difference. *Bulletin of the World Health Organization* [online]. 1999, 77(4), p. 299 [vid. 2024-07-09]. ISSN 0042-9686. Dostupné z:

<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/267828/PMC2557644.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

KALLEN, Dennis a Jarl BENGTTSSON. *Recurrent Education: A Strategy for Lifelong Learning* [online]. OECD, 1973 [vid. 2024-07-18]. Dostupné z: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED083365.pdf>

KAMANOVÁ, Lenka, Kateřina PEVNÁ a Milada RABUŠICOVÁ. O mezigeneračním učení a mezigeneračních programech v knihovnách. *Proinflow: časopis pro informační vědy* [online]. 2016, 8(2), s. 43–52 [vid. 2024-07-21]. ISSN 1804-2406. Dostupné z: <https://journals.phil.muni.cz/proinflow/article/view/2016-2-5/15452>

KELLER, Jan a Jan VLÁČIL. Instituce. In: NEŠPOR, Zdeněk a Olga VODÁKOVÁ, eds. *Sociologická encyklopedie* [online]. 2018 [vid. 2024-5-20]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Instituce>

KEMÉNYOVÁ, Zuzana. *Zájem o univerzity třetího věku roste, studuje už 50 tisíc seniorů* [online]. Universitas, 2019 [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://www.universitas.cz/tema/2702-zajem-o-univerzity-tretiho-veku-roste-studuje-uz-50-tisic-senioru>

KLUSOŇ, Jiří. Právní poradna. *Čtenář – měsíčník pro knihovny* [online]. 2013, 65(5), s. 190–192 [vid. 2024-07-20]. ISSN 1805-4064. Dostupné z: <https://svkkl.cz/ctenar/detail/61>

KNIHOVNA JIŘÍHO MAHENA V BRNĚ. *Digitální odysea – 1. lekce, leden 2024* [online]. Knihovna Jiřího Mahena v Brně, 2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.kjm.cz/akce/digitalni-odysea-1-lekce-leden-2024>

KNIHOVNA KARLA DVOŘÁČKA VE VYŠKOVĚ. *Vzdělávací aktivity pro seniory ZDARMA* [online]. Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově, 2023 [vid. 2024-06-30]. Dostupné z: <https://www.kkdvyskov.cz/vzdelavaci-aktivity-pro-seniory-zdarma>

KNIHOVNA KROMĚŘÍŽSKA. *Počítačové kurzy* [online]. Knihovna Kroměřížska, ©2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.knihkm.cz/sluzby/vzdelavani/pocitacove-kurzy.html>

KNIHOVNA ÚSTECKÉHO KRAJE. *Digitální odysea: Jak na chytrý telefon a tablet* [online]. Knihovna Ústeckého kraje, ©2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.knihovnauk.cz/detail-akce/digitalni-odyssey-jak-na-chytry-telefon-a-tablet/>

KNIHOVNA VÁCLAVA ČTVRTKA V JIČÍNĚ. *AKSE – Klub aktivních seniorů v Jičíně* [online]. Knihovna Václava Čtvrta v Jičíně, 2024 [vid. 2024-6-3]. Dostupné z: [https://knihovna.jicin.cz/seniori/klub-aktivnich-senioru/#:~:text=Klub%20aktivních%20seniorů%20\(AKSE\)%20funguje,od%2015%20hodin%20v%20knihovně](https://knihovna.jicin.cz/seniori/klub-aktivnich-senioru/#:~:text=Klub%20aktivních%20seniorů%20(AKSE)%20funguje,od%2015%20hodin%20v%20knihovně)

KNOWLES, Malcolm, Eldwood F. HOLTON a Richard A. SWANSON. *The Adult Learner* [online]. Londýn: Elsevier Inc., 2005 [vid. 2024-05-29]. Dostupné z: <http://intrpr.info/library/books/knowles-the-adult-learner.pdf>

KOCIANOVÁ, Renata. *Personální řízení, východiska a vývoj*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3269-5.

KRAJSKÁ KNIHOVNA V PARDUBICÍCH. *Akademie volného času: předprodej zahájen* [online]. Krajská knihovna v Pardubicích, 2024 [vid. 2024-5-17]. Dostupné z: <https://kkpce.cz/cs/aktuality/2023/akademie-volneho-casu-predprodej-zahajen/>

KRAJSKÝ ÚŘAD OLOMOUCKÉHO KRAJE. *Přehled dotačních programů pro r. 2024* [online]. Krajský úřad Olomouckého kraje, 2024 [vid. 2024-07-08]. Dostupné z: <https://www.olkraj.cz/prehled-dotacnich-programu-pro-r-2024-cl-6053.html>

KUBÁTOVÁ, Helena. *Institucionalizované vzdělávání dospělých z hlediska sociologického*. *E-Pedagogium* [online]. 2010, 10(88), s. 275–297 [vid. 2024-4-13]. ISSN 1213-7499. Dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2010/88/24.pdf>

KUNEŠOVÁ, Miroslava a Alena HOLÍKOVÁ. *Virtuální univerzita třetího věku – zkušenosti z libinské knihovny*. *Čtenář – měsíčník pro knihovny* [online]. 2013, 65(3), s. 110–111 [vid. 2024-5-12]. ISSN 1805-4064. Dostupné z: <https://svkkl.cz/ctenar/detail/59>

KVKLI. *Jak na chytrý telefon a tablet* [online]. KVKLI, ©2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.kvkli.cz/akce/id:73576/jak-na-chytry-telefon-a-tablet>

KVKLI. *Pletení je zábava* [online]. KVKLI, ©2024 [vid. 2024-07-03]. Dostupné z: <https://www.kvkli.cz/sluzby/vzdelavani/kurzy-seminare-pro-verejnost/pleteni-je-zabava>

KŘÍŽ, Jaroslav. *Vzdělávací pořady pro seniory* [online]. Městská knihovna Antonína Marka v Turnově, 2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://knihovna.turnov.cz/2024/02/vzdelavaci-porady-pro-seniory/>

LANGER, Tomáš. *Moderní lektor*. Grada, 2016. ISBN 978-80-271-0093-4.

LENGRAND, Paul. *An Introduction to Lifelong Education* [online]. Paříž: UNESCO, 1975 [vid. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED118876.pdf>

LEWIS, Charlton T. a Charles SHORT. *A Latin Dictionary*. Chapel-en-le-Frith: Nigel Gourlay, 2020. ISBN 978-1-99-985578-9.

LIVEČKA, Emil. *Úvod do gerontopedagogiky*. Praha: ÚŠI MŠ ČSR, 1979. ISBN neuvedeno.

LOUKOTOVÁ, Jana a Pavel MÁCHAL. Mendelova univerzita v Brně. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF, eds. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, Masarykova univerzita, 2011, s. 45–47. ISBN 978-80-210-5640-4.

MANNINEN, Jyri et al. *Benefits of Lifelong Learning in Europe: Main Results of the BeLL-Project* [online]. Bonn: Lifelong Learning Programme, 2014 [vid. 2024-6-2]. Dostupné z: <http://www.bell-project.eu/cms/wp-content/uploads/2014/06/BeLL-Research-Report.pdf>

MASARYKOVA UNIVERZITA. *Univerzita třetího věku* [online]. Masarykova univerzita, 2024 [vid. 2024-5-30]. Dostupné z: <https://u3v.muni.cz>

MAZUROVÁ, Hana. Sekce 60+ SKIP ČR. *Duha: Informace o knihách a knihovnách* [online]. 2017, 31(4) [vid. 2024-06-10]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/sekce-60-skip-cr>

MAZUROVÁ, Hana a Zlata HOUŠKOVÁ, eds. *Rovný přístup – knihovna přátelská k seniorům: metodická příručka pro práci knihoven se seniory*. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2016. ISBN 978-80-7050-674-5.

MĚSTSKÁ ČÁST PRAHA 9. *Senior akademie* [online]. Městská část Praha 9, 2024 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://www.praha9.cz/senior-akademie-0>

MĚSTSKÁ KNIHOVNA LITOMYŠL. *U3V* [online]. Městská knihovna Litomyšl, nedatováno [vid. 2024-6-15]. Dostupné z: <https://knihovna.litomysl.cz/u3v/#:~:text=Litomyšlská%20U3V%20vznikla%20v%20roce,Programy%20jsou%20přednostně%20určeny%20seniorům>

MĚSTSKÁ KNIHOVNA LOUNY. *Třetí věk – Předměty* [online]. Městská knihovna Louny, ©2011 [vid. 2024-6-12]. Dostupné z: <https://mkl.cz/treti-vek/predmety>

MĚSTSKÁ KNIHOVNA PRACHATICE. *Slavnostní ukončení Akademie třetího věku* [online]. Městská knihovna Prachatice, 2024 [vid. 2024-6-29]. Dostupné z: https://www.knih-pt.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=200347&id=2433&n=slavnostni%20Dukonceni%20Dakademie%20Dtreiho%20Dveku

MĚSTSKÁ KNIHOVNA SEDLČANY. *Zábavný kurs pro seniory: Aktivně kreslit – aktivně žít* [online]. Městská knihovna Sedlčany, 2010 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://knihovna-se.cz/zabavny-kurs-pro-seniory-aktivne-kreslit-aktivne-zit-nove-fotografie/>

MĚSTSKÁ KNIHOVNA ÚSTÍ NAD ORLICÍ. *Akademie volného času* [online]. Městská knihovna Ústí nad Orlicí, 2014–2020 [vid. 2024-05-11]. Dostupné z: <https://www.knihovna-uo.cz/cze/akademie>

MĚSTSKÁ KNIHOVNA V PRAZE. *Obezřetný senior* [online]. Městská knihovna v Praze, 2022 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://www.mlp.cz/cz/akce/e20965-obezretny-senior/>

MĚSTSKÁ KNIHOVNA VRATIMOV. *Kurz háčkování* [online]. Městská knihovna Vratimov, 2023 [vid. 2024-07-04]. Dostupné z: <https://www.knihovna->

vratimov.cz/domains/knihovna-vratimov.cz/index.php/13-akce-knihovny/271-kurz-hackovani-2

MĚSTSKÁ KNIHOVNA ZNOJMO. *Program Akademie třetího věku 16. ročník 2023/24 – I. Semestr* [online]. Městská knihovna Znojmo, 2002 – 2024 [vid. 2024-6-15]. Dostupné z: <https://www.knihovnazn.cz/novinky-knihovna/4320-program-akademie-tretiho-veku-15-rocnik-2023-2024-i-semestr.html>

MĚSTSKÁ POLICIE BRNO. *Informační brožura 18. ročníku Senior akademie* [online]. Městská policie Brno, 2024 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://www.mpb.cz/filemanager/files/3119533.pdf>

MĚSTSKÁ POLICIE KARLOVY VARY. *Senior akademie* [online]. Městská policie Karlovy Vary, 2023 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://mpkv.cz/cs/senior-akademie>

MFF UK. *Univerzita třetího věku na MFF UK* [online]. MFF UK, 2024 [vid. 2024-5-1]. Dostupné z: <https://www.mff.cuni.cz/cs/studenti/celozivotni-vzdelavani/univerzita-tretiho-veku>

MÍSTNÍ KNIHOVNA DAVLE. *Beseda o historii a významu Ostrovského kláštera* [online]. Městská knihovna Davle, 2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.knihovnadavle.cz/beseda-o-historii-a-vyznamu-ostrovskeho-klastera/>

MMR. *Integrovaný regionální operační program 2021–2027. Specifická pravidla pro žadatele a příjemce* [online]. MMR, 2023 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://irop.gov.cz/getmedia/3ef73411-05dd-4784-b70f-f1facc5830cf/94-vyzva-DALSI-VZDELAVANI-ITI-specificka-pravidla.pdf.aspx?ext=.pdf>

MMR. *Dotace EU – Programy* [online]. MMR, 2024a [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://www.dotaceeu.cz/cs/evropske-fondy-v-cr/kohezni-politika-po-roce-2020/programy>

MMR. *Integrované územní investice* [online]. MMR, 2024b [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://mmr.gov.cz/cs/microsites/uzemni-dimenze/regionalni-rozvoj/iti>

MORAVSKOSLEZSKÁ KNIHOVNA V OSTRAVĚ. *Jak funguje Wikipedie – přednáška a workshop pro seniory* [online]. Moravskoslezská knihovna v Ostravě,

©2009-2024 [vid. 2024-07-01]. Dostupné z: <https://www.msvk.cz/o-knihovne/kalendar-akci/jak-funguje-wikipedie-prednaska-a-workshop-pro-seniory>

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA. *Financování z krajských dotací* [online]. Moravská zemská knihovna, ©2018 [vid. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://mcvrk.mzk.cz/financovani/dotace-krajske#>

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA V BRNĚ. *Jižní Morava čte* [online]. Moravská zemská knihovna v Brně, ©2016–2023 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <http://www.jiznimoravacte.cz>

MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ. *Program na podporu zdravého stárnutí v Moravskoslezském kraji na rok 2024* [online]. Moravskoslezský kraj, 2023 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://www.msk.cz/cs/temata/dotace/program-na-podporu-zdraveho-starnuti-v-moravskoslezskem-kraji-na-rok-2024-16749/>

MOUDRÁ SOVIČKA. *O nás* [online]. Moudrá Sovička, ©2024 [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://www.moudrasoviccka.cz/o-nas/>

MPSV. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007* [online]. Praha: MPSV, 2003 [vid. 2023-10-3]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/narodni-program-pripravy-na-starnuti-na-obdobi-let-2003-az-2007>

MPSV. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012* [online]. Praha: MPSV, 2008 [vid. 2023-09-12]. ISBN 978-80-86878-65-2. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372809/starnuti_cz_web.pdf/4411f954-d060-881c-0ab0-22d1600948be

MPSV. *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020* [online]. Praha: MPSV, 2014 [vid. 2024-07-20]. ISBN 978-80-7421-080-8. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/953611/Strategie_CZ.pdf

MPSV. *Operační program Zaměstnanost plus 2021-2027* [online]. Praha: MPSV, 2021a [vid. 2023-09-20]. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/documents/21802/18372496/Operační+program+Zaměstnanost+plus/18b06e76-40f6-4f70-a00a-44759c376ae8>

MPSV. *Centrum sociálních inovací ve veřejných knihovnických a informačních službách* [online]. MPSV, 2021b [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/projekty-opz/-/asset_publisher/ODuZumtPTtTa/content/centrum-socialnich-inovaci-ve-verejnych-knihovnickych-a-informacnich-sluzbach?inheritRedirect=false

MPSV. *Strategický rámec přípravy na stárnutí společnosti 2021–2025* [online]. Praha: MPSV, 2022 [vid. 2023-03-01]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372809/Strategicky_ramec_pripravy_na_starnuti_spolecnosti_2021-2025.pdf/99bc6a48-abcfe555-c291-1005da36d02e

MPSV. *Projekt Seniori v krajích – Otázky a odpovědi* [online]. MPSV, ©2024 [vid. 2023-10-7]. Dostupné z: <https://seniorivkrajich.mpsv.cz/otazky-a-odpovedi/>

MŠMT. *Strategie celoživotního učení v ČR* [online]. Praha: MŠMT, 2007 [vid. 2024-06-02]. ISBN 978-80-254-2218-2. Dostupné z: https://msmt.gov.cz/uploads/Zalezitosti_EU/strategie_2007_CZ_web_jednostrany.pdf

MŠMT. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+* [online]. Praha: MŠMT, 2020 [vid. 2023-12-02]. ISBN 978-80-87601-47-1. Dostupné z: https://msmt.gov.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf

MŠMT. *Pravidla pro poskytování příspěvku a dotací veřejným vysokým školám Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pro rok 2021* [online]. MŠMT, 2021 [vid. 2024-4-30]. Dostupné z: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.msmt.cz/file/54834_1_1/&ved=2ahUKEwjkK2Amb-GAxV_h_0HHfovD4YQFnoECBQQAQ&usg=AOvVaw1V5Muf6S791DER_kiyv165

MPSV. *Akční plán k naplnění Strategického rámce přípravy na stárnutí společnosti na období 2023–2025* [online]. Praha: MPSV, 2023 [vid. 2023-09-15]. Dostupné z: <https://www.komora.cz/legislation/150-23-akcni-plan-pripravy-na-starnuti-spolecnosti-na-obdobi-2023-2025-t7-9-2023/>

MUŠKA, Šimon. *V důchodu do školy. Obliba univerzit třetího věku roste, studentů je letos o pětinu víc než loni* [online]. ČT24, 2023 [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/v- Duchodu-do-skoly-obliba-univerzit-tretiho-veku-roste-studentu-je-letos-o-petinu-vic-nez-loni-1825>

MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3345-2.

MZČR. *Národní zdravotnický informační portál* [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2024 [vid. 2023-11-5]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/rejstrikovy-pojem/3075>

NADACE OSF. *Knihovny jako průvodkyně 21. stoletím* [online]. Nadace OSF, 2023a [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: <https://osf.cz/co-delame/nase-prace-v-knihovnach/>

NADACE OSF. *Podpořené projekty* [online]. Nadace OSF, 2023b [vid. 2024-6-30]. Dostupné z: <https://osf.cz/podporene-projekty/>

NIPOS. *Knihovny v České republice* [online]. NIPOS, nedatováno [vid. 2024-05-13]. Dostupné z: <https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2024/05/knihovny.pdf>

NIPOS. *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2010 – III. Díl Knihovny a vydavatelská činnost* [online]. NIPOS, 2011 [vid. 2024-05-30]. ISBN 978-80-7068-257-9. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2020/08/Statistika_kultury_2010_III.KNIHOVNY_VYDAVATELE.pdf

NIPOS. *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2013 – III. Díl Knihovny a vydavatelská činnost* [online]. NIPOS, 2014 [vid. 2024-05-30]. ISBN 978-80-7068-283-8. Dostupné z: https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2020/08/Statistika_kultury_2013_III.KNIHOVNY_VYDAVATELE.pdf

NIPOS. *Active ageing jako výzva pro kulturu v ČR – role kultury a umění v procesu aktivního stárnutí* [online]. NIPOS, 2016 [vid. 2024-06-05]. ISBN 978-80-7068-312-5. Dostupné z: <https://www.culturenet.cz/coKmv4d994Swax/uploads/2018/06/Active-ageing-jako-vyzva-pro-kulturu-v-ČR.pdf>

NIPOS. *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2018 – III. Díl Knihovny a vydavatelská činnost* [online]. NIPOS, 2019 [vid. 2024-05-30]. ISBN 978-80-7068-343-9. Dostupné z: <https://www.statistikakultury.cz/wp->

content/uploads/2020/08/Statistika_kultury_2018_III.KNIHOVNY_VYDAVATELE_w
eb.pdf

NIPOS. *Knihovny – Statistická data 2022* [online]. NIPOS, 2023 [vid. 2024-5-30].
Dostupné z: [https://www.statistikakultury.cz/wp-
content/uploads/2023/12/ZSU_2022_Knihovny.pdf](https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2023/12/ZSU_2022_Knihovny.pdf)

NIPOS. *Kultura České republiky v číslech 2023* [online]. NIPOS, 2024 [vid. 2024-5-30].
Dostupné z: [https://www.statistikakultury.cz/wp-
content/uploads/2024/05/kultura_v_cislech_2023_web.pdf](https://www.statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2024/05/kultura_v_cislech_2023_web.pdf)

NKČR. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020* [online].
NKČR, Praha, 2017 [vid. 2024-06-29]. ISBN 978-80-7050-690-5. Dostupné z:
https://ipk.nkp.cz/docs/koncepce/koncepce_k_vystaveni.pdf

NKČR. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021-2027 s výhledem do
roku 2030: knihovny-pilíře občanské společnosti vzdělanosti a kultury* [online]. Praha:
Národní knihovna ČR, Knihovnický institut, 2020 [vid. 2023-03-06]. ISBN 987-80-7050-
735-3. Dostupné z: [https://ipk.nkp.cz/docs/koncepce-
rozvoje-knihoven-2021-2027](https://ipk.nkp.cz/docs/koncepce-rozvoje-knihoven-2021-2027)

NKČR. *Cíle programu VISK* [online]. NKČR, 2021 [vid. 2024-07-02]. Dostupné z:
<https://visk.nkp.cz/cile-programu-visk>

NKČR. *Knihovna 21. století – Výsledky dotačního řízení za rok 2023* [online]. NKČR,
2023 [vid. 2024-03-22]. Dostupné z: [https://ipk.nkp.cz/programy-podpory/knihovna-21.-
století-k21](https://ipk.nkp.cz/programy-podpory/knihovna-21.-století-k21)

NKČR. *TEMATICKÉ OKRUHY – Dotační program Knihovna 21. století* [online]. NKČR,
2024 [vid. 2024-05-28]. Dostupné z:
[https://visk.nkp.cz/dokumenty/TEMATICKE_
OKRUHY_K21_2024.pdf](https://visk.nkp.cz/dokumenty/TEMATICKE_OKRUHY_K21_2024.pdf)

NKČR. *Knihovna 21. století – Výsledky dotačního řízení za rok 2024* [online]. NKČR,
nedatováno [vid. 2024-5-21]. Dostupné z: [https://ipk.nkp.cz/programy-
podpory/knihovna-21.-století-k21](https://ipk.nkp.cz/programy-podpory/knihovna-21.-století-k21)

ONDRÁKOVÁ, Jana. Vzdělávání seniorů – U3V v České republice a v zahraničí. In:
ONDRÁKOVÁ, Jana, Věra TAUCHMANOVÁ, Kamil JANIŠ, Stanislava

PAVLÍKOVÁ a Vladimír JEHLIČKA. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Mervart, 2012, s. 51–62. ISBN 978-80-7465-038-3.

OSN. *Provisinoal guidelines on standard international age classifications* [online]. New York: OSN, 1982a [vid. 2023-10-18]. Dostupné z: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_74e.pdf

OSN. *Report of the world assembly on aging* [online]. New York: OSN, 1982b [vid. 2024-07-06]. Dostupné z: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf>

OSN. *Zásady OSN pro seniory* [online]. OSN, 1991 [vid. 2024-07-14]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/olderpersons.pdf>

PALÁN, Zdeněk. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Vydavatelství DAHA, 1997. ISBN 80-902232-1-4.

PALÁN, Zdeněk a Tomáš LANGER. *Základy andragogiky*. Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-58-7.

PÁVKOVÁ, Kateřina. *Vzdělávání seniorů – Senioři jako účastníci vzdělávacího programu v oboru památkové péče. Kultura, umění a výchova* [online]. 2021, 9(1), nestránkováno [vid. 2024-07-15]. ISSN 2336-1824. Dostupné z: <https://www.kuv.upol.cz/post/vzdělávání-seniorů-senioři-jako-účastníci-vzdělávacího-programu-v-oboru-památkové-péče>

PETŘKOVÁ, Anna a Rozália ČORNANIČOVÁ. *Gerontagogika: Úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. ISBN 80-244-0879-1.

PLUHAŘ, Adam. *Univerzita třetího věku rozšiřuje nabídku. Přichystala 15 nových kurzů* [online]. T-UNI, 2020 [vid. 2024-07-17]. Dostupné z: <https://tuni.tul.cz/rubriky/univerzita/id:111518/univerzita-tretiho-veku-rozsiruje-nabidku-prichystala-15-novych-kurzu>

POLICIE ČR. *Přednáška seniorům v klubu Studijní a vědecké knihovny Hradec Králové* [online]. Policie ČR, 2012 [vid. 2024-07-15]. Dostupné z:

<https://www.policie.cz/clanek/prednaska-seniorum-v-klubu-studijni-a-vedecke-knihovny-hradec-kralove.aspx>

RABUŠIC, Ladislav. Vzdělávání dospělých v demografickém a komparativním pohledu. In: RABUŠICOVÁ, Milada, ed. *Učení a vzdělávání dospělých: Kontexty, teorie a výzkumy*. Grada, 2024, s. 95–126. ISBN 978-80-271-7368-6.

RABUŠIC, Ladislav. Vzdělávání dospělých v předseniorském a v seniorském věku. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* [online]. U, Řada pedagogická. 2006, 54(11), s. 79–99 [vid. 2024-07-15]. ISSN 1211-6971. Dostupné z: <https://digilib2.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/104646.pdf>

RADA EVROPSKÉ UNIE. *Usnesení Rady o obnoveném evropském programu pro vzdělávání dospělých* [online]. Úřední věstník Evropské unie, 2011 [vid. 2024-07-07]. ISSN 1725-2555. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220(01))

RADA VLÁDY PRO SENIORY A STÁRNUTÍ POPULACE. Výroční zpráva 2022. In: *Výroční zprávy* [online]. MPSV, 2023 [vid. 2023-11-6]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/372809/Zpráva+o+činnosti+Rady+v+roce+2022.pdf/18ae4c1a-cfea-f987-6b0d-5b2321f0da85>

REDDICK, L. D. Adult Education and the Improvement of Race Relations. *The Journal of Negro Education* [online]. 1945, 14(3), p. 488–493 [vid. 2024-07-05]. ISSN 2167-6437. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2293019>

RICHTER, Vít a Vladana PILLEROVÁ. *Průzkum prostorového a technického vybavení veřejných knihoven České republiky* [online]. NKČR, 2016 [vid. 2024-06-20]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/docs/Zprava_Prostor_2016.pdf

RICHTER, Vít. Jak veřejnost vnímá a hodnotí veřejné knihovny v roce 2018. *Bulletin SKIP* [online]. 2018, 27(4), nestránkováno [vid. 2024-07-21]. ISSN 1213-5828. Dostupné z: <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/stahnout-cisla/497#node-509>

RICHTER, Vít. *Příprava projektů a žádostí o dotace do národních programů podpory veřejných knihovnických a informačních služeb* [online]. Ostrava: MK, 2019 [vid. 2024-07-10]. Dostupné z:

https://www.msvk.cz/data/filemanager/source/studijní%20texty%20pro%20knihovníky/23_Příprava%20projektů%20a%20žádostí%20o%20dotace_Richter.pdf

SDRUK. *Senioři do onlinu – Digitální odysea v knihovnách* [online]. SDRUK, nedatováno [vid. 2024-07-20]. Dostupné z: <https://sdruk.cz/seniori-do-onlinu/>

SELECKÝ, Erik. *Universities of the Third Age in Europe – Best Practice* [online]. Technical university in Zvolen, 2017 [vid. 2024-03-15]. ISBN 978-80-228-2960-1. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/323604446_UNIVERSITIES_OF_THE_THIRD_AGE_IN_EUROPE-BEST_PRACTICE

SKIP ČR. *60+* [online]. SKIP ČR, 2021 [vid. 2024-3-27]. Dostupné z: <https://old.skipcr.cz/odborne-organy/60.html>

SKIP ČR. *Výroční zpráva za rok 2023* [online]. SKIP ČR, 2024 [vid. 2024-6-21]. Dostupné z: <https://skip-treneri-pameti.webnode.cz/news/vyrocnizprava-za-rok-2023/>

SKUČKOVÁ, Blanka. *Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky* [online]. Praha: MK, 2011 [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/77038/1/2>

SKUČKOVÁ, Blanka. *Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky* [online]. Praha: MK, 2019 [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/docs/VKIS/MK_standard_VKIS.pdf/view

SKUČKOVÁ, Blanka. *Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky* [online]. Praha: MK, 2023 [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/docs/RF/Metodicky_pokyn_pro_VKIS_2023_defp.pdf

SLÁNSKÁ AKADEMIE VOLNÉHO ČASU. *Slánská akademie volného času* [online]. 2024 [vid. 2024-5-28]. Dostupné z: <http://fratelli-akademieslany.blogspot.com>

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ. *Výroční zpráva o činnosti Slezské univerzity v Opavě, Obchodně podnikatelské fakulty v Karviné za rok 2022* [online]. Slezská univerzita v Opavě, 2023 [vid. 2024-03-22]. Dostupné z: https://issuu.com/slezskauniverzitivopave/docs/vyrocní_zprava2022-final

SMETANOVÁ, Dana a Vladana PILLEROVÁ. Kulturní a vzdělávací akce v knihovnách. *Čtenář – měsíčník pro knihovny* [online]. 2016, 68(4), s. 136–138 [vid. 2024-07-20]. ISSN 1805-4064. Dostupné z: <https://www.svkkk.cz/en/ctenar/detail/28>

SVKHK. *Historie knihovny* [online]. SVKHK, 2010 [vid. 2024-6-20]. Dostupné z: <https://www.svkhk.cz/O-knihovne/Historie.aspx>

SWINDELL, Richard a Jean THOMPSON. U3A historical paper: An International Perspective of University of the Third Age. *Educational Gerontology* [online] 1995, 21(5), p. 429–447 [vid. 2024-07-15]. ISSN 0360-1277. Dostupné z: <https://www.worldu3a.org/resources/u3a-worldwide.htm#models>

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠERÁK, Michal. Vzdělávání dospělých jako výzva pro knihovny. *Čtenář – měsíčník pro knihovny* [online]. 2014, 66(3), s. 83–89 [vid. 2024-07-21]. Dostupné z: <https://svkkk.cz/ctenar/detail/48>

ŠERÁK, Michal. Role univerzit třetího věku v širších edukačních i sociálních kontextech. In: *Metodický portál RVP* [online]. Praha: NPI, 2018 [vid. 2024-07-10]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/21747/role-univerzit-tretiho-veku-v-sirsich-edukacnich-i-socialnich-kontextech.html>

ŠIMEK, Dušan. Lesk a bída institucionalizace vzdělávání dospělých. In: MATULČÍK, Július, ed. *Acta Andragogica 4* [online]. Univerzita Komenského v Bratislavě, 2014, s. 35–42 [vid. 2024-03-20]. ISBN 978-80-223-3541-6. Dostupné z: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kand/ACTA4.pdf

ŠLACHTOVÁ, Hana, Petra FEJTKOVÁ, Anna ŠPLÍCHALOVÁ, Pavla POLAUFOVÁ a Hana TOMÁŠKOVÁ. Socioekonomická deprivace – teoretické přístupy a měření socioekonomické deprivace užitím indexů. *Hygiena – časopis pro ochranu a podporu*

zdraví [online]. 2007, 52(4), s. 126–134 [vid. 2024-07-14]. ISSN 1803-1056. Dostupné z: <https://hygiena.szu.cz/pdfs/hyg/2007/04/11.pdf>

ŠOLC, Martin, Petr ADAMEC a David KRYŠTOF. Historie seniorského vzdělávání. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF, eds. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, Masarykova univerzita, 2011, s. 11–19. ISBN 978-80-210-5640-4.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5446-8.

ŠTYGLEROVÁ, Terezie, Michaela NĚMEČKOVÁ a Miroslav ŠIMEK. *Stárnutí se nevyhneme* [online]. Praha: ČSÚ, 2014 [vid. 2023-10-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ea002b5947#:~:text=Stárnutí%20populace%20nezabrání%20ani%20masivnější,nárůst%20podílu%20seniorů%20v%20populaci>.

ŠVAŘÍČEK, Roman. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007a, s. 12–27. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman. Hlubkový rozhovor. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007b, s. 159–183. ISBN 978-80-7367-313-0.

TOMÁNKOVÁ, Alena. *Udržitelnost a mediální gramotnost jako společná témata knihoven* [online]. Ministerstvo kultury, 2022 [vid. 2024-6-13]. Dostupné z: <https://koncepce.knihovna.cz/udrizitelnost-a-medialni-gramotnost-jako-spolecna-temata-knihoven/>

TOMCZYK, Łukasz. *Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií*. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, 2015. ISBN 978-80-904531-9-7.

TUL. *Výroční zpráva o činnosti Technické univerzity v Liberci za rok 2022* [online]. Technická univerzita v Liberci, 2023 [vid. 2024-03-12]. ISBN 978-80-7494-653-0. Dostupné z: <https://doc.tul.cz/12416>

UNESCO. *The benefits of lifelong learning for older adults* [online]. UNESCO, 2024 [vid. 2024-07-03]. Dostupné z: <https://www.uil.unesco.org/en/thematic-studies-benefits-lifelong-learning-older-adults#:~:text=Lifelong%20learning%20plays%20a%20crucial,2022%3B%20WHO%2C%202020>).

UNIVERZITA KARLOVA. *Univerzita třetího věku* [online]. Centrum celoživotního vzdělávání, 2024 [vid. 2024-3-17]. Dostupné z: <https://cczv.cuni.cz/CCZV-519.html>

UNIVERZITA PARDUBICE. *Univerzita třetího věku* [online]. Univerzita Pardubice, 2023 [vid. 2024-5-19]. Dostupné z: <https://fes.upce.cz/fes/univerzita-tretiho-veku>

UPOL. *Univerzita třetího věku – Aktuální nabídka* [online]. Univerzita Palackého v Olomouci, 2024 [vid. 2024-5-29]. Dostupné z: <https://u3v.upol.cz/aktualni-nabidka/>

ÚŘAD MĚSTSKÉ ČÁSTI PRAHA 1. *Akademie volného času* [online]. Úřad městské části Praha 1, 2024 [vid. 2024-5-19]. Dostupné z: <https://www.praha1.cz/akademie-volneho-casu/>

VEČEŘOVÁ, Petra. Československé knihovnictví v letech 1939–1959: vybrané problémy historického vývoje. *Knihovna: knihovnická revue* [online]. 2017, 28(2), s. 20–36 [vid. 2024-07-21]. ISSN 1801-3252. Dostupné z: <https://knihovnarevue.nkp.cz/archiv/dokumenty/2017-2/vecerova.pdf>

VIDOVIČOVÁ, Lucie a Eva GREGOROVÁ. *Mainstreaming věku jako strategie managementu populací se stárnoucí demografickou strukturou* [online]. Praha: VÚPSV, 2007 [vid. 2024-06-10]. ISBN 978-80-87007-57-0. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_232.pdf

VIDOVIČOVÁ, Lucie a Veronika KHÝROVÁ. *Politika přípravy na stárnutí v České republice* [online]. Praha: MPSV, 2015 [vid. 2023-10-15]. Dostupné z: <https://statorg.cmkos.cz/dokumenty/MPSV%20-%20Politika%20připravy%20na%20stárnutí%20v%20ČR.pdf>

VÍCHOVÁ, Eva. Tři role knihovny, myslíme-li na sociální inovace. *Duha: Informace o knihách a knihovnách* [online]. 2018, 32(4) [vid. 2024-07-21]. ISSN 1804-4255.

Dostupné z: <https://duha.mzk.cz/clanky/tri-role-knihovny-myslme-li-na-socialni-inovace>

VODAFONE. *Digitální Odysea* [online]. Vodafone, 2023 [vid. 2024-07-25]. Dostupné z: <https://www.vodafone.cz/udrzitelne-podnikani/novinky/jsme-tu-pro-vsechny/digitalni-odysea/>

VŠE. *U3V – Poplatky* [online]. Vysoká škola ekonomická v Praze, 2024 [vid. 2024-5-19]. Dostupné z: <https://u3v.vse.cz/organizacni-pokyny/poplatky/>

VU3V. *Virtuální U3V – Portál vzdělávání seniorů* [online]. ČZU, 2023 [vid. 2023-11-26]. Dostupné z: <https://vu3v.cz>

VU3V. *Seznam konzultačních středisek* [online]. VU3V, nedatováno [vid. 2024-06-20]. Dostupné z: <https://vu3v.cz/course/view.php?id=5>

WEISS, Robert S. a Scott A. BASS. Introduction. In: WEISS, Robert S. a Scott A. BASS, eds. *Challenges of the third age: Meaning and purpose in later life* [online]. Oxford Press, 2002 [vid. 2023-09-19]. ISBN 978-01-951-5025-4. Dostupné z: https://www.fabian.ca/files/inline-files/challenges_of_the_third_age_excerpt.pdf

WHO. *Lay reporting of health information* [online]. Ženeva: WHO, 1978 [vid. 2023-10-11]. ISBN 92-4-15134-2. Dostupné z: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/40314/9241541342_en.pdf?sequence=1&isAllowed=y

WHO. *The Copenhagen Declaration on Health Policy* [online]. WHO, 1994 [vid. 2024-07-14]. Dostupné z: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/349874/WHO-EURO-1994-4231-43990-62017-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

WHO. *Active ageing: a policy framework* [online]. WHO, 2002 [vid. 2024-07-10]. Dostupné z: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y

9 Přílohy

Příloha A: Otázky pro polostrukturovaný rozhovor

- 1) Jaké aktuálně nabízíte vzdělávací programy pro seniory?
 - Kdo je pro knihovnu senior – máte na zájemce o účast na těchto programech v tomto ohledu nějaké požadavky (např. dosažení důchodového věku, pobírání důchodu apod.)? Jsou tyto případné požadavky stejné u všech nabízených vzdělávacích programů (např. U3V versus jiné vzdělávací programy)?
 - Kolik programů nabízíte a jakého jsou druhu (např. přednášky, praktické dílny, exkurze atd.)?
 - Děláte spíše nárazové či pravidelné akce?
 - Jedná se o jednorázové akce či delší cyklické vzdělávací programy?
 - Jsou programy skutečně zaměřeny pouze na seniory nebo jsou otevřeny všem věkovým kategoriím?
- 2) Jaké máte povědomí o nabídce dotačních programů, které lze využít pro realizaci vzdělávacích programů pro seniory?
 - Jakým způsobem se dozvídáte o nabídce dotačních programů?
- 3) Jaké využíváte dotační programy v rámci přípravy a realizace těchto programů?
 - Které konkrétní dotační programy využíváte pro tvorbu vzdělávacích programů pro seniory?
 - Které dotační programy knihovně v tomto ohledu pomohly v minulosti?
 - Jsou při sestavení rozpočtu přípravy a realizace vzdělávacích programů pro seniory využívány nejvíce finanční prostředky od státu, kraje nebo z fondů EU?
 - Jsou případně ještě jiné fondy (například Fondy EHP a Norska), které v rámci rozpočtu využíváte?
 - Jakou roli pro Vás při zajišťování dotací hraje administrativní proces?
- 4) Jaký podíl (viz. Poznámky) mají čerpané dotace na celkovém rozpočtu přípravy a realizace těchto programů?
 - Pokryjí dotace většinu vašich nákladů na vzdělávací programy pro seniory?
 - Jaké další finanční prostředky pro sestavení tohoto rozpočtu využíváte a jaký je jejich případný podíl?
- 5) Ve kterých konkrétních oblastech jsou peníze z dotací využity (prostory, lektori, technologie, potřebné materiály či jiné)?
- 6) Bylo v minulosti rozhodnuto, že nějaký program bude zrušen či nebude realizován, protože pro to nebyl dostatek finančních prostředků?
 - Poptávají senioři více akcí, ale vzhledem k omezeným finančním prostředkům není možné je realizovat?
- 7) Které z oblastí by dle Vašeho názoru potřebovaly silnější finanční podporu, aby byly kvalitněji zajištěny vzdělávací programy pro seniory?
 - Jaký je Váš osobní dojem ze současného financování této oblasti? Co by se mohlo změnit?
 - Jaká je v knihovně situace ohledně bezbariérového přístupu?

Příloha B: Vzor informovaného souhlasu

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Informace o výzkumu

Výzkum je součástí bakalářské práce studentky Veroniky Rubášové v rámci studia na Katedře andragogiky a personálního řízení na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Cílem výzkumu je skrze polostrukturované rozhovory analyzovat dotační podporu knihoven v oblasti vzdělávacích programů pro seniory. Pro potřeby analýzy rozhovoru bude pořízen audiozáznam, který bude následně přepsán do textové podoby a získaná data vyhodnocena. Veškeré údaje vedoucí k identifikaci respondenta budou anonymizovány.

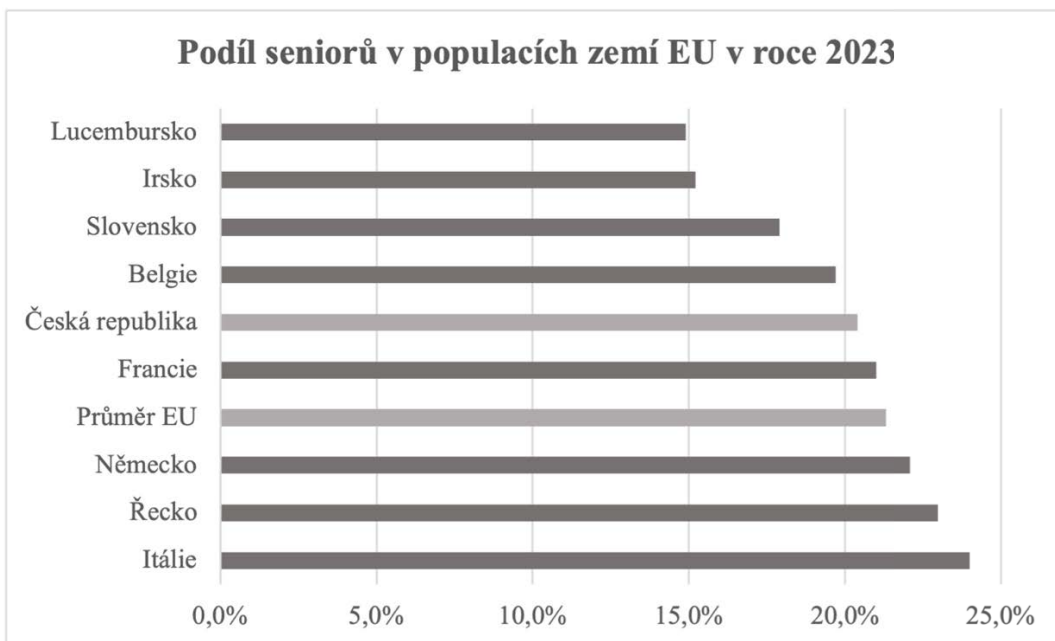
Podpisem vyjadřuji souhlas s následujícím:

- Byl/a jsem informována o účelu rozhovoru, kterým je sběr dat pro potřeby výzkumu bakalářské práce Veroniky Rubášové s názvem Vliv dotační podpory na rozpočet městských a vědeckých knihoven pro přípravu a realizaci vzdělávacích programů pro seniory.
- Bylo mi sděleno, jaký bude mít rozhovor průběh. Rozhovoru se účastním dobrovolně a jsem seznámen/a s právem odmítnout odpověď na jakoukoliv otázku.
- Souhlasím s nahráváním rozhovoru a jeho následným zpracováním. Zvukový záznam rozhovoru nebude poskytnut třetím stranám a po přepsání bude vymazán. Transkripce bude přístupná pouze skrze části citované v textu práce, která bude volně přístupná online.
- Byl/a jsem obeznámen/a s tím, jak bude s rozhovory nakládáno a jakým způsobem bude zajištěna anonymita i po skončení rozhovorů, která znemožní identifikaci mé osoby. Nikde nebude uvedeno mé jméno či jiné osobní údaje, skrze které bych mohl/a být identifikován/a.
- Dávám své svolení k tomu, aby studentka použila rozhovor pro potřeby své bakalářské práce a některé části v ní může citovat, zvuková nahrávka a transkripce rozhovoru však bude po ukončení výzkumu smazána.
-

Datum:

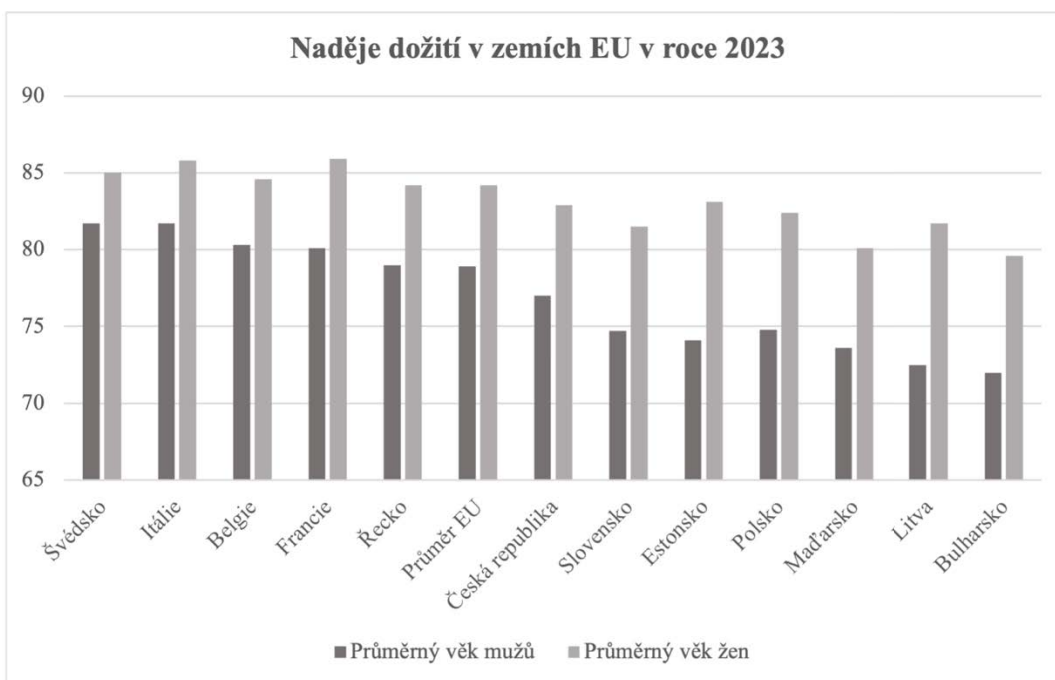
Podpis respondenta:

Příloha C: Seznam grafů

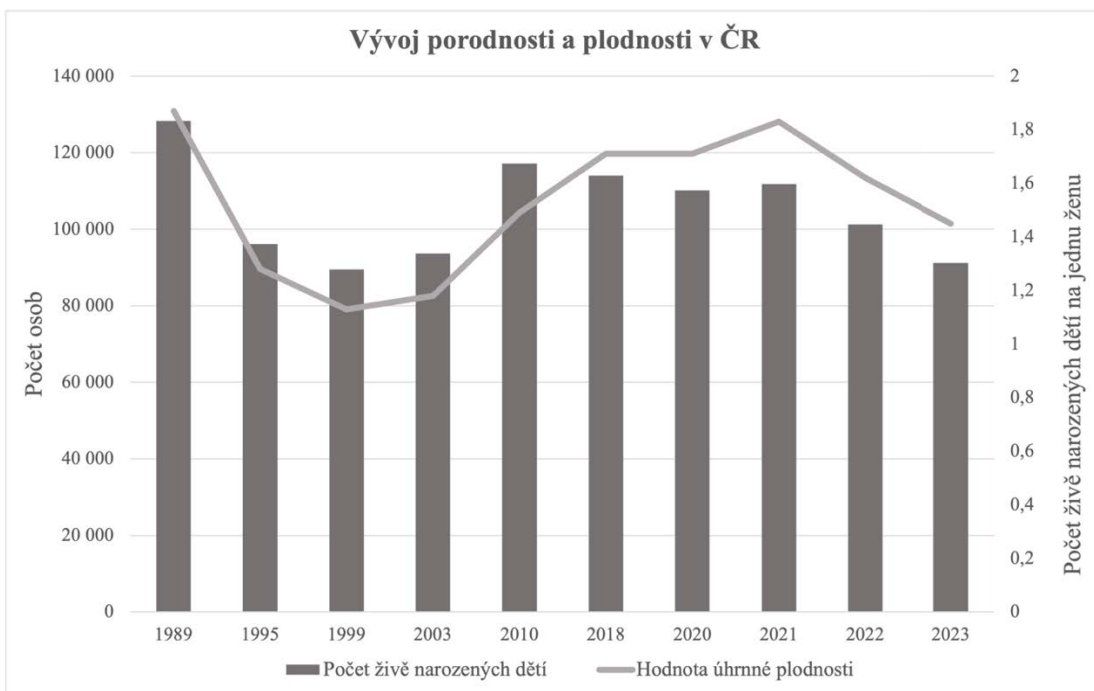
Graf 1 – Podíl seniorů v populacích zemí EU v roce 2023

Zdroj: Vlastní zpracování podle Eurostat, 2024b, nestránkováno

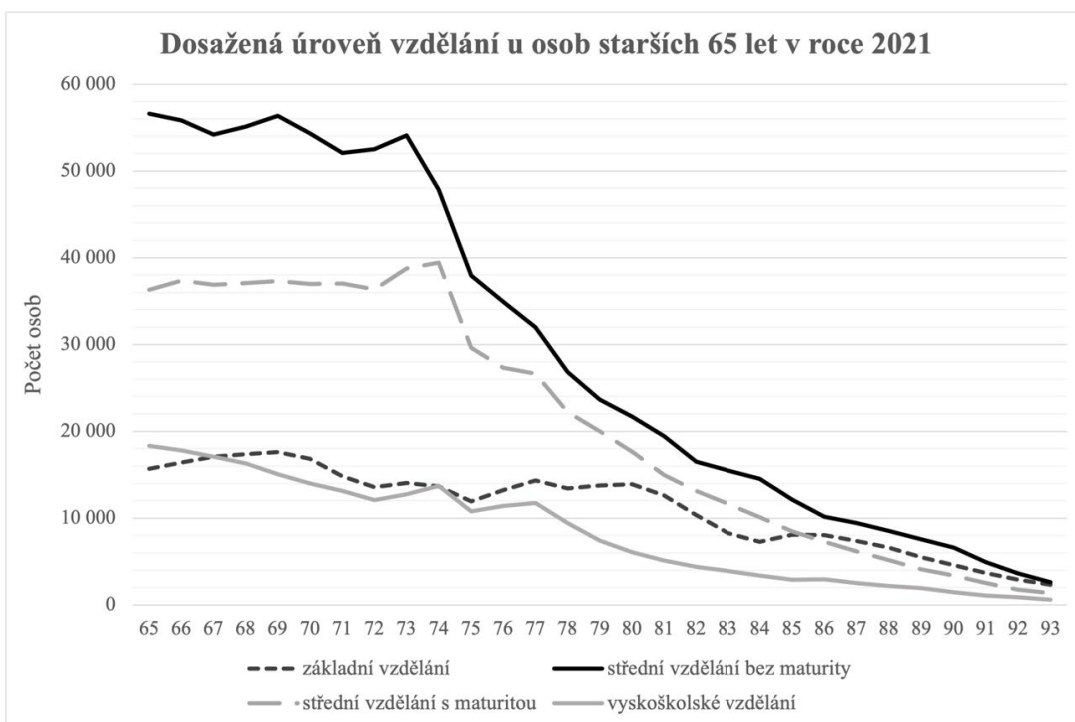
Graf 2 – Naděje dožití v zemích EU v roce 2023

Zdroj: Vlastní zpracování podle Eurostat, 2024c, nestránkováno

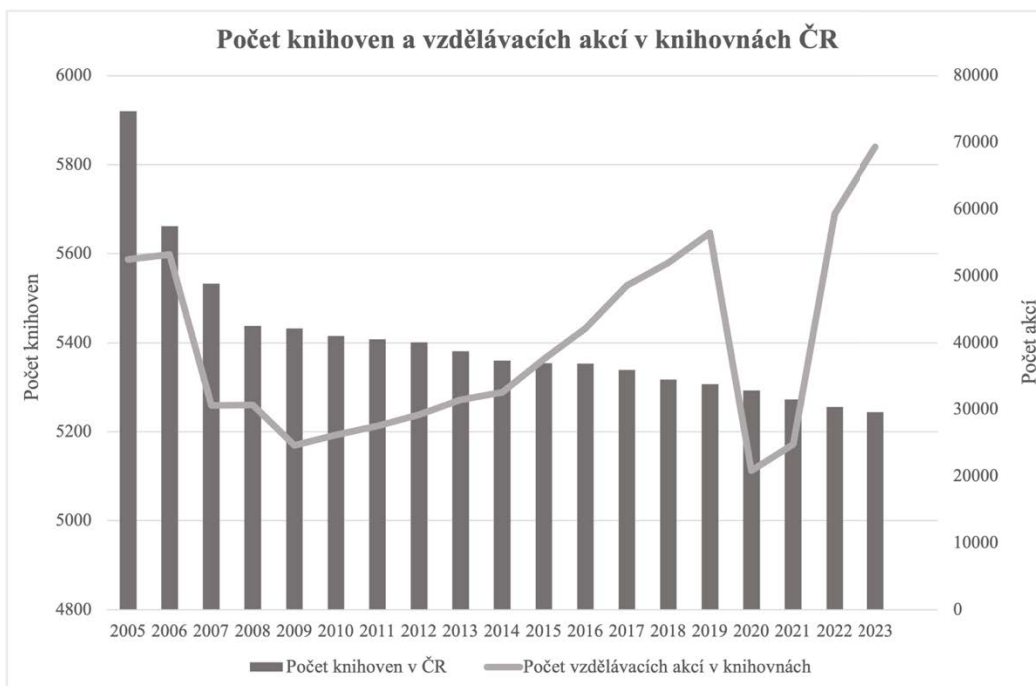
Graf 3 – Vývoj porodnosti a plodnosti v ČR

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ, 2024x, nestránkováno

Graf 4 – Dosažená úroveň vzdělání u osob starších 65 let v roce 2021

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ, 2022b, nestránkováno

Graf 5 – Počet knihoven a vzdělávacích akcí v knihovnách ČR

Zdroj: Vlastní zpracování podle NIPOS, 2024, str. 25–26

Seznam použitých zkratk

A3V – Akademie třetího věku

AES – Adult Education Survey

AU3V – Asociace univerzit třetího věku

CEDEFOP – Evropské středisko pro rozvoj odborného vzdělávání

ČSTPMJ – Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging

ČSÚ – Český statistický úřad

ČZU – Česká zemědělská univerzita v Praze

EFFR – Evropský fond pro regionální rozvoj

FFUK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

ILO – Mezinárodní úřad práce

IROP – Integrovaný regionální operační program

KVKLI – Krajská vědecká knihovna v Liberci

LFS – Labour Force Survey

MFF UK – Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy

MMR – Ministerstvo pro místní rozvoj

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MZ – Ministerstvo zdravotnictví

NIPOS – Národní informační a poradenské středisko pro kulturu

NKČR – Národní knihovna České republiky

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

OSN – Organizace spojených národů

SDRUK – Sdružení knihoven ČR

SKIP ČR – Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR

SVKHK – Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

TUL – Technická univerzita v Liberci

UNESCO – Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu

UPOL – Univerzita Palackého v Olomouci

U3V – Univerzita třetího věku

VŠE – Vysoká škola ekonomická v Praze

VU3V – Virtuální univerzita třetího věku

WHO – Světová zdravotnická organizace